

”Eihän semmosta ihmistä olekaan, jossa ei niitä vahvuuksia ole”

– Nuorten toimijuuden muotoutuminen sosiaalisessa kuntoutuksessa

Nina Järveläinen & Kirsi Vainio
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
2020

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Eihän semmosta ihmistä olekaan, jossa ei niitä vahvuuksia ole”

– Nuorten toimijuuden muotoutuminen sosiaalisessa kuntoutuksessa

Tekijät: Nina Järveläinen ja Kirsi Vainio

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden maisteriohjelma / Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma x Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 101 sivua + 3 liitettä

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Tämä laadullinen tutkimus koskee käsityksiä nuorten toimijuuden muotoutumisesta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Aineisto on analysoitu fenomenografisen tutkimusanalyysin periaatteita noudattaen. Tutkimuksen aineistona on SOKU2 eli ”Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää” -hankkeen aikana (2018–2020) tuotetut fokusryhmähaastattelut, joihin ovat osallistuneet hankkeen moniammatilliset yhteistyötahot. Tutkimuksen aineisto on tuotettu hankkeessa, mutta tutkimuksemme huomio keskittyy ensisijaisesti toimijuuden muotoutumisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käsityksiin, jolloin hanke toimii kontekstina aineiston näkökulmasta.

Tutkimuksemme teoreettinen viitekehys perustuu toimintamahdollisuusteoriaan (*capabilities approach*). Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin moniammatillisen verkoston käsityksiä nuorten toimijuudesta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Sosiaalisen kuntoutuksen avulla on mahdollista lisätä nuorten sosiaalista ja yhteiskunnallista osallisuutta sekä tukea nuorten toimintamahdollisuuksia. Sosiaalinen kuntoutus ei ole saavuttanut samanlaista asemaa kuin muut kuntoutuksen palvelut, vaikka se on määritelty sosiaalihuoltolaissa. Olemme keskittyneet sosiaalisen kuntoutuksen sisältöihin sen keskeneräisyyden takia tavoitteenamme jäsenellä ja käsitteellistää sosiaalisen kuntoutuksen ilmiöitä.

Tutkimuksen johtopäätöksenä voimme todeta, että sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy vahvasti nuorten toimijuuden vahvistaminen asiakaslähtöisyyden, osallisuuden, voimaantumisen ja voimavarakeskeisen työskentelyn avulla. Tutkimuksen tuloksena on osoitettavissa, että nuorten elämäntilanteet ovat toisaalta moniulotteisia ja toisaalta haastavia, jolloin niihin on perusteltua vastata toimivalla moniammatillisella yhteistyöllä. Tuloksista oli havaittavissa yhteiskunnan rakenteiden vaikutukset nuorten toimijuuden muotoutumisessa, sillä tietyt rakenteelliset piirteet luovat syrjäyttäviä elementtejä nuorten toimijuudelle. Toimintamahdollisuusteorian mukaan yhteiskunnan olisi järjestettävä nuorille riittäviä toimintavalmiuksia ja -mahdollisuuksia tukevia palveluita ja rakenteita. Tuloksena toteamme, että kaikilta osin nuorille ei ole tarjolla riittäviä toimintavalmiuksia ja -mahdollisuuksia tukevia rakenteita ja palveluita. Tämä näyttäytyy esimerkiksi siten, ettei nuorille ole paikallisesti tarjolla riittävän monipuolisia koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia.

Avainsanat: sosiaalinen kuntoutus, toimintamahdollisuusteoria, toimijuus, moniammatillisuus, osallisuus, fenomenografia.

Muita tietoja:

Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijöiden omia henkilötietoja x

Suostumme tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi: x

Suostumme tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi: x

1 JOHDANTO	1
2 NUORTEN SOSIAALINEN KUNTOUTUS MONIAMMATILLISESSA VIITEKEHYKSESSÄ	5
2.1 Näkökulmia sosiaaliseen kuntoutukseen	5
2.2 Nuoret sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmänä	15
2.3 Monitoimijuus ja moniammatillinen yhteistyö mahdollisuutena	19
3 TOIMIJUUS	24
3.1 Toimijuuden muotoutuminen	24
3.2 Toimintakyky ja toimintamahdollisuusteoria	28
3.3 Voimaantuminen osallisuuden kontekstissa	35
4 TUTKIMUSMETODOLOGISET VALINNAT JA AINEISTO	38
4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	38
4.2 Fenomenografinen tutkimus	40
4.3 Aineisto	43
4.4 Aineiston analyysi	47
4.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja luotettavuus	50
5 KÄSITYKSET NUORTEN TOIMIJUUDEN MUOTOUTUMISESTA SOSIAALISESSA KUNTOUTUKSESSA	54
5.1 Sosiaalinen kuntoutus	54
5.1.1 Käsitteitä sosiaalisen kuntoutuksen nuorista asiakkaista	58
5.1.2 Sosiaalisen kuntoutuksen arvolähtökohtia	65
5.2 Toimijuuden muotoutuminen	67
5.2.1 Moniammatillinen työskentely	74
5.2.2 Käsitteitä nuorten toimijuuteen vaikuttavista rakenteellisista tekijöistä	77
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	83
6.1 Yhteenveto olennaisista tuloksista	83
6.2 Pohdintaa tutkimuksen yhteiskunnallisista ulottuvuuksista	86
LÄHTEET	91
LIITTEET	102
Liite 1: Haastattelurunko 1	102
Liite 2: Haastattelurunko 2	104
Liite 3: Haastattelurunko 3	108

1 JOHDANTO

Tutkimuksemme käsittelee sosiaalista kuntoutusta nuorten toimijuuden näkökulmasta. Tutkimuksemme teoreettisena viitekehyksenä on toimintamahdollisuusteoria (*capabilities approach*), joka voidaan mieltää filosofisteoreettiseksi lähestymistavaksi, jossa on velvoittava luonne. Teoriassa yhdistyy ajatus yksilön vapaudesta toimia oman hyvänsä ja arvojensa edistämiseksi vaatimukseen, jonka mukaan yhteiskunnan pitäisi aktiivisesti yrittää poistaa yksilön toimijuutta estäviä tekijöitä tavoitellen näin parempaa elämänlaatua (Nussbaum 2011.) Huomio kiinnittyy yksilöön, mutta tarkastelukulma on yksilön ja rakenteen välisessä suhteessa, sillä yksilö nähdään kuitenkin aina suhteessa ympäristöönsä. Sen (1993, 31) on esittänyt, että toimintamahdollisuusteorian käsittein voidaan tarkastella yksilön mahdollisuuksia edistää hyvinvointiaan sekä yksilönä että yhteisönsä jäsenenä.

Sosiaalinen kuntoutus yhdistää sosiaalityön ja kuntoutuksen ulottuvuuksia. Kuntoutusjärjestelmään ja sosiaalityöhön on kohdistunut suuria rakenteellisia muutoksia viime vuosikymmenen aikana. Käytännössä tämä on tarkoittanut kuntoutuksen uudistamiskomitean tekemää selvitystä kuntoutusjärjestelmän kokonaisuudistuksesta, tulevaa ja käynnistynyttä soite-palvelurakennuudistusta, sosiaalihuoltolain uudistamista ja perustoimeentulotuen siirtoa Kelaan. Muutosten vaikutukset ovat edelleen ajankohtaisia ja heijastuvat myös sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnalliseen merkitykseen. (Lindh, Härkäpää & Kostamo-Pääkkö 2018, 7.)

Monimutkaistuneet työ- ja toimintakykyongelmat, kasvava pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat, köyhyys, huono-osaisuus ja syrjäytymisriskien lisääntyminen korostavat sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnallista merkitystä ja erityisesti kuntoutuksen sosiaalista näkökulmaa. Nämä haasteet luovat myös tarvetta kehittää sosiaalista kuntoutusta. (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015; Notkola, Pitkänen, Tuusa, Ala-Kauhaluoma, Harkko, Korkeamäki, Lehikoinen, Lehtoranta, Puumalainen, Ehrling, Hämäläinen, Kankaanpää, Rimpelä & Vornanen 2013.) Sosiaalinen kuntoutus on kuitenkin jäsentymätöntä. Sosiaalisen kuntoutuksen jäsentymättömyys heijastuu haasteina asiakkaisiin ja kuntoutuksen sidosryhmiin. Jäsentymättömyys heikentää myös sosiaalisen kuntoutuksen toiminnan vaikutusten esille tuontia ja avoimuutta. Tavoitteenasettelujen selkiyttäminen, käytettävien palvelukokonaisuuksien määrittely, tapauskohtaisen arvioinnin kehittyminen ja seurannasta huolehtiminen olisivat tarpeen, jotta

sosiaalinen kuntoutus etenisi jäsenytyneempään ja vakiintuneempaan suuntaan. (Piirainen, Linnakangas & Suikkanen 2018, 116.)

Nuoruus on osallisuuden muodostumisen näkökulmasta kriittinen vaihe. Suuri osa koko loppuelämään vaikuttavista mielenterveyden häiriöistä tulevat esille juuri nuoruudessa (Salminen 2019). Nuoret ovat toimijoita, jotka rakentavat omia elämänsäntönsä valintojen ja toimintojen kautta kulloisissakin yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa (Hitlin & Elder 2007, 181). Toisaalta on huomioitavaa, että nuorten yksilöllistä elämäntilannetta ei voida tarkastella pelkästään yhteiskunnallisesta viitekehuksesta käsin, koska jokainen nuori tekee valintojaan omasta autenttisesta elämäntilanteestaan käsin. Tutkimuksemme keskiössä olevaa nuorten toimijuutta on ensiarvoisen tärkeää vahvistaa sosiaalisen kuntoutuksen keinoin, jotta nuorten sosiaalinen osallisuus ja yhteiskunnan jäsenenä toimiminen mahdollistuvat. Sosiaalinen osallisuus on arvotavoite ja keino torjua köyhyyttä, ehkäistä syrjäytymistä ja edistää oikeudenmukaista, yhdenvertaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa (Leemann & Hämäläinen 2016). Sosiaalinen inklusio yhteiskunnallisena ilmiönä viittaa sellaisiin rakenteisiin ja käytäntöihin, joiden kautta kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on yhtäläiset mahdollisuudet päästä niihin vuorovaikutussuhteisiin, organisaatioihin, palveluihin ja rakenteisiin, jotka muodostavat jokapäiväisen elämän perustan (Järvikoski 2013, 40; ks. Nussbaum 2011). Sosiaalinen kuntoutus tavoittelee edellä kuvattuja elementtejä nuorten hyvinvoinnin ja osallisuuden lisäämiseksi.

Suomessa on noin 25 000 sellaista nuorta, jotka ovat jääneet yhteiskunnan toimenpiteiden ulkopuolelle pääsääntöisesti perusasteen ja toisen asteen koulutussiirtymien nivelvaiheissa. Toisaalta sellaisia alle 29-vuotiaita nuoria, jotka ovat työn ja koulutuksen ulkopuolella pelkän peruskoulupohjan varassa ilman toisen asteen tutkintoa on noin 40 000. Tämä on suurin yksittäinen tekijä, joka vaikuttaa nuorten syrjäytymiseen yhteiskunnasta. (Hytönen & Valtonen 2014, 37–38.) Nuorten syrjäytyminen tuo yhteiskunnalle väistämättä kuluja, sillä yhden henkilön pysyvästi työelämästä pois jääminen maksaa Tilastokeskuksen arvion mukaan noin 800 000 euroa ja Opetushallituksen arvion mukaan noin 1,2 miljoonaa euroa. (ks. Karjalainen 2017; Komonen 2008.)

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteellisuus nostaa esille toimijuuden (*agency*) käsitteen. Toimijuutta tarkastellessa huomio kiinnittyy juuri toimijan mahdollisuuksiin tehdä haluamansa ja saada aikaan jokin mielekäs lopputulos. Tähän mahdollisuuteen vaikuttavat sekä toimija, konteksti että muut toimijat. (Hokkanen 2013, 60.) Toimijuuden ilmiöön ja käsitteeseen liittyvät

motivaatio, tahto, tarkoituksellisuus, valinnanvapaus, aloitteellisuus ja vapaus (Mäkinen 2015, 105; Jyrkämä 2007). Nuorten toimijuutta pyritään rakentamaan sosiaalisen kuntoutuksen keinoin.

Nuorten pitkittynyttä työttömyyttä, syrjäytymistä, kiinnittymättömyyttä koulutukseen ja yksinäisyyttä voidaan kuvailla Rittelin ja Webberin (1973) sanoin pirullisina, ilkeinä ongelmina (ks. Saikku 2018; Juhila 2018, 176). Pirullisten ongelmien määrittely on haastavaa ja epämääräistä, koska ongelman parissa toimivien näkemykset ja intressit ovat niin moninaisia, ristiriitaisia ja ajan myötä muuttuvia. Tämän lisäksi ilmiöön liittyy ongelmien ratkaisemattomuus ts. kroonisuus, jolloin puhutaan selviytymisestä ongelmien ratkaisun sijaan. (Rittel & Webber 1973; Xiang 2013.)

Sosiaalisessa kuntoutuksessa yhdistyy sopimus- ja toimintamahdollisuusteorian lähtökohdat. Yhteiskunnallisesti ajatellen sosiaalinen kuntoutus on yhteiskunnallinen järjestely, joka ilmentää tarvetta institutionaalisiin järjestelyihin, jotka takaavat heikossa asemassa oleville yksilöille paljon jaettavaa ja tuottavat oikeudenmukaisuutta (ks. Saastamoinen 1998). Toimintamahdollisuusteorian lähtökohta kiteytyy kysymykseen siitä, miten ihminen pääsee osallistumaan oikeudenmukaisen yhteiskunnan toimintoihin, joita sosiaalinen kuntoutus tuottaa ja toteuttaa. Tarkastelunäkökulmamme perustuu osallisuutta painottavaan toimintamahdollisuusteorian näkökulmaan, jonka perusteella yksilöt tarvitsevat toimintamahdollisuuksia voidakseen elää laadukasta ja elämisen arvoista elämää. Tämän lisäksi tavat, joilla yhteiskunta vaikuttaa, rajoittaa tai tukee yksilön toimintamahdollisuuksia ovat merkittäviä. (ks. Nussbaum 2011, 1993.)

Pro gradu -tutkielmamme on fenomenografinen tutkimus, jonka aineistona on kuusi SOKU2-hankkeen aikana tehtyä fokusryhmähaastattelua (*focus group interview*). Tutkimuksemme tarkoituksena on nostaa esille moniammatillisten toimijoiden käsityksiä nuorten toimijuuden muotoutumisesta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Aineisto on syntynyt hankkeen viitekehityksessä, mutta tässä tutkimuksessa hanke toimii kontekstina, josta aineisto on tuotettu. Toisaalta tutkimuksemme aineisto on tuotettu sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeessa, joka tukee teoreettista viitekehystämme toimintamahdollisuusteoriaa, jonka mukaan yhteiskunnan velvollisuutena on aktiivisesti yrittää poistaa yksilön toimijuutta estäviä tekijöitä ja nostaa näin elämänlaatua, jotta yksilöllä on vapaus toimia omanhyvänsä ja arvojensa edistämiseksi (ks. Nussbaum 2011).

Olemme toimineet sosiaalityössä pitkään sekä sosiaalisen kuntoutuksen että nuorten kysymysten äärellä. Koemme merkitykselliseksi ja tärkeäksi näkökulmaksi sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisuuden näkökulman, jolla tarkoitamme, että sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy useita toimijoita, yhteistyökumppaneita varsinaisen toiminnallisen kuntoutuksen ohella. Kokonaisuuteen sisältyy olennaisesti moniammatillisen toiminnan ulottuvuus nuorten toimijuuden ohella, jolloin kuntoutuksen etenemisessä ja tavoitteiden saavuttamisessa toimijoiden välisen yhteistyön toimivuus korostuu. Meistä on tärkeää nostaa esille moniammatillista näkökulmaa, sillä tutkimuksissa tällainen lähestymistapa on jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka moniammatillisen ja monialaisen toiminnan merkitystä on tuotu esille useissa julkaisuissa (Tuusa, Seppänen-Järvelä, Henriksson, Juvonen-Posti, Pesonen, Syrjä & Savinainen 2018; Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2018). Monilla sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta on samanaikaisten tai peräkkäisten palvelujen ja tukimuotojen tarvetta, jolloin he ovat useiden eri toimijoiden yhteisiä asiakkaita (Tuusa, Seppänen-Järvelä, Henriksson, Juvonen-Posti, Pesonen, Syrjä & Savinainen 2018, 132).

Tutkimusraporttimme aluksi määrittelemme sosiaalisen kuntoutuksen, nuoruuden ja monitoimijuuden konteksteja tutkimuksessamme. Käsitteellisen taustoituksen jälkeen siirrymme käsittelemään toimijuuden teoreettisia näkökulmia, jonka jälkeen esittelemme tutkimuksen metodologisia valintoja. Tämän jälkeen tarkastelemme tutkimuksen tuloksia ja sen antia kokonaisuudessaan. Tutkimusraporttimme lopuksi tuomme esille tutkimuksen yhteenvedon ja johtopäätökset.

Asiasanat: sosiaalinen kuntoutus, toimintamahdollisuusteoria, toimijuus, osallisuus, moniammatillisuus, fenomenografia.

2 NUORTEN SOSIAALINEN KUNTOUTUS MONIAMMATILLISESSA VIITEKEHYKSESSÄ

Tutkimuksemme olennaisia käsitteitä ovat *sosiaalinen kuntoutus*, *nuoruus* ja *moniammatillinen yhteistyö*, joita avaamme tässä luvussa. Käsittelemme sosiaalisen kuntoutuksen taustaa, tavoitteita ja konteksteja, joissa sosiaalista kuntoutusta toteutetaan. Avaamme sosiaalisen kuntoutuksen sisältöjä liittyen erilaisiin tulkintakehyksiin, sillä sosiaalisen kuntoutuksen käsite on melko laeva. Sosiaalista kuntoutusta toteutetaan useille kohderyhmille ja nuoret kohderyhmänä saavat erityisiä piirteitä aikuistumisen kehitystehtäviensä puolesta. Määrittelemme nuoruuden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kehittyvänä kulttuuristen vaikutusten läpäisemänä ikävaiheena, joka sijoittuu lapsuuden ja aikuisuuden väliseen siirtymävaiheeseen. Tutkimuksen fokusryhmähaastattelut kohdistettiin moniammatilliselle verkostolle, jolloin on perusteltua myös avata näitä näkökulmia.

2.1 Näkökulmia sosiaaliseen kuntoutukseen

Kansainvälisen sosiaalisen kuntoutuksen seminaari (1983) on määritellyt sosiaalisen kuntoutuksen prosessina, jonka tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn saavuttaminen. Tällä tarkoitetaan henkilön kykyä selviytyä erilaisista sosiaalisista tilanteista, toimia erilaisten yhteisöjen jäsenenä ja oikeutta saavuttaa paras mahdollinen osallistuminen yhteiskuntaan. Sosiaalinen kuntoutus liittyy yhteen sosiaaliset oikeudet, velvollisuudet ja vastuun. (Tuusa 2005, 35.)

Kananoja (1997) on aikoinaan todennut sosiaaliseen kuntoutukseen liittyen, että universaalien strategien rinnalla tarvitaan sellaista sosiaalipolitiikkaa, joka vastaa niihin elämäntilanteiden ja elämänhallinnan vaikeuksiin, jotka ovat moniulotteisia ja yksilöllisiä luonteeltaan. Nämä muutosprosessit edellyttävät teoreettista ymmärrystä, ammatillista osaamista, mutta myös lujaa ammatillista etiikkaa ja kriittistä, näyttöön perustuvaa oman työn arviointia ja kehittämistä. (Kananoja 1997, 22, 37, 43.)

Sosiaalinen kuntoutus on määritelty sosiaalihuoltolakiin vuonna 2015, mutta ilmiönä se on ollut olemassa paljon pidempään. Sosiaalinen kuntoutus on myös saanut eri aikoina erilaisia sisältöjä. Uudistettu sosiaalihuoltolaki on tuonut sosiaalisia tekijöitä ja huono-osaisuuden kysymyksiä kuntoutuksen viitekehykseen. Merkittävä näkökulma on, että sosiaalisen kuntoutuksen tarve perustuu muihin näkökulmiin kuin perinteisesti ajateltuihin kriteereihin; lääketieteelliseen vammaan tai sairauteen. Sosiaaliset tekijät voidaan ymmärtää arjen ongelmina, syrjäytymisen ehkäisemisenä ja osallisuuden vahvistamisena. Sosiaalisen kuntoutuksen asema on edelleen jäsentymätöntä verrattuna muihin kuntoutuksen lajeihin siitä huolimatta, että osallisuudesta ja toimijuudesta on enenevässä määrin saatavilla tietoa. (Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2018, 9–11.)

Kataja, Lantela ja Romakkaniemi (2020, 9) ovat tarkastelleet katsauksessaan, miten sosiaalinen kuntoutus asemoituu kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa. Kirjoittajat ovat havainneet, että sosiaalisen kuntoutuksen tarve määrittää sosiaalisen näkökulmaa. Sosiaalisen kuntoutuksen tarve nousee katsauksen perusteella sosiaalisista poikkeavuuksista, sairauksista, vammoista tai ympäristötekijöistä. Tästä näkökulmasta muodostuu sosiaalisen kuntoutuksen fokus, toisin sanoen keskitytäänkö sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilöön vai yksilön kautta laajempiin yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Tämän pohjalta voidaan esittää kysymys, onko sosiaalinen kuntoutus yksilön oma pyrkimys vai yhteinen kokonaisvaltaisempi tavoite? (mt. 2020, 9.) Tällaisella lähestymistavalla voidaan myös pohtia toimijuuden näkökulmia; miten toimijuus rakentuu sosiaalisen kuntoutuksen fokus huomioiden? Milloin on kyse henkilökohtaisesta toimijuudesta (*personal agency*) tai milloin toimijuus liittyy luotetun henkilön kanssa luotuun yhteiseen toimijuuteen (*proxy agency*) tai toisaalta yhteisölliseen toimijuuteen (*collective agency*)? (Bandura 2001.) Näitä toimijuuden näkökulmia käsittelemme tarkemmin luvussa 3.

Kuntoutuksen perinteisissä luokitteluissa sosiaalinen kuntoutus on asemoitunut palvelujärjestelmän osaksi, jolloin se on sijoittunut sosiaalipalveluiden ja sosiaalihuollon vastuulla olevaksi kuntoutukseksi. Tällä jäsenyksellä sosiaalinen kuntoutus on rinnastunut juuri edellä mainittujen kuntoutuslajien osa-alueeksi. Sosiaalinen kuntoutus on toteutunut lähinnä organisaatioiden ja instituutioiden kautta, jolloin siihen ei ole sisällynyt kuntoutuja- tai yhteisönäkökulmia. (Romakkaniemi ym. 2018, 20; Väisänen 2018.)

Kuntoutuksen kenttää tarkastellessa voidaan todeta, että sosiaalisen ulottuvuus on noussut siinä merkittäväksi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Sosiaalista ulottuvuutta painottava paradigmanmuutos, joka voidaan ymmärtää ajattelutapojen ja toimintamallien muuttumisena voi kuitenkin pitää sisällään monia näkökulmia. Terminä sosiaalinen kuntoutus (*social rehabilitation*) ei niinkään ole kansainvälisesti käytössä, vaan kuntoutuksen viitekehyksessä sosiaalista ulottuvuutta lähestytään kokonaisvaltaisemmin. Sosiaalista voidaan lähestyä muun muassa osana hyvän elämän kuntoutusparadigmaa, kuntoutujan toimintamahdollisuuksien teoriaa, empowerment-ajattelua tai osana sosiaalisen laadun teoriaa (*social quality theory*). Tämän sosiaalisen laadun teoria perustuu siihen, että tavoitteena on löytää yhteiskunnan rakenteista ja kansalaisten toimijuudesta sellaista ”sosiaalista”, joka luo mahdollisuuksia myös yksilöiden elämänlaadulle, hyvinvoinnille ja osallisuudelle. (Lindh, Härkäpää & Kostamo-Pääkkö 2018, 7; Härkäpää & Järvikoski 2018, 193.)

Yhteiskuntatieteellisesti sosiaalinen on liitetty lähinnä yhteisön, yhteisöllisyyden ja osallisuuden käsitteisiin, jotka ymmärretään yksilön yhteiskunnallisena toimintana, olemisena ja kiinnittymisenä ei-taloudellisiin näkökulmiin, joita ovat kysymykset kansalaisoikeuksista, solidarisuudesta ja koheesiosta, sosiaalisesta epätasa-arvoisuudesta sekä yhteiskunnallisesta osallistumisesta. (Härkäpää & Järvikoski 2018, 193.)

Sosiaalihuoltolain uudistuksen voidaan katsoa pyrkivän vahvistamaan juuri sen asemaa kuntoutuskokonaisuudessa. Lainsäädännöllisestä näkökulmasta korostuu erityisesti kuntoutuksen tavoitteesta lähtevä toimintaorientaatio. Huolimatta siitä, että sosiaalihuoltolaissa on osaltaan pyritty vastaamaan kuntoutuksen sirpaleisuuteen ja sosiaalisen kuntoutuksen jäsentymättömyyteen, voidaan tutkimusten pohjalta todeta, että muutos kohti jäsentynyttä ja ammatillisesti asemoitunutta sosiaalista kuntoutusta on hidasta (ks. Lindh, Härkäpää & Kostamo-Pääkkö 2018; Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2018).

Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) 17 § sosiaalinen kuntoutus on varsin saman sisältöinen kuin miten kuntouttava sosiaalityö. Laissa sosiaalinen kuntoutus on tarkoitettu sosiaalityön keinoin annettavaksi tehostetuksi tueksi sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Selvittäminen ja neuvonta ovat selkeitä kokonaisuuksia ja niihin tarvitaan vahvaa asiantuntemusta, mutta muutoin laki jättää melko avoimeksi sen, millä konkreettisilla sosiaalityön keinoilla sosiaalista kuntoutusta toteutetaan. Sosiaalisen kun-

toutuksen suhteen olisi tarpeen sopia rajanvetoja siitä, millaisia toimenpiteitä tuotetaan maksullisena palveluntuotantona ja mitä kansalaistoimintana sekä miten varmistetaan sosiaalisena kuntoutuksena toteutetun toiminnan rahoituksen riittävyys. (Juhila 2018, 89; Kananoja 1997; Mattila-Aalto 2012.) Toisaalta kuntouttava työtoiminta on omana palvelunaan osittain varsin samansisältöinen kuin sosiaalinen kuntoutus. Mielenkiintoista on, että osassa kuntia sosiaalista kuntoutusta järjestetäänkin kuntouttavana työtoimintana. (ks. Blomgren, Kivipelto, Karjalainen & Saikkonen 2015.)

Sosiaalisen kuntoutuksen jäsentymättömyyttä kuvastaa myös se, että esimerkiksi Palola (2012) on todennut, että sosiaalisen syrjäytymisen ja sosiaalisen osallisuuden käsitteet on liitetty hyvin vahvasti työmarkkinoihin ja työmarkkinoilta syrjäytymiseen tai työmarkkinoille osallistumiseen samaan aikaan kun Tuusa ja Ala-Kauhaluoma (2014) ovat todenneet, että sosiaalisella kuntoutuksella viitataan laajasti syrjäytymistä ehkäisevään ja toimintakykyä vahvistavaan työhön, osallisuuden lisäämiseen ja elämänhallinnan tukemiseen. Sosiaalinen kuntoutus tuo yhteen sosiaalisen syrjäytymisen ja sen ehkäisyn, sosiaalisen osallisuuden ja toimintakyvyn sekä elämänhallinnan vahvistamisen samaan aikaan, kun näitä käsitteitä käytetään monipuolisesti eri viitekehyksissä. Edellä kuvatun lisäksi sosiaalinen kuntoutus viittaa erilaisiin kuntoutuspalveluihin, jotka tavoittelevat kuntoutujien toimijuuden ja osallisuuden kohentumista pyrkien lisäämään heidän todellisia toimintamahdollisuuksiaan (Lindh ym. 2018, 9). Sosiaalisen kuntoutuksen keskeiseksi käsitteelliseksi lähtökohdaksi edellä mainittujen lisäksi voidaan nimetä osallisuus, toimijuus, toimintavalmius, paikallisuus ja yhteisöllisyys (Romakkaniemi, Lindh & Laitinen 2018).

Aikuissosiaalityön uudelleenmuotoilussa on korostunut ymmärrys kuntouttavan sosiaalityön käsittämisenä yksittäisiä työmenetelmiä laajempaan työorientaationa hyödyntäen empowerment-tyyppistä, moniammatillista ja verkostoituvaa työtettä. Näin ollen kuntouttava sosiaalityö terminä kuvailee voimaantumisen lisäksi laajemmin moniammatillisuutta ja verkostoituvaa työtettä. (Karjalainen 2012, 162.) Sosiaalinen kuntoutus täyttää edellä kuvatut näkökulmat, jolloin on perusteltua sijoittaa se yhdeksi keinoksi toteuttaa kuntouttavaa sosiaalityötä.

Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita kuntouttavan sosiaalityön työmenetelmänä psykososiaalisen työskentelyn, palveluohjauksen ja verkostotyön ohella. Psykososiaalinen työ tarkoittaa kasvokkaiseen vuorovaikutukseen perustuvaa auttamistyötä, jossa asiakkaan tilanne ymmärre-

tään osana sosiaalista kontekstia. Toisinaan tavoitteena voi olla asiakkaan toiminta- ja ajattelutapojen muuttaminen. Toisaalta on tarpeen huomioida, että myös sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy edellä mainittuja elementtejä. Kuntoutuksen sosiaalityö (*rehabilitative social work*) voidaan erottaa kuntouttavasta sosiaalityöstä (*empowering social work*), jolloin kuntouttava sosiaalityö on kokonaisvaltaista tavoitellen yksilön subjektiivutta ja integroitumista yhteiskuntaan. (Liukko 2006.) Kuntoutuksen viitekehyksessä sosiaalinen kuntoutus ilmentää kuntoutuksen paradigmaa siten, että sosiaalinen käsittäen psykososiaalisuuden ja dialogisuuden ulottuvuudet ovat kehittyneet kuntoutuksen sisälle (ks. Karjalainen 2004, 22–23).

Sosiaalinen kuntoutus ja kuntouttava sosiaalityö voidaan jäsenellä ja sijoittaa eri viitekehyksiin. Romakkaniemi ym. (2018, 18, 25) ovat asemoineet kuntouttavan sosiaalityön ja kuntouttavan työtoiminnan kuuluvaksi sosiaalisen kuntoutuksen yhteyteen, kun taas Saikku (2016, 89) ja Palola (2012) ovat liittäneet sosiaalisen kuntoutuksen työelämäosallisuuden näkökulmaan. Artikkelissaan Saikku (2016) on todennut sosiaalisen kuntoutuksen kytkeytyvän paikoin kuntouttavaan työtoimintaan. Kuntouttavaa sosiaalityötä voidaan tarkastella puhtaasti sosiaalityön näkökulmasta, mutta toisaalta siihen nivoutuu vahvasti kuntoutuksen elementit ja työelämäosallisuuteen liittyvät kysymykset. Tuusa ja Ala-Kauhaluoma (2014, 7) ovat mieltäneet sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet toisaalta yleisiin kuntoutuksen tavoitteisiin kuten yksilön itseenäiseen selviytymiseen ja yhteiskuntaan osallistumisen tukemiseen ja toisaalta työelämäosallisuutta tukevan toiminnan tavoitteisiin. Sosiaalinen kuntoutus voi saada erilaisia painotuksia riippuen sille asetetuista asiakas- ja toimijälähtöisistä tavoitteista ja sisällöistä (ks. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 8).

Työllistymispainotteista yhteiskuntapolitiikkaa on kuvattu siirtymisenä hyvinvoinnin politiikasta (*welfare*) työhön kannustavaan sosiaalipolitiikkaan (*workfare*). Workfare perustuu aktiivointiin ja kannustamiseen, joilla vähennetään tukiriippuvuutta ja estetään syrjäytymistä. (Juhila 2006, 49–50, 57–63; ks. Kankaanpää 2015, 3.) Sosiaalisella kuntoutuksella ja työelämäosallisuudella on yhtymäkohtia (Raivio & Nykänen 2014). Saikku (2016, 98) on todennut, että sosiaalityön ammattilaiset näkevät painopisteenä enemmän sosiaalisen kuntoutuksen ja osallisuuden edistämisen, jolloin perusteluiksi muodostuvat muutkin syyt kuin työmarkkina-tuen kertymä tai aktivointitarve.

Lindh ja Lappi (2018, 22) esittävät, että sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita asioiden ja toimijoiden väliseksi suhteiksi, jolloin sitä ei ymmärretä erilliseksi palveluksi, sektoriksi tai osamisaalueeksi. Lindhin ja Lappin (2018) tutkimuksessa käsitellään kansalaislähtöistä rationaliteettia, jossa todetaan asiakkaan kokemustiedon ja vaikuttamismahdollisuuksien erityisyyden merkitys tavoitellen nuorten yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen toimijuuden vahvistamista. Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita sosiaalisen osallistamisen palveluna, jossa painotetaan asiakasarvon luomista kumppanuuden ja yhteiskehittämisen avulla. Kuntoutusasiakkaana nuori edustaa aktiivista toimijuutta, jolloin palveluissa korostuvat vapaaehtoisuus ja itsemääräämisoikeus sekä vastuullisuus, osallisuus ja sitoutumisen vaateet. (Lindh & Lappi 2018.)

Sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallisuuden näkökulma perustuu osallistamisen ja aktivoinnin periaatteeseen, jossa asiakkaan osallisuuden vahvistamista tuetaan sosiaalityön ja kuntoutuksen toiminnallisilla menetelmin. Vertaistuki, oppiminen ja onnistumisen kokemukset ovat merkittäviä nuorille muun muassa itsetunnon ja toimijuuden näkökulmista. (Lindh & Lappi 2018.) Kuntoutuksen toiminnallisuutta painottavassa ajattelu- ja toimintatavassa korostuu nuorten aikuisten toimijuuden (*agency*) ja toimintamahdollisuuksien (*capability*) tukeminen (Romakkaniemi 2018; Lindh & Laitinen 2018).

Sosiaalisen syrjäytymisen riski nähdään yhtenä perusteluna sosiaaliselle kuntoutukselle. Tämän lisäksi sosiaalinen osallisuus tulkitaan kuntoutuksen yhtenä tavoitteena. Osallisuuden ja syrjäytymisen määrittely eivät ole kuitenkaan yksiselitteisiä. Niitä voidaan tarkastella sekä yhteiskunnan rakenteista käsin että yksilöistä ja elämäntilanteista katsoen. Käytettäessä syrjäytymisen riskiä perusteluna sosiaaliselle kuntoutukselle, on huomioitava, että kyseessä ei ole pelkästään yksilön ongelma vaan syrjäytymisen syyt nousevat yhteiskunnan käytännöistä. Kuitenkin syrjäytyminen yksilöllistetään usein ihmiseen ja hänen elämäntilanteeseensa: pitkäaikaiseen työttömyyteen, toimeentulo-ongelmiin, elämäntilanteeseen, vammaisuuteen, työkyvyttömyyteen tai vuorovaikutussuhteista sivuun joutumiseen. (Järvikoski 2013, 40; ks. Mertanen 2020.)

Kuntoutusjärjestelmän näkökulmasta pitkäaikaistyöttömät ovat ryhmä, jota on palloeltu luukulta toiselle. Pitkäaikaistyöttömiä on kuntoutettu noninstitutionaalisenä kuntoutuksena, joka tarkoittaa kuntoutuksen tapahtumista hankkeiden ja projektien kautta, jolloin toiminta ei linkity osaksi kuntoutusjärjestelmää. Hanketoiminta on kuitenkin vaikuttanut olennaisesti vaikeasti työllistyvien työkyvyn tuen ja kuntoutuksen kehittämiseen. (Saikku 2018, 29, 34.) Sosiaalisen

kuntoutuksen lähtökohdat kaipaisivat sosiaalityöhön ja sosiaalipalveluihin paikantuessaan kansallisen ja paikallisen infrastruktuurin vahvistamista. Tämä väittämä perustuu näkökulmaan, että sosiaalipalveluissa ja sosiaalityössä tutkimustiedon soveltaminen yksittäisiin asiakastilanteisiin on ollut kehittymätöntä ja asiakkailta ei ole ollut mahdollisuutta tutkimustiedon tai organisaatiokohtaisesti tuotetun tiedon avulla arvioida, mitä he voivat palveluilta tosiasiallisesti odottaa. (Piirainen, Linnakangas & Suikkanen 2018, 108.)

Sosiaalista kuntoutusta voidaan lähestyä myös tunnustussuhdeteorian avulla, koska se voi auttaa kontrollin ja auttamisen välisen jännitteen purkamisessa. Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen järjestäminen kuvastaa järjestelmätason arvostusta ja välittämistä, koska tässä ilmenee pyrkimys tunnistaa nuorten ongelmia ja vastaavasti tavoite tuottaa tarkoituksenmukaisia palveluita. Käytännön tasolla tämä arvostus ilmenee muun muassa kunnioittamisena ja nuorten vahvuuksien huomioimisena, joiden avulla pyritään rakentamaan myönteisiä tulevaisuudenskenarioita. Toisaalta haastavien nuorten kohdalla koetellaan työntekijän kykyä arvostaa nuoria. Vastaavasti ihanteellisessa tapauksessa tunnustussuhde on molemminpuolinen ja symmetrinen, mutta nuorten kohdalla näin ei välttämättä ole. Syynä tähän on esimerkiksi se, että nuoret eivät ole saaneet tunnustusta lapsuuden ja nuoruuden vaiheissa, jolloin tunnustusta on itsekään silloin vaikea antaa. Huomioitavaa on, että nuoren arvostava asenne ei voi olla työskentelyn ehto, mutta työntekijä voi omalla asenteellaan antaa nuorelle esimerkkiä. (ks. Niemi 2020, 276, 279–280.)

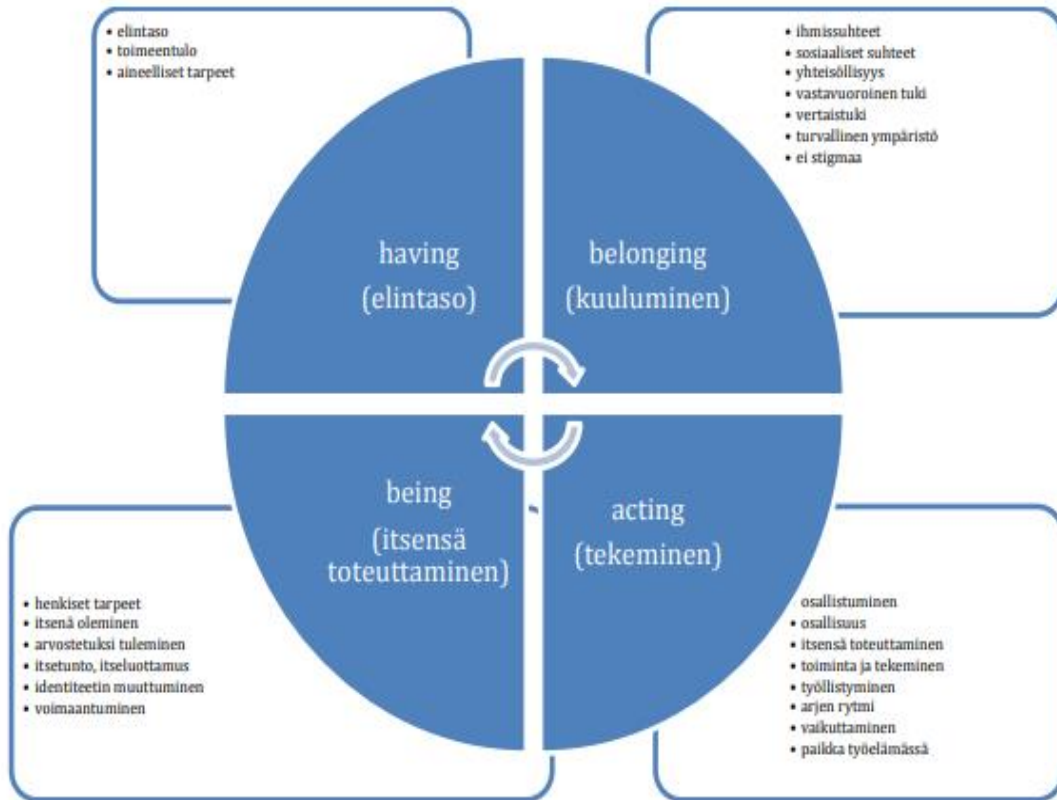
Sosiaaliseen kuntoutukseen ja toimijuuteen liittyy olennaisesti hyvinvoinnin näkökulma. Hyvinvointi voidaan tulkita kokonaisvaltaisesti fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten ulottuvuuksien kokonaisuutena. Lähestymme hyvinvoinnin näkökulmia sosiaalisessa kuntoutuksessa Niemelän (2009), Raivion ja Karjalaisen (2018) sekä Jurvansuun ja Rissasen (2019) hyvinvoinnin jaotteluiden avulla. He ovat kaikki muodostaneet näkökulmansa Allardtin (1976) hyvinvointiteorian pohjalta. Allardt (1976) on aikoinaan jaotellut hyvinvoinnin elementeiksi elintason ja elämänlaadun. Elintasaan sisältyvät aineelliset ja persoonattomat resurssit. Elämänlaatuun kuuluvien sosiaalisten ja itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydytystä on kuvattu inhimillisten suhteiden laadun perusteella aineellisten resurssien sijaan.

Allardtin (1976) esittämänä hyvinvoinnin aste määräytyy sen mukaan, kuinka hyvin ihmisen perustarpeet ovat tyydytetyt. Perustarpeet voidaan jakaa elintasaan (*having*), yhteisyyssuhte-

siin (*loving*) ja itsensä toteuttamisen muotoihin (*being*). Perustarpeet liittyvät toimijuuden ulottuvuuksiin, sillä nämä ulottuvuudet määrittävät sitä, mitä nuorilla on ja miten he käyttäytyvät suhteessa muihin ja miten he ovat suhteessa muihin. Elintasoon kuuluviin osatekijöihin sisällytetään muun muassa tulot, työllisyys, koulutus ja terveys eli aineelliset ja persoonattomat resurssit, joiden avulla yksilö voi vaikuttaa omaan elämäänsä. Yhteisyyssuhteet muodostuvat paikallis- ja perheyhteisyyden, työyhteisö- sekä ystävyysuhteiden osatekijöistä. Itsensä toteuttaminen tulkitaan tarpeiden tyydyttämisenä ja persoonallisuuden kehittämisenä ja tämän vastakohtana on vieraantuminen. Itsensä toteuttamisen muotoihin sisältyvät arvonanto, korvaamattomuus ja mielenkiintoinen vapaa-ajan toiminta. (Allardt 1976; Paahtama 2016.) Allardt (1989, 7) on sittemmin lisännyt jaotteluunsa neljännen ulottuvuuden; *doing*, joka voidaan suomentaa toiminnallisuutena. *Doing* erillisenä ulottuvuutena huomioi nuorten aktiivisen toiminnan hyvinvoinnin lähteenä.

Sosiaalisen kuntoutuksen nuorten tilanteita kuvaa oivallisesti Niemelän (ks. 2009) jäsenitys Allardt'n hyvinvointiteorian soveltamisesta hyvinvoinnin ulottuvuuksista toiminnan eri tasoilla. Niemelä sisällyttää näihin ulottuvuuksiin yksilöiden inhimilliset tarpeet ja fyysisaineellisen, sosiaalisen sekä henkisen olemisen. Niemelän jaotteluun viitaten hyvinvointi jaetaan olemiseen (*being*), joka käsittää tarpeiden tyydyttämisen eli sosiaaliset suhteet ja fyysisen sekä itsenä olemisen. Osallistuminen, osallisuus ja itsensä toteuttaminen luovat hyvinvointia tekemisen (*acting*) tasolla, jolloin yksilö toteuttaa omia arvojaan ja tavoitteitaan. Niemelän termi *acting* on samankaltainen kuin Allardt'n *doing*, mutta Niemelän teoriassa toimintaa ja tekemistä kuvaava *acting* painottuu enemmän yksilön ja ryhmien osallisuuden vahvistumiseen, työelämäosallisuuteen ja asiakkaan oman äänen kuulemiseen. (ks. Niemelä 2009; Raivio & Karjalainen 2013). Tekemisen puute aiheuttaa nuorille tarpeettomuuden tunnetta ja siitä voi seurata vieraantuminen itsestä ja yhteiskunnasta. Omistaminen (*having*) viittaa hyvinvointiin ja se ilmenee erilaisina resursseina, kuten aineellisena toimeentulona, yhteiskunnallisessa toiminnassa syntyvänä sosiaalisena ja henkisenä pääomana. (Niemelä 2009.)

Raivio ja Karjalainen (2013, 16–17) ovat käyttäneet termiä *belonging*, joka täydentää *having – being – acting* -kolmijakoa. Se kuvaa mielestämme oivallisesti vertaistoiminnalle tyypillistä ryhmään kuulumisen merkitystä. Rissanen ja Jurvansuu (2019) ovat jäsenelleet tutkimustaan alla olevan jaottelun (kuva 1) mukaisesti. Jaottelu sopii myös sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa olevien nuorten hyvinvoinnin jäsentelyyn.

Kuva 1. Näkemys hyvinvoinnin jaottelusta sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta. (Rissanen & Jurvansuu 2019, 5.)

Yllä olevassa kuvassa oleva termi *acting*, joka määritellään yksilön ja ryhmien osallisuuden vahvistumisena, työelämäosallisuutena ja asiakkaan oman äänen kuulemisena (vrt. Raivio & Karjalainen 2013). Tällaisen nelijaon avulla nuoria ja sosiaalisen kuntoutuksen yhteyksiä hyvinvointiin voidaan tarkastella eri näkökulmista. Hyvinvoinnista voidaan erotella yksilön sisäisiä prosesseja (*being*) ja suhteita sosiaalisen kuntoutuksen ryhmään/vertaisryhmään sekä muihin yhteisöihin. Tämän lisäksi hyvinvointia voidaan tarkastella suhteina yhteiskuntaan (*belonging*), mielekkäänä tekemisenä ja työnä (*acting*) sekä aineellisten tarpeiden tyydyttämisenä (*having*).

Giddens (1991, 1–2) on todennut, että elämänpolitiikka on aikamme jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa mahdollinen modernisaation myötä. Perinne, tavat tai tottumukset eivät ohjaa yksilön elämää samoissa määrin kuin aikaisemmin. Sosiaalisilla instituutioilla (perhe, suku ja naapurusto) ei ole enää samanlaista auktoriteettiin perustuvaa ohjauksellista merkitystä elämän

suuntaviivojen näyttäjinä. Tämä näyttäytyy usein sukupolvijärjestyksen murenemisena, koska elämäkulun keskeiset neuvottelut tapahtuvat sukupolvien sisällä, eikä niiden välillä (Giddens 1994, 71). Hyvän elämän kysymykset ovat myös muuttuneet arkipäiväisiksi, teknisiksi ja kaupallisiksi, jolloin olennaiseksi elämässä onkin muodostuneet yksilön elämää ja identiteettiä määrittävät mahdollisuudet ja valinnat. Giddens (1995, 107) on todennut, ettei meillä jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa ole muuta vaihtoehtoa kuin valita.

Giddensin (1994, 181) käsite elämänpolitiikka liittyy hyvinvoinnin näkökulmiin. Hän on esittänyt, että elämänpolitiikan lopullinen tavoite on onni. Allardtin (1976) ja Giddensin (1994) näkemyksissä on yhtenevyyksiä, vaikkakin Giddens tulkitsee onnen sisäisenä kokemuksena, jonka perustana on turvallisuus, itsekunnioitus, itsensä toteuttaminen ja rakkaus. Giddens (1994) tulkitsee Allardtin (1976) esittämän termin *having* turvallisuuteen liittyvänä, ja Giddensin mukaan yhteiskunta voi edistää edellä kuvattuja asioita. Yhteenvetona Allardtin ja Giddensin hyvinvointikäsitteistä voimme todeta, että Allardtin hyvinvointikäsite korostaa vahvasti elämän aineellista perustaa, sosiaalisia suhteita ja yksilöiden omaa itsensä toteuttamista ja toiminnallisuutta. Tiivistettynä nämä elementit edustavat elämänpolitiikan perustaa, kun taas Giddens puolestaan korostaa itsensä toteuttamisen ja sosiaalisten suhteiden tärkeyttä.

Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen institutionaalista asemointia pohtiessa, voidaan esittää kysymys, että mihin ja minkä kohderyhmän tarpeeseen se vastaa, sillä nuorten työpajatoiminnan tehtävänä on jo vuosia ollut nuorten yhteiskuntaan liittäminen. Työpajatoiminta sisältää samankaltaisia elementtejä kuin sosiaalinen kuntoutus. Työpajatoiminnalla on instituutionaalista näkökulmasta kasvatuksellinen ulottuvuus ja siitä voidaan nostaa palkkatyöhön sosiaalis-tava näkökulma. Nämä voidaan rinnastaa sosiaalisen kuntoutuksen tehtäviksi. Työpajojen ydintä on yhteisöllisen työn tekeminen ja sen avulla tapahtuva nuorten hienovarainen ohjaus kohti yhteiskuntaa. (ks. Komonen 2008.) Sosiaalisessa kuntoutuksessa on samankaltaisia elementtejä, jolloin erottavaksi tekijäksi voidaan nimetä sosiaalisen kuntoutuksen matalan kynnyksen luonne. Toisin sanoen nuorten työpajat toteutuvat työkokeilun periaatteiden mukaisesti, jolloin nuorten on kyettävä osallistumaan työpajatoimintaan viitenä päivänä viikossa. Näin ollen sosiaalinen kuntoutus tarjoaa matalammilla vaatimuksilla palvelua sellaisille nuorille, jotka eivät välttämättä kykene osallistumaan työpajatoimintaan. Tosin jotkut kunnat ja toimijat ovat alkaneet tarjoamaan nuorten työpajatoimintaa kuntouttavana työtoimintana työkokeilun ohella,

jolloin työpajatoiminta palvelee laajempia kohderyhmiä. (ks. Omnia 2020.) Tästä herää nähdäksemme myös tarve määritellä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen tehtävää ja asemaa suhteessa työpajatoimintaan.

Merkittävää nuorten työpajoihin liittyen on Värtisen (2013, 9) huomio nuorten ryhmästä, jotka eivät ole motivoituneita pajatoimintaan. Näille nuorille annetaan mahdollisuus *itsenäisesti* selvittää vaihtoehdot tulevaisuudelleen. Ellei nuori löydä itse sopivia vaihtoehtoja jatkumona on hänen siirtymisensä pajalle tai poistuminen palveluista. (Värtinen 2013.) Tästä välittyy vaikutelma, että jo valmiiksi heikossa asemassa olevat nuoret jäävät työpajatoiminnan näkökulmasta palveluita. Ristiriitaista on, että heidän pitäisi itsenäisesti selvittää koulutusvaihtoehtojaan, jos he ovat järjestelmän näkökulmasta motivoitumattomia. Sen sijaan, että heille tarjottaisiin tukea, heidät jätetään yksin selviytymään. Erityisen huolestuttavaa on Värtisen (2013) toteamus, että ko. nuorten ryhmällä taustalla saattaa esiintyä esimerkiksi ongelmia perheessä.

2.2 Nuoret sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmänä

Nuoruus on aikaa, jolloin valmistaudutaan aikuisuuteen kasvamalla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. Nuoruuden käsite antaa erilaisia merkityksiä ja sen eri vaiheissa on tavoitteena oman elämän merkityksen selkiytyminen. Nuoruuden aikainen kehittymisen prosessi voi olla ajoittain haastavaa tasapainoilua vapauden ja vastuun välillä. Tyypillisiä nuoruusiän kehityshaasteita ovat itsenäistymisen opetteleminen, valmistautuminen työelämään ja yhteiskunnallisesti vastuuta ottavan käyttäytymisen muodostuminen. (Aaltonen, Ojanen, Vihunen & Vilen 2003, 13–15, 85.)

Institutionaalisesti tarkastellen nuoruuteen liittyy elämäntulon näkökulmasta ikärajoista nousevaa odotusta iän mukaisesta käyttäytymisestä. Institutionalisoitu elämäntulo vaikuttaa suoraan nuorten yhteiskunnalliseen asemaan ja toimintamahdollisuuksiin. Laki määrittää ikään perustuen erilaisia oikeuksia, mahdollisuuksia, vastuita ja velvollisuuksia, jotka lisääntyvät täysi-ikäisyyttä lähestyttäessä; 18 vuoden iässä Suomessa saadaan täyden kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet. (Juvonen 2015, 25.)

Yhteiskunnallisesti katsoen nuorten osallistuminen yhteiskuntaan työn ja koulutuksen näkökulmista on muuttunut yhä monimutkaisemmaksi ja epävarmemmaksi (Aaltonen & Ikäheimo

2015). Nuoruutta on mahdollista tarkastella eri tieteenalojen kautta, jolloin huomio kiinnittyy usein erilaisiin nuoruuden tapahtumiin; ikään liittyviin kysymyksiin, elämänvaiheisiin sekä myös muutoksiin itsessä ja suhteessa muuhun ympäristöön (Aaltonen ym. 2003, 14–15). Nuoruuden voidaan todeta olevan haavoittuvaista aikaa psyykkisten ja sosiaalisten ongelmien kehittymiselle (Aalto-Setälä 2010, 25; Salminen 2019, 393). Olennainen tekijä syrjäytymisen ja sosiaalisten ongelmien ehkäisyssä on nuorten tavoittaminen riittävän ajoissa. Haasteena näiden ongelmien ehkäisyssä on niiden tunnistamisen vaikeudet, mutta myös stigma ja häpeä, jotka liittyvät sosiaalsiin ongelmiin. (Ruohonen 2010.)

Erityisen vaikea tilanne on nuorilla, joita voidaan kuvata termillä NEET (Not in Education, Employment or Training). NEET- nuorilla ymmärretään nuoret, jotka eivät ole kiinnittyneet koulutukseen, työhön tai siihen rinnastettavaan toimintaan (Gretschel & Myllyniemi 2017). Syynä tähän nähdään koulutusinstituutioiden ja työmarkkinoiden puutteet, tuen ja avun saamiseen liittyvät vaikeudet sekä nuoriin itseensä liittyvät tekijät. Toisaalta edellä kuvatusta voidaan tunnistaa sosiaalipolitiikan ydinongelmia, sillä milloin alkaa ja mihin päättyy yhteiskunnan vastuu ja miten paljon yksilön on ponnistettava ansaitakseen toimeentulonsa? (Hiilamo, Määttä, Koskenvuo, Pyykkönen, Räsänen & Aaltonen 2017, 35.)

Toisaalta ristiriitaista NEET-käsitteessä on sen liittyminen ensisijaisesti politiikkaan, joka määrittää nuorten aseman yksinomaan työmarkkinaosallistumisen kautta, koska yhteiskunnallinen siirtyminen nuoruudesta kohti aikuistumista työn kautta on murentunut. Käsite onkin syntynyt 1980-luvulla kuvaamaan niitä syrjäytymisvaarassa olevia nuoria, jotka ovat jääneet ilman työtömyysturvaa. NEET-käsite on myös melko heterogeeninen kategoria, jolloin ne nuoret, jotka ovat ilman työtä tai koulutusta, voivat olla hyvin erilaisissa tilanteissa, erilaisilla haasteilla varustettuna, jolloin myös heidän tarpeensa ovat erilaisia. Tällöin kaikki haavoittuvassa tilanteessa olevat nuoret eivät tule tavoitetuksi tällaisella lähestymistavalla. (Hiilamo ym. 2017, 36.)

Modernissa yhteiskunnassa aikuisuuden saavuttaminen ei ole selkeä siirtymä, vaan vaiheittain tapahtuva prosessi, jonka kriteerit vaihtelevat riippuen eri elämänalueista kuten fyysisestä kehityksestä, koulutuksesta ja työ- tai perhe-elämästä. Olennaista on myös nuorten kokema subjektiivinen ikä, joka vaihtelee eikä välttämättä vastaa nuoriin kohdistuviin odotuksiin. Näin ollen voidaan puhua iän relationaalisesta näkökulmasta. (Juvonen 2015, 26–27.) Nuoruudessa

merkittävää identiteetin muodostumisen kannalta on peruskoulun loppuun saattaminen, nuorten ammatilliset valinnat sekä työelämään siirtyminen (Huovila 2013, 39).

Nuorten aikuistumista voidaan lähestyä siirtymän eli *transition* -käsitteellä. Yleisesti ihmisen elämästä ja toimijuudesta voidaan erottaa erilaisia ajallisia murroskohtia eli nivel- ja siirtymävaiheita. Elämänkulun näkökulmasta nuoruudessa ja siirtymässä yksilö etenee tekojen, tapahtumien, yhteiskunnallisten asemien ja roolien institutionaalisessa sarjassa, jotka yhdessä ”tuottavat” aikuisuuden sosiaalisen määrittymisen. (Buchmann 1989, 17; Kerckhoff 1990, 3; ks. Reunanen 2017; Juvonen 2015, 28.)

On perusteltua todeta, että nuori hallinnoi ja omistaa elämänsä, mutta laajemmin tarkasteltuna nämä siirtymät kuuluvat yhteiskunnalle. Tämä ajatus rakentuu olettamukseen, että yhteiskunta rakenteidensa ja instituutioidensa välityksellä tuottaa siirtymät yksilöiden elämänkulkuun. Kiteytetysti voidaan sanoa, että nämä elämänkulun siirtymät ovat vaikeutuneet (Juvonen 2015, 30), kuten edellä on mainittukin. Merkittävää on myös huomio, että vastuu näissä elämänkulun siirtymissä kuuluu enenevässä määrin nuorille itselleen (Gordon 2008; Mertanen 2020).

Koulutuksen nivelvaiheet ovat selkeä yhteinen nimittäjä, joka selittää nuorten tipahtamista yhteiskunnan ulkopuolelle. Hyvösen ja Valtosen (2014, 38) mukaan kunnilla on merkittävin rooli seurata näitä nuoria yhdeksännen luokan päättymisen jälkeen ja sen avulla ehkäistä putoamisia. Toimiva opintojenohjaus ja oppilasterveydenhuolto ovat hyviä konkreettisia keinoja tähän. Useimmiten terveys- tai mielenterveysongelmat ovat estävinä tekijöinä jatkokoulutukseen hakeutumiselle ja työllistymiselle perusasteen päättävien nuorten kohdalla. (Hyvönen & Valtonen 2014, 38.)

Nuoruudessa siirtymät koulutusjärjestelmän sisällä ja sijoittuminen työelämään näyttäytyvät institutionaalisesti kriittisinä tilanteina. Nuorten toimijuudelle ja subjektiviteetille rakennetaan vaihtoehtoja, joista osa viitoittaa onnistumista ja toiset epäonnistumista myös laajemmin elämänsä tarkastellessa. Tämä näyttäytyy esimerkiksi peruskoulun tai sen jälkeisen koulutuksen keskeyttämisen tulkitsemisena alkuna laajemmalle, yhteiskunnasta ja yhteisöistä syrjäytymiseen johtavalle kehityskululle. Onnistuneet koulutukselliset siirtymät näyttävät koulutuspoliittisessa keskustelussa ennakoivan perustavanlaatuisia voimavaroja elämänsä ja

tietä vakaaseen yhteiskunnalliseen asemaan. Vastaavasti katkokset ja viivästykset koulutuspolulla tulkitaan vaikeuksina asettua yhteiskunnallisiin järjestyksiin ja instituutioihin. (Mäkinen 2015, 104.)

Siisiäinen (2014) on kirjoittanut, että vaikeuksien voittamisen ja itsensä voimaannuttamisen edellytyksiä olivat muutoksen halu ja voima laittaa se alulle. Hänen tutkimuksessaan nuorilla ei esiintynyt sellaista *sosiaalista pääomaa*, jonka avulla nuorilla olisi ollut mahdollista voittaa hänen kohtaamansa vaikeudet ja joka olisi saanut nuoret suhtautumaan luottaen tulevaisuuteen. Nuorilla on oltava taito havaita mahdollisuus ja tehdä muutokseen johtavia valintoja. Tällöin sosiaalisella pääomalla eli vertaisten välisellä vuorovaikutuksella on tärkeä merkitys nuorten elämäntilanteen muutoksessa. (Mt. 2014, 120–121.)

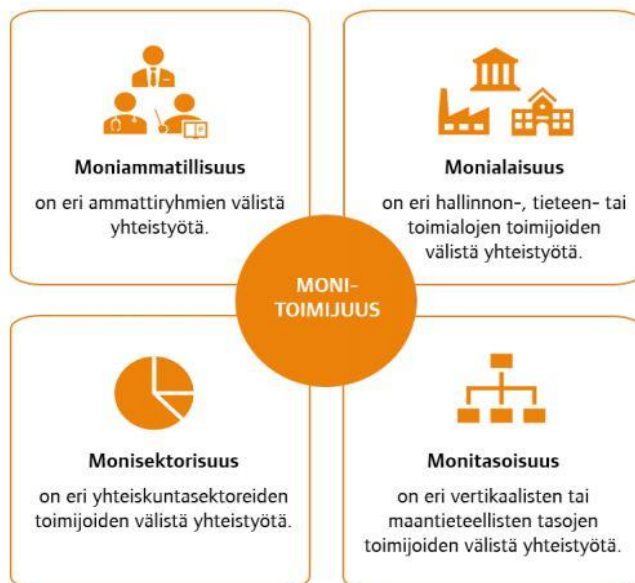
Nuorten sosiaalinen pääoma voidaan ymmärtää vanhempien suhtautumisena koulutukseen, perheen sosioekonomisena taustana ja kodin kulttuurina. Nämä tekijät vaikuttavat nuorten koulutuspolkuun ja kouluttautumisyrittämyksiin. (Mäkinen 2015, 110.) Lapsuudella on merkittävä osuus nuoruuden hyvinvointiin. Niillä nuorilla, joilla lapsuus on ollut vaikeaa perheolosuhteiden vuoksi, yhteiskuntaan kiinnittyminen voi olla erityisen vaikeaa. Lapsuudessa perheen arkea ovat voineet kuormittaa perheen arjen sujumattomuus ja haasteet vanhemmuudessa. Näiden lisäksi merkittäviä tekijöitä ovat perheessä vallitsevat taloudelliset ja terveydelliset näkökulmat. (Hilli, Ståhl, Merikukka & Ristikari 2017, 663.) Viimeaikaisten koulutuspolitiittisten muutosten myötä nuorten koulutuspolkujen rakentumisessa perheen tarjoamien resurssien merkitys korostuu aiempaa enemmän. Vanhempien koulutusvalintoihin osallistuminen on keskeinen resurssi nykyisillä koulutusmarkkinoilla pärjäämiselle. Nuorten ystävyys- ja kaverisuhteet ovat myös tärkeitä sosiaalisia verkostoja, jotka välittävät nuorille kokemuksia ja arvoja valinnoista elämässä ja koulutuksessa. (Mt. 2015, 110.)

Nuorten osallisuus linkittyy aikuistumisen teemoihin, koulutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Yhteiskunnallinen ajan henki korostaa kilpailuyhteiskuntaa, individuaalisuutta, loputtomia vaihtoehtoja ja vapautta, jotka ovat omiaan luomaan paineita nuorille ja lisäämään syrjäytymisen riskiä. Nuoruudessa korostuu taito oppia pitämään huolta omasta terveydestä mukaan lukien mielenterveys. Nuoruuteen sisältyy olennaisesti rajojen kokeileminen, riskien ottaminen, vallitsevien normien haastaminen ja aikuisuuteen siirtyminen sisältäen myös aikuisuuden opettelun. (Järvinen-Tassopoulos & Raitasalo 2015, 160.)

2.3 Monitoimijuus ja moniammatillinen yhteistyö mahdollisuutena

Määrittelemme moniammatillista yhteistyötä käsitteenä, jonka yläkäsitteeksi voidaan nimetä *monitoimijuus*. Monitoimijuuteen voidaan katsoa kuuluvaksi moniammatillinen, monialainen, monisektorinen ja monitasoinen yhteistyö. Monitoimijuus eli eri yhteiskuntasektoreiden toimijoiden välinen yhteistyön vahvistaminen on noussut monien kansallisten, alueellisten sekä paikallisten strategioiden ja toimintaohjelmien keskiöön. Monitoimijuus on uudehko käsite suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa ja käytännön työelämässä. Monitoimijuus voidaan ymmärtää monella tavalla, koska sillä ei ole vielä olemassa selkeää ja vakiintunutta määritelmää, mutta yksi monitoimijuuden olennainen näkökulma sen käyttöönoton yhteydessä on ollut tarve korostaa asiakkaan mukanaoloa. Toisin sanoen on ollut tarve painottaa asiakaslähtöisyyttä ja –keskeisyyttä moniammatillisuuden täydentäjänä. (Laurila 2020, 8–9.)

Viitaten kuvaan 2 monitoimijuudella tarkoitetaan julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden sekä kansalaisten tavoitteellista yhteistoimintaa. Monitoimijuus voidaan tulkita subjektiivisena kokemuksena siitä, missä määrin toimija osallistuu ja vaikuttaa yhteistoimintaan. Monitoimijuudessa olennaista on toimijan intentionaalinen pyrkimys saavuttaa yhteiset tavoitteet oman aktiivisen toiminnan kautta. (Laurila 2020, 11.) Käsittelemme seuraavaksi tarkemmin moniammatillista ja monialaista yhteistyötä, yhteistoimijuutta sekä sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmaa näissä yhteyksissä.

Kuva 2. Monitoimijuuden lähikäsitteistä (Laurila 2020, 10).

Moniammatillisen yhteistyön käsite on myös laaja sateenvarjokäsite, joka sisältää useita määritelmiä ja viitekehyksiä riippuen määrittelijän orientaatiosta ja kontekstista (Inkilä, Helminen, Kuosmanen & Paavilainen 2016, 63; Isoherranen 2012, 19). Moniammatillisen yhteistyön merkityksiä luodaan aina laajempien organisationaalisten tasojen lisäksi yksittäisten työryhmien vuorovaikutustilanteissa (Pärnä 2012, 48). Nuorten sosiaalityö, joka sisältää myös sosiaalisen kuntoutuksen näkökulman, tarvitsee onnistuakseen rinnalleen yhteistyötä muun muassa terveydenhuollosta, työ- ja elinkeinotoimesta, Kelasta, opetustoimesta ja kolmannen sektorin toimijoista (ks. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 53).

Payne (2000) on esittänyt moniammatillisesta yhteistyöstä hyvin oleellisesti avaavan määritelmän vastuukysymykset huomioiden. Määritelmässä todetaan, että moniammatillinen, monitieäinen ja monitoimijainen työ tarkoittaa sitä, että useat ammattiryhmät sopeuttavat roolejaan ottaen huomioon toiset ammattiryhmät, joiden kanssa he ovat vuorovaikutuksessa. Työskentelyssä korostuu tietojen ja taitojen yhdistäminen sekä toimijavastuut. (Payne 2000.) Isoherranen (2008, 34) on muotoillut moniammatillisen yhteistyön käsitteen todeten, että moniammatillista yhteistyötä voidaan kuvata sosiaali- ja terveysalalla asiakaslähtöisenä työskentelynä, jossa pyritään huomioimaan asiakkaan elämän kokonaisuus sekä kuntoutus ja asiakkuuspolut. Yhteisessä tiedonkäsittelyssä eri asiantuntijoiden tiedot ja taidot kootaan yhteen sen lisäksi, että vuorovaikutusprosessissa rakennetaan tapauskohtainen tavoite ja yhteinen käsitys (*jaettu sosiaalinen kognitio*) asiakkaan tilanteesta, tarvittavista toimenpiteistä ja ongelmien ratkaisuihin. Monitoimijaiseen näkökulmaan liittyy Isoherranen (2008) toteamus, että asiakas ja/tai hänen läheisensä ovat tarvittaessa mukana keskustelussa.

Eri ammattiryhmien välinen yhteistyö vaatii onnistuakseen joustavuutta ja erilaisuuden hyväksymistä. Moniammatillisuus on osa poikkihallinnollista yhteistyötä. Sen avulla tavoitellaan tietojen, taitojen, tehtävien, kokemusten ja toimivallan jakamista yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Käsitteellä voidaan tarkoittaa organisaation sisäistä tai eri organisaatioiden välistä yhteistyötä ja yhteistyön satunnaisia sekä vakiintuneita muotoja. (Lammintakanen, Rissanen, Peronmaa-Hanska, Joensuu & Ruottu 2016, 8.)

Moniammatillisuus sisältää erilaisia työskentelymuotoja moniammatillisesta rinnakkain työskentelystä aina sellaisiin työmuotoihin, joissa rikotaan ammatillisia roolirajoja. Englannin kielessä moniammatillisuus ilmenee käsitteinä *multiprofessional*. Pidemmälle kehittynyt yhteis-

työ ymmärretään käsitteinä *interprofessional* sekä *transprofessional*. *Inter*-etuliite viittaa roolien, taitojen, vastuiden ja tietojen yhteensovittamiseen. Tässä työskentelymallissa tavoitteena on järjestää mahdollisimman paljon yhteistä aikaa, jotta työntekijät voivat vaihtaa informaatiota ja heillä on mahdollisuus mielipiteiden kuulemiseen ja päätöksentekoon. *Trans*-etuliite pitää sisällään ammatillisten roolirajojen rikkomisen mahdollisuuden. (Lammintakanen, ym. 2016; Niiranen 2014.) Työelämä on muuttunut entistä enemmän tiimipohjaiseksi yhteisöllistä, monialaista asiantuntijuutta painottavaksi, jolloin selkeä tarve yhteistyölle syntyy käytännön työelämästä (Isoherranen 2012, 5).

Moniammatillisessa yhteistyössä on tärkeää toisten työntekijöiden ammattitaidon, tiedon ja näkemysten hyödyntäminen asiakkaan tarpeen tai palvelujen tuottamisen edistämiseksi (Inkilä, Helminen, Kuosmanen & Paavilainen 2016, 64). Toteutuakseen tämä vaatii muiden ammattikuntien työn sisältöjen tuntemusta (Kekoni, Mönkkönen, Hujala, Laulainen & Hirvonen 2019, 29). Moniammatilliseen työskentelyyn liittyy myös palveluiden oikea-aikaisuus. Paine tehokkaaseen ja tulokselliseen työskentelyyn voi murentaa aitoa oikea-aikaisuuden toteutumista.

Yksilötasolla moniammatillisen yhteistyön haasteita saattavat olla työntekijöiden välinen epäselvä työnjako, luottamuksen puute, ristiriitaiset henkilöstösuhteet ja reviiriajattelu. Tämän lisäksi haasteita saattaa aiheutua työntekijöiden passiivisuudesta ja sitoutumattomuudesta yhteisten tavoitteiden saavuttamisessa. (Kanste, Halme & Perälä 2013, 14.) Yksilötasolla moniammatillinen yhteistyö kuitenkin mahdollistaa laajemman tiedon ja asiantuntijuuden hyödyntämisen. Työntekijä saa käyttöönsä muiden asiantuntijoiden tiedon, kun hän antaa muiden käyttöön oman tietotaitonsa. Moniammatillinen työskentely ja laajemmin ajateltuna laadukas sosiaalinen työ tavoittelevat asiakaslähtöisyyttä. Asiakaskeskeisyyteen sisältyy selkeitä arvolähtökohtia kuten asiakkaan kunnioittaminen, yksilöllisyys ja asiakkaan tarve tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. (Kekoni ym. 2019, 17.)

Morgan, Pullon ja McKinlay (2015) ovat määritelleet monialaisen yhteistyön eri ammatillisen taustan omaavien aktiivisena ja jatkuvana yhteistoimintana yli organisaatio- ja sektorirajojen. Yhteistyö eri professioiden välillä on toimintaa, jossa kaksi tai useampi ihmistä toimii vuorovaikutuksessa tarkoituksenaan ratkaista ongelmia sekä parantaa asiakkaan saamaa palvelua ja hoitoa (Morgan ym. 2015.) Isoherranen, Rekola ja Nurminen (2008) ovat määritelleet monialaisen yhteistyön käytännöiksi, joissa vuorovaikutusprosesseissa asiakaslähtöisyyttä korostaen yhdistetään eri asiantuntijoiden tiedot yhteen yli organisaatio- ja ammattirajojen. Tavoitteena

on muodostaa tapauskohtaisesti yhteinen käsitys tarvittavista toimenpiteistä asiakkaan tilanteeseen liittyen.

Monialaista yhteistyötä voidaan jäsenellä myös käsitteellisesti. Yhteistyötä kuvataan käsitteellisesti erilaisin vaihe- ja tasomallein, joissa yhteistyö syntyy ja syvenee prosessimaisesti. Monialaisen yhteistyön tavoitteet liittyvät poliittisten päättäjien ja ammattilaisten yhteiseen tarpeeseen suunnata kehitystä monialaisuuden puutteellisesta yhteensovittamisesta ja vuorovaikutuksesta tulokselliseen yhteistoimintaan. (Lammintakanen ym. 2016, 8.) Organisaatiotasolla moniammatilliselle yhteistyölle saattaa haasteita aiheuttaa yhteisten tavoitteiden puute ja riittämätön tietoisuus toisten osapuolien toiminnasta. Haasteita saattaa syntyä myös, jos yhteistyötä tukevat hallinnollisten rakenteet ja yhteistyökäytännöt ovat puutteellisia. (Kanste, Halme & Perälä 2013, 14.)

Nuoria aikuisia tukevat palvelut edellyttävät hallinnollisten sektorirajojen ylittämistä, moniammatillista yhteistyötä, palvelujen koordinoitua, palveluihin pääsyn helpottamista sekä joustavien koulutusratkaisujen mahdollistamista. Yhteiseksi päämääräksi kiteytyy ajatus varhaisesta puuttumisesta, palveluohjauksesta ja saattaen vaihtamisesta palvelujen välillä. Moniammatillisen yhteistyön katsotaan olevan välttämätöntä, mikäli nuoren asiakkaan elämänhallinnan ongelmat ovat moninaisia ja pitkäkestoisia. (Blomgren ym. 2015, 16.) Monialaiseen yhteistyöhön sisältyy tietojenvaihto, jota ei ole sinällään tarpeen erottaa muusta yhteistyöstä. Kehyksenä tietojenvaihdolle ovat lait ja asetukset, jotka mahdollistavat ja myös velvoittavat tietojenvaihtoon eri toimijoiden välillä. Luottamus mahdollistaa tietojenvaihdon onnistumisen. Luottamus on monialaisessa yhteistyössä edellytys sujuvaan tietojen vaihtoon, ja se syntyy monialaisen yhteistyön tuotteena, ei pelkillä ohjeilla. Tärkeää on myös tiedostaa verkoston yhteinen tarkoitus ja näkemys yhteisestä tekemisestä, sillä verkosto, jolla ei ole yhteistä tarkoitusta tekemisestä, ei ole käytetyn työajan arvoinen. (Gretschel & Mulari 2013, 11.)

Sosiaalisessa kuntoutuksessa pyritään tuomaan yhteen asiantuntijoiden, organisaatioiden ja asiakkaiden yhdessä tekeminen sekä yhteinen toimijuus. Käsittelemme tarkemmin toimijuuden näkökulmia luvussa kolme. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintakeskeinen ajattelu- ja toimintamalli näyttävät Romakkaniemen ym. (2018) mukaan taitoina tunnistaa nuorten moniulotteisia tilanteita. Toimiva yhteistyö vaatii aikaa onnistuakseen sekä luottamuksen rakentumista eri asiantuntijoiden välille. Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita laaja-alaisena, relationaali-

sena, dynaamisena sekä verkostomaisena asetelmana (*agencement/assemblage*), joka on kytöksissä yhteiskuntapolitiikkaan, paikalliseen palvelurakenteeseen sekä sosiaalityön ja kuntoutuksen käytäntöihin. (Romakkaniemi ym. 2018, 17–23; Lindh & Lappi 2018.)

Yhteistoiminnasta voidaan nostaa keskiöön vahva asiakaskeskeisyys ja jaettu toimijuus, jossa korostuu kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen kokemus sekä yhteisiin päämääriin sitoutuminen. Jaettu ja yhteinen toimijuus edistää kuntoutuksen keskeistä päämäärää eli asiakkaan yksilöllistä toimijuuden vahvistamista. Yhteistoiminnalla on keskeinen rooli kuntoutuksessa, koska se toimii kuntoutumisen keskeisenä vaikutusmekanismina. (Åkerblad & Haapakoski 2020.) Yhteistoiminnan lähikäsitteitä ovat yhteistoimijuus, verkottuminen, kumppanuus, vuorovaikutus ja yhteistyö (Väyrynen & Lindh 2013, 408), jotka kaikki liittyvät olennaisesti tutkimuksemme ydinkäsitteisiin.

Sosiaalisen kuntoutuksen viitekehykseen liittyy myös sosiaalisen vahvistamisen käsite. Käsitteenä sosiaalinen vahvistaminen lähestyy tavoitteiltaan ja sisällöiltään lähelle sosiaalista toimintakykyä ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteitä. Sosiaalisen vahvistamisen yhteydessä voidaan nostaa esille ilmiö, joka liittyy moniammatilliseen toimintaan. Ammatillaiset nimeävät samoja asioita ja ilmiöitä eri nimillä sekä eri tavoin riippuen koulutustaustasta, ammatillisesta viitekehyksestä, lainsäädännöstä ja toimialan normeista. Näin ollen käsitteet ovat ajattelun työkaluja, jolloin niihin tiivistyy tietoa ja ne lisäävät työskentelyprosessin läpinäkyvyyttä. Käsitteet ilmaisevat yhteiskunnallista työnjakoa ja ovat arvolatautuneita. Huomattavaa on myös se, että käsitteet ovat poliittisia valintoja, ja usein niillä myös ohjataan yhteiskunnallisia resursseja. Tämän vuoksi verkostoitunut, moniammatillinen ja monialainen työskentelytapa vaatii aikaisempaa enemmän tarkkuutta käsitteiden käytössä, ja usein yhteisen nimittäjän sekä ymmärryksen löytäminen saattaa olla haasteellista. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 8–9.)

3 TOIMIJUUS

Tutkimuksemme keskittyy toimijuuden muotoutumiseen ja lähestymme tätä tutkimuksemme teoreettisen viitekehyksen avulla. Nuorten toimijuutta ja sosiaalista kuntoutusta voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia. Esittelemme tässä luvussa aluksi toimijuuden yleisiä ulottuvuuksia, toimintakyvyn ja toimintamahdollisuuksien näkökulmia (*cabability approach*) sekä toimintamahdollisuuksien teorian, joka on tutkimuksemme teoreettinen viitekehys. Lopuksi käsittelemme voimaantumisen merkitystä osallisuuden näkökulmasta. Käytämme tässä työssä Hirvilammin (2015) suomennosta toimintamahdollisuudet *capability* – termistä, joka on suomennettu myös toimintavalmiuksina, toimintakykyinä ja kyvykkyyksinä.

3.1 Toimijuuden muotoutuminen

Toimijuus ymmärretään eri tieteenaloissa hieman eri tavalla. Eteläpelto, Heiskanen ja Collin (2011, 20) ovat kirjoittaneet, että yhteistä näille käsityksille toimijuudesta on toimijuuden liittäminen aina jollakin tapaa valtaan ja voimaan. Näin ollen toimijuuden edellytyksenä on, että yksilöllä on valtaa ja voimaa vaikuttaa asioihin, tehdä valintoja ja päätöksiä sekä saada aikaan jotakin. Valta ja voima ovat tällä tavoin ymmärrettyinä toimijuuden resursseja ja toimijan kapasiteettia. Sosiaalitieteissä toimijuus liittyy kysymykseen siitä, kuinka paljon yksilöt ohjaavat toimintaansa omilla valinnoillaan ja missä määrin sosiaaliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet sekä kulttuuriset normit vaikuttavat yksilöiden toimintaa. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 20.)

Toimijuus nähdään yksilön kykynä ja mahdollisuutena tehdä yksilölle merkityksellisiä valintoja ja toimia niiden pohjalta. Toimijuuden lähtökohtana on yksilön oma arvio voimavaroistaan ja mahdollisuuksistaan suhteessa omiin tavoitteisiinsa. Toimijuudesta voidaan erottaa kolme näkökulmaa; henkilökohtainen toimijuus (*personal agency*) ja läheisen, luotetun henkilön kanssa luotu yhteinen toimijuus (*proxy agency*) sekä yksilön toimintavoiman yhdistäminen yhteisölliseksi toimijuudeksi (*collective agency*). (Bandura 2001.) Yhteinen toimijuus (*proxy agency*) käsitetään tilanteina, joissa ihmiset hakevat ongelmissaan apua henkilöiltä, joiden he uskovat kykenevän auttamaan. Yhteisöllinen toimijuus (*collective agency*) viittaa tilanteisiin,

joissa yhteisön jäsenet uskovat saavuttavansa tavoitteensa voimansa yhdistämällä. (Romakkaniemi & Järvikoski 2013.)

Bandura (1977) on käsitellyt ihmisen toimijuutta (*human agency*), jonka hän ymmärtää vuorovaikutuksellisenä. Henkilökohtainen toimijuus rakentuu yksilön uskomuksista kyvyistään ja mahdollisuuksistaan. Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella pyritään vahvistamaan toimijuutta Banduran (1977) määrittelemillä henkilökohtaisen, yhteisöllisen ja läheistoimijuuden näkökulmilla. Yhteisöllinen toimijuus perustuu muiden ihmisten läsnäoloon ja apuun, jolloin siihen liittyy useiden ihmisten tuottama yhteisöllisyys (Reunanen 2017).

Ryhmä- ja yksilömuotoista sosiaalista kuntoutusta voidaan tarkastella myös jaetun toimijuuden näkökulmasta. Chang, Heckhausen, Greenberger ja Chuanshengym (2010) ovat käyttäneet jaetun toimijuuden (*shared agency*) käsitettä, joka ymmärretään sellaisena toimijoiden välisenä yhteistyönä, jossa tavoitteet perustuvat yhteiseen suunnitteluun, päätöksentekoon ja sitoutumiseen sekä yhteiseen vastuuseen ja tukeen. Jaetun toimijuuden käsite on esiintynyt ”yhteistä toimintaa” käsittelevissä filosofisissa keskusteluissa. Näkökulma kulminoituu siihen, voidaanko jaettua toimijuutta ymmärtää yksilölliseen toimijuuteen liittyvien termien avulla. Toisaalta on yritetty pohtia, mikä erottaa yksilöiden toiminnoista koostuvan jaetun toiminnan yksilöiden erillisistä, yksittäisistä teoista. (Åkerblad & Haapakoski 2020, 221.) Roth (2017) on esittänyt, että jaettu toiminta muodostuu joko yksilöllisten intentioiden yhteensopivuuden tai niiden vuorovaikutuksellisen yhteisrakenteen avulla. Schmid (2014) on todennut, että yhteisiä intentioita painottavassa näkökulmassa keskeistä on ryhmämieli sekä siihen liittyvä pluraali itsetietoisuus ja toiminta.

Jaettu toimijuus kulminoituu yhteiseen työskentelyyn tavoitellen palvelun käyttäjän hyvinvoinnin ja henkilökohtaisen toimijuuden vahvistumista. Siihen sisältyy jaettuja intentioita, vastavuoroista tiedonvaihtoa, kuulluksi ja arvostetuksi tulemisen kokemuksia, yhteistä päätöksentekoa sekä molemminpuolisia velvollisuuksia. Toimijuudesta voidaan tunnistaa myös jakamaton toimijuus, joka ymmärretään muun muassa toteutumattomina odotuksina, hylätyksi tulemisena sekä valtakonfliktien esiintymisenä. (Romakkaniemi & Härkäpää 2013.) Nuorten aikuisten sosiaalisessa kuntoutuksessa kohtaamattomuuden kokemukset kulminoituvat siihen, että työntekijät eivät paneudu osallistujien asiaan tai tarjotut toimenpiteet tuntuvat epätarkoituksenmu-

kaisilta. Kohtaamattomuuden kokemus liittyy tapaamisten sattumanvaraisuuteen, tuen riittämättömyyteen, tiedottamisen puutteeseen ja koettuun kontrolliin. (Romakkaniemi ym. 2018, 98.)

Lähestyttäessä sosiaalista kuntoutusta ja jaetun toimijuuden näkökulmia dikotomisesti, voimme todeta, että sosiaalisesta kuntoutuksesta on tunnistettavissa pyrkimys jaettua toimijuutta vahvistaviin elementteihin. Åkerblad ja Haapakoski (2020) kirjoittavat, että jännitteiset ja jäykät toimintatavat murentavat tavoiteltua jaettua toimijuutta, jota selittää neuvotteluasemien epätasa-arvoisuus, palvelun kehyksen ja kuntoutustyön arjen väliset jännitteet ja ajallinen epätahtisuus. Sosiaalinen kuntoutus tavoittelee päinvastaista edellä kuvattuun (ks. Romakkaniemi ym. 2018; Lindh ym. 2018). Toisaalta sosiaalisen kuntoutuksen asiakaslähtöisyyttä arvioitaessa ei ole automaatio, että sosiaalinen kuntoutus saavuttaa aina nämä tavoitteet. Arvioitaessa erilaisia kuntoutuksen palveluita Åkerblad ja Haapakoski (2020) kirjoittavat, että palveluihin osallistuvat kokevat voimauttavia hetkiä ja kohtaamisia, mutta samaan aikaan osa asiakkaista ilmaisee yksin ja kuulematta jäämistä (myös Romakkaniemi & Härkäpää 2013). Asiakaslähtöisyys ilmenee asiakkaiden kokemuksina kuntoutusprosessin sujuvuudesta, kuulluksi tulemisesta, arvostavasta ja kunnioittavasta kohtelusta sekä kuntoutuksen vastaamisesta nuorten tarpeisiin (Åkerblad & Haapakoski 2020).

Ihminen muokkaa omaa elämänsä ja päivittäistä elämäänsä tietoisesti sekä tarkoituksellisesti. Näin ollen yksilön toimijuus rakentuu elämänsä varrella ja se tuo mukanaan kokemukseen perustuvaa kyvykkyyttä oman elämän hallintaan. Yksilön toimintaan vaikuttavat omat sisäiset käyttäytymiseen sekä ympäristön vaikutuksiin liittyvät tekijät. Nuorilla aikuisilla ei välttämättä ole vielä kovin vahvaa kokemusta omasta toimijuudestaan, jolloin sosiaalisella kuntoutuksella tätä toimijuutta ja kokemusta pyritään vahvistamaan. (Bandura 2001; Reunanen 2017.)

Oleennaista nuorten toimijuuden muotoutumisen tarkastelussa on ystävien ja vertaisten eli sosiaalisen verkoston huomioiminen. Sosiaalista pääomaa tarkastellessa voidaan sanoa, että nuorten vertaissuhteissa nuoret toimivat toisilleen keskeisinä sosiaalisen, emotionaalisen ja käytännöllisen tuen lähteinä. Vertaisyhteisöisyydessä jäsenyys toimii myös sisään- tai ulossulkijana, jolloin jäsenyys esiintyy nuorten keskinäisenä sosiaalisena kontrolloinnin välineenä. (Mäkinen 2015, 111.)

Jyrkämä (2008, 2007) on tutkinut ikääntyneiden toimijuutta. Hän on jäsenellyt toimijuutta kolmiulotteisesti. Toimijuus paikantuu elämänsä ja rakenteellisten tekijöiden kuten sukupolvikokemusten ja toimintaympäristön yhteisvaikutuksessa. Jyrkämä (2007, 195–196; 2008) on esittänyt toimijuuden modaliteettien käsitteen, joka on samankaltainen kuin Senin ja Nussbaumin (2011) esittämä toimintamahdollisuusteoria. Jyrkämä on keskittynyt ikääntyneiden toimintakyvyn ja toimintatilanteiden viitekehykseen ja on ottanut vaikutteita Giddensin (1984) strukturaatioteoriasta ja semiotiikan sekä semioottisen sosiologian toimijuusnäkökulmista. Jyrkämän esittämiä näkökulmia voidaan soveltaa käytettäväksi nuorten toimijuuden tarkastelussa. Toimijuutta voidaan kuvata kuuden toisistaan erillisen, mutta toisiinsa kytkeytyvän toimijuuden osan näkökulmasta. (Jyrkämä 2008, 195–196.)

Modaliteettiviitekehys rakentuu kuudesta toisiinsa vaikuttavasta ulottuvuudesta, jotka ovat *kyetä, haluta, täytyä, voida, tuntea ja osata*. Edellä kuvatusta voidaan Jyrkämän (2007) esittämän modaliteettiteoriaan vedoten todeta, että toimijuus on kokonaisuutena jotain, joka syntyy, muotoutuu ja uusiutuu näiden modaalisten ulottuvuuksien yhteen kietoutuvana kokonaisdynamikkana. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteenasettelua, osallistujien toimijuutta ja toimintakykyä voidaan tarkastella toimijuuden modaliteettien kautta. Keskeistä toimijuuden modaliteettimallissa on, että se suuntaa tarkastelun juuri aktuaaliseen toimintakykyyn eli käytössä olevaan toimintakykyyn, jolloin sosiaalisen kuntoutuksen voidaan tavoittelevan tämän käytössä olevan toimintakyvyn kohenemistä ammatillisesti eri tavoin. Toimijuudessa on myös kyse siitä, että ihminen nähdään oman elämänsä toimivana subjektina. (Jyrkämä 2007, 205–208.) Toimijuuden modaliteettimallin näkökulmasta voidaan puhua ideaalityyppisestä tai ”heikosta” refleksiivisyydestä, koska yksilön refleksiivisyys ja rationaalisuus vaihtelee yksilön tilanteisiin liittyen. Tämä tarkoittaa, että joillakin kyvyt toimia ovat hallussa ja toisilla ne ovat vaillinaiset. Kysymys toimijuudesta ja sen luonteesta, mahdollisuuksista ja esteistä on relevantti, vaikka toimijuus olisikin haavoittunut tai murenemassa. (Jyrkämä 2008, 197.)

Osallisuuteen ja kuntoutumiseen liittyy olennaisesti motivaatio, joka liittyy Jyrkämän (2007) esittämään toimijuuden modaliteettimalliin. Itseohjautuvuusteorian mukaisesti sisäinen motivaatio syntyy psykologisista perustarpeista, joita ovat omaehtoisuus (*autonomy*), kyvykkyyden osoittaminen (*competence*) ja yhteenkuuluvuus (*relatedness*). (Deci & Ryan 1985.) Sosiaalisen kuntoutuksen yksi tavoite on tukea edellä mainittujen perustarpeiden toteutumista, tavoitellen osallisuuden ja toimijuuden vahvistumista. Motivaatiota on mahdollista tarkastella myös tavoitteiden näkökulmasta.

Ford (1992) on todennut motivaation kasvavan tavoitteissa, (myönteisissä) tunteissa ja positiivisissa selviytymisodotuksissa. Yhdenkin osatekijän puuttuminen aiheuttaa motivaation vajausta. Tavoitteen myötä ihminen motivoituu ja tavoite auttaa toiminnan suuntaamisessa. Ympäristön tarjoamat mahdollisuudet auttavat muodostamaan selviytymisuskomuksia. Motivaatio syntyy myönteisesti virittyneessä mielessä, yksilössä, joka uskoo omien ja yhteisten voimavarojen avulla saavuttavansa jotain tavoiteltavaa. (Mt. 1992.) Sosiaalisella kuntoutuksella tavoitellaan osallistujan tavoitteellista ja motivoitunutta toimintaa, joka on kuntoutumisessa olennainen tekijä.

Toimijuudella tarkoitetaan kykyä nähdä itsensä ihmisenä, jolla on mahdollisuus tehdä omassa elämässään päätöksiä ja valintoja huolimatta siitä, että valintoihin vaikuttavat yleensä jossain määrin rakenteet ja ympäröivä todellisuus. Yhteiskuntarakenteet ja toimijuus liittyvät olennaisesti toisiinsa. Giddens (1984, 23–25) onkin todennut, että rakenteet ovat duaalisia samaan aikaan sekä rajoittavaa ja määrävää että luoden sekä ohjaten toimintamahdollisuuksia. Näin ollen toimijuus on samanaikaisesti sekä väylä osallisuuteen että osallisuuden elinehto (Romakkaniemi ym. 2018, 16). Sosiaalisen kuntoutuksen voidaan katsoa tähtäävän juuri toimijan vallan ja autonomian vahvistamiseen sekä toisaalta myös toimintamahdollisuuksien kasvattamiseen.

3.2 Toimintakyky ja toimintamahdollisuusteoria

Toimijuuteen liittyy toiminnan kontekstuaalisuus, kohteellisuus, aikaan sekä paikkaan ja tilanteeseen sitoutuminen. Toimijuus on tämän lisäksi dynaaminen ja vuorovaikutuksellinen prosessi, jolloin toimijuuden kokemuksellisuus, tulkinnallisuus sekä neuvoteltavuus on huomioitava. Toimijuutta ei pidä sekoittaa aktiivisuuteen. (Jyrkämä 2008.) On syytä huomioida, että ihmisen toiminta ei ole reaktiivista, vaan toimintaa on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti yksilölliset ja sisäiset tekijät huomioiden sekä sosiaaliset tekijät, jotka liittyvät ympäristöön ja tilanteeseen. Toimijuuteen sisältyy sekä toimintakyvyn että toimintamahdollisuuksien ulottuvuudet. Toimintakyky voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. (ks. Jyrkämä 2007, 195–197.) Tähän liittyen Coppola (2018) on tutkinut vankien sosiaalista kuntoutusta. Hän on todennut sosioemotionaalisen osaamisen ja taitojen kietoutuvan ympäristöllisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Tällaiset taidot tai niiden puute liittyvät tällöin

yksilön taustaan, ympäristöön ja kokemuksiin. Näitä taitoja voidaan muokata ympäristön ollessa otollinen tarjoten sosiaalista tukea. Tämän näkemyksen mukaan muutosta voidaan edistää vaikuttamalla kuntoutustavoitteita tukevaan ympäristötekijään. (mt. 2018.) Tämä näkökulma tuo esille toimintamahdollisuusteorian yhteiskunnallisen velvoittavuuden toiminnan mahdollisuuksien tukemisessa.

Nuorilla ja nuorilla aikuisilla sosiaalinen kuntoutus tavoittelee usein toimintakyvyn osa-alueiden tukemista. Sosiaalinen kuntoutus ulottuu myös fyysisten ja psyykkisten osa-alueiden puolelle. Tällainen kokonaisvaltainen lähestymistapa on biopsykososiaalinen. Sen avulla päästään vanhasta toimintakyvyn ajattelumallista toimijuuteen, jolloin siirrytään kapeasta sosiaalisen toimintakyvyn ymmärryksestä toimintakyvyn sosiaalisuuteen. Performatiivinen toimintakyky tarkoittaa, miten nuoret käyttävät käytössä olevaa toimintakykyään tai vastaavasti ovat käyttämättä sitä. (Jyrkämä 2007.)

Sosiaalista toimintakykyä ei voida ajatella kuuluvan yksilön ominaisuuksiin vaan se tulee käsitellä ns. suhdekäsitteenä kuten edellä on viitattu. Nuorten sosiaalisella toimintakyvyllä tarkoitetaan prosessia, jossa nuoret selviytyvät omassa elämässään etsien ja tavoitellen henkilökohtaisia tavoitteitaan. Nuoret kykenevät toimimaan ryhmissä, mutta myös itsenäisesti omassa ympäristössään huomioiden muut ihmiset. Nuorten vahvalla sosiaalisella toimintakyvyllä on selkeä yhteys arjessa selviytymiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen. Vahvalla sosiaalisella toimintakyvyllä ei taata esimerkiksi erinomaista koulumenestystä, koska menestymisen edellytyksiin vaikuttavat myös ympäristö ja muut ihmiset. (Kannasoja 2013, 16; 2018, 54.)

Institutionaalista rakennetta ja nuorten toimijoiden valinnan mahdollisuuksia voidaan arvioida siitä näkökulmasta, miten institutionaaliset rakenteet käyttäytyvät suhteessa nuorten toimijoiden vapauksiin ja mahdollisuuksiin toimia (Sen 1999). Sosiaalisten mahdollisuuksien käyttämiseen liittyen on tärkeää, kuinka nuoret kykenevät institutionaalisten rakenteiden keskellä arvioimaan omia vapauksiaan ja toimintamahdollisuuksiaan. Nuorilla saattaa hyvinvointijärjestelmän näkökulmasta katsottuna olla mahdollisuuksia toimia, mutta he eivät itse ymmärrä tai näe omia mahdollisuuksiaan. Nuorten sosiaaliset mahdollisuudet vaihtelevat eri aikoina, sillä heidän toimintamahdollisuutensa riippuvat omasta elämäntilanteesta ja vallitsevista olosuhteista. (Nussbaum & Sen 1993, 3; Björklund & Sarlio-Siintola 2010.)

Sosiaalisen kuntoutuksen avulla pyritään vahvistamaan nuorten sosiaalista toimintakykyä, jolloin nuorilla olisi lähtökohtaisesti mahdollisuus osallistua aktiivisesti yhteiskuntaan ja sen toimintaan. Sosiaalisen kuntoutuksen voidaan ajatella olevan ympäristöön sidonnainen prosessi, jolla tavoitellaan nuorten sosiaalista toimintakykyisyyttä. (Väisänen 2018, 26.) Sosiaalinen toimintakyky liitetään usein nuorten kykyihin ja olemassa oleviin taitoihin, mutta useissa yhteyksissä on kuitenkin pohdittu, ettei kyseessä ole ns. kykykäsite. Taidoilla tai vuorovaikutteisuu-den määrällä on mahdotonta päätellä yksilön sosiaalista toimintakykyä määrällisesti tai laadullisesti. (Kannasoja 2018, 56.)

Olennaista on myös huomioida estävät tekijät tai niin sanotut muuntokertoimet (*conversion factors*), jotka vaikuttavat lopputulokseen, koska resurssit muuttuvat toimintamahdollisuudeksi ja lopulta toteutuneiksi toiminnoiksi. Kriteerinä kuntoutumisen ja toisaalta toivotun lopputuloksen kannalta ovat riittävät aineelliset ja aineettomat resurssit, jotka ovat ehto toimintamahdollisuuksien muotoutumiselle. Riittävät resurssit vaikuttavat siihen, miten erilaiset yksilöön ja (sosiaaliseen sekä fyysiseen) ympäristöön liittyvät tekijät kääntyvät yksilön toimintamahdollisuuksiksi (*capabilities*) (Robeyns 2003.)

Yhteiskunnassa toimintamahdollisuudet eivät ole kaikille nuorille samanlaiset. Toimintamahdollisuuksiltaan eriarvoistuvassa yhteiskunnassa osallistumiseen ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 9–10). Sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla pyritään tukemaan sosiaalista toimintakykyä niin, että erilaisten tarpeiden tyydytys ja aktiivinen yhteiskuntaan osallistuminen olisi mahdollista (Harju, Pulju, Raappana & Vuori 2020, 39). Toimijuutta tarkastellessa on erotettava aktiivisuus ja toimijuus, koska toimimatta jättäminenkin on toimijuutta, jolloin näkökulma muuttuu hieman toisenlaiseksi Harjun ym. (2020) esittämästä aktiivisesta osallistumisesta. Nuorten kohdalla toimimattomuus valintana on tunnistettavissa, jolloin voidaan pohtia, kuinka tähän toimimattomuuteen voidaan vaikuttaa (ks. Jyrkämä 2007).

Sosiaalisen kuntoutuksen voidaan sanoa tavoittelevan nuorten toimijuuden vahvistamista, jolloin on perusteltua ymmärtää toimintakyky aktuaalisena eli nuorten käytössä olevana ja sellaisena, johon voidaan vaikuttaa. Näin ollen nuorten toimintakyky on kykyjen ja osaamisten käyttöä sosiaalisissa tilanteissa ja toiminnan viitekehyksissä. Huomio kiinnittyy tällöin siihen, millaiset fyysiset ja sosiaaliset puitteet nuorten toimintakyky luo. Tätä kautta olennaista on myös

kysymys, millaisia pakotteita nuorten tilanteisiin sisältyy. Kokonaisuuden näkökulmasta on tilanteessa tarkasteltava myös sitä, mitä nuoret tilanteessaan tahtovat tai tavoittelevat. Tästä päästään nuorten kokemuksiin; millaiseksi nuoret tilanteensa kokevat ja miten he sitä arvioivat. Ammattilaisten arviot ja kokemukset nousevat myös merkittävään rooliin. (ks. Jyrkämä 2007.)

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa olevien nuorten näkökulmasta toimintamahdollisuuksien teoria näyttäytyy kysymyksenä, voivatko nuoret yhteiskunnan toimijoina vapaasti määrittellä oman elämänsä sisällön ilman, että sitä määritetään heidän ulkopuoleltaan. (ks. Sen 1992, 51–52.) Nuorilla on oltava riittävästi erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia toimia niissä institutionaalisissa rakenteissa, joissa he elävät voidakseen olla tosiasiallisesti vapaita. Instituutioiden tehtävänä on taata kaikille nuorille reilu kohtelu ja samanlaiset mahdollisuudet toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä (Nussbaum 2007, 308–309.) Sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset olosuhteet vaikuttavat nuorten mahdollisuuksiin ja vapautteen toimia valitsemallaan tavalla (Sen 1993, 48–49). Huomioitavaa on myös, että tästä näkökulmasta nuorilla vapauksien puute näyttäytyy toisinaan julkisten palvelujen ja perusturvan riittämättömyytenä, sairaanhoidon tai koulutusmahdollisuuksien puutteena (Sen 1999, 4).

Toimintamahdollisuuksien teoria suuntaa katseen hyvinvoinnin tavoitteluun ja siihen vaikuttaviin tekijöihin hyvinvoinnin kokonaisuudessa. Toimintamahdollisuuksien teoriaa on kehitelty alun perin heikommassa asemassa olevien ihmisryhmien näkökulmasta. (Nussbaumin 1993; Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 41.) Yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta on arvioitava Nussbaumin perustelevana sen pohjalta, miten heikompaan asemaan joutuneiden tasa-arvoiset toimintamahdollisuudet taataan. Jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on oltava sisäisen kyvykkyytensä lisäksi suotuisat ulkoiset olosuhteet ja aineelliset resurssit tälle toiminnalle voidakseen toteuttaa toimintamahdollisuuksiaan.

Sen ja Nussbaum (1993) perustavat toimintamahdollisuuksien teoriansa Aristoteleen käsitysten varaan. Aristoteles on esittänyt, että ihmisten hyveet ja yhteisön hyvä päämäärä tarvitsevat toteutuakseen suotuisia olosuhteita ja tämän vuoksi yhteiskunnalla on merkittävä rooli niiden turvaamisessa. Hyvän elämän toteutuminen ei perustu vain ihmiseen itseensä, vaan sosiaaliset olosuhteet ja instituutiot vaikuttavat merkittävästi tavoiteltaessa hyvää elämää. Sen ja Nussbaum (1993) esittävät, että ihmisen hyvinvointi on yhteydessä hänen olemisensa laatuun ja

ihmisen mahdollisuuksiin toimia niissä institutionaalisissa olosuhteissa, joissa hän elää. Ihmisen yksilölliset toiminnalliset valmiudet (*capabilities*) luovat erilaisia mahdollisuuksia toimia (*functionings*) ja saavuttaa hyvinä pitämiään asioita. (Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 1993.)

Toimintamahdollisuuksien teoriassa ihmisen hyvinvointi rakentuu hänen saavuttamistaan toiminnoista (*achieved functionings*), joissa on kyse yksilön mahdollisuuksista tehdä ja olla (*doing and being*). Nämä toiminnot voidaan tulkita ihmisenä olemisen perustana. Inhimillistä hyvinvointia arvioitaessa on huomioitava kokonaisvaltaisesti ihmisen toimintamahdollisuudet. Hyvinvointi pohjautuu yksilön luontaisiin ominaisuuksiin sekä hänelle institutionaalisin järjestyin tarjottuihin mahdollisuuksiin toteuttaa toimintavalmiuksiaan tai -mahdollisuuksiaan. Nämä erilaiset toimintamahdollisuudet koostuvat ihmisen perustarpeiden tyydyttämisestä, kuten ravinnon saamisesta ja terveyden turvaamisesta sekä monimutkaisemmista valmiuksista, kuten onnellisuuden kokemuksista. Tulkitsemme sosiaalisen kuntoutuksen tällaisena institutionaalisenä mahdollisuutena itsekunnioitukseen ja aitoon osallisuuteen siinä yhteisössä, jossa yksilö elää. Toimintamahdollisuuksien käsitettä voidaan kuvata näkökulmalla, että ihmisen taloudellinen varallisuus (*budget set*) määrää hänen mahdollisuuksiaan toimia markkinoilla, kun taas ihmisen toimintavalmiudet (*capability set*) määräävät kokonaisvaltaisesti hänen vapauttaan toimia yhteiskunnassa ja valita siinä erilaisia elämisen ja toimimisen mahdollisuuksia (Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 1993; Björklund & Sarlio-Siintola 2010.)

Nussbaum (2007; 2006) on jäsenellyt keskeisimmiksi inhimillisiksi toimintamahdollisuuksiksi kymmenen ulottuvuutta, jotka määrittelevät oikeudenmukaisen hyvinvoinnin tärkeimpiä tekijöitä. Alla on tätä jäsenystä havainnollistava taulukko 1. Nussbaum (2006, 2007) mukaan taulukkoa on mahdollista kehittää ja muokata maailman muuttuessa. Tällaisena se sisältää modernien yhteiskuntien ihmisarvoisen elämän, ihmisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien perustan. (Nussbaum 2007, 70, 74; 2006, 76–78.)

Taulukko 1. Inhimillisten toimintamahdollisuuksien kymmenen ulottuvuutta (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 39–40 mukailen Nussbaumia 2007, 70,74).

Elämä	Mahdollisuus elää normaalipituinen ja ihmisarvoinen elämä.
Ruumiillinen terveys	Mahdollisuus pysyä terveenä (riittävä ravinto ja riittävä suoja).
Ruumiillinen koskemattomuus	Mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen ilman pelkoa joutua väkivallan kohteeksi.

Aistit, mielikuvitus ja ajattelu	Mahdollisuus käyttää aistejaan ja mielikuvitustaan, ajatella ja päätellä sekä kehittää näitä taitoja riittävän koulutuksen turvin. Vapaus ilmaista itseään politiikan, kulttuurin ja uskonnon alueilla.
Tunteet	Mahdollisuus kiintyä toisiin ihmisiin ja asioihin sekä rakastaa heitä, jotka rakastavat ja huolehtivat meistä. Oikeus erilaisiin tunteisiin kai-puusta oikeutettuun vihaan.
Käytännöllinen päättely	Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja suunnitella oma elämänsä.
Yhteenkuuluvuus	Mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ihmisiin aidossa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, mahdollisuus eläytyä toisten asemaan sekä kantaa heistä huolta. Mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että ihmiset kunnioittavat toinen toistensa ihmisarvoa ja pitävät toisiaan tasa-arvoisina sukupuolesta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta tai etnisestä alkuperästä riippumatta.
Muut lajit	Mahdollisuus huolehtia luomakunnasta, eläimistä ja kasveista.
Leikki	Mahdollisuus kokea iloa, leikkiä, pelata ja nauttia harrastuksista.
Hallinta, työ- ja omistusoikeus	Mahdollisuus osallistua niihin poliittisiin valintoihin, jotka koskevat omaa elämää. Oikeus poliittiseen osallistumiseen sekä sananvapauden ja yhdistymisvapauden suojaan. Yhtäläinen omistusoikeus (maa-alueeseen tai muihin aineellisiin hyödykkeisiin). Oikeus osallistua työelämään tasa-arvoisesti ja omista inhimillisistä lähtökohdistaan käsin.

Nussbaum (1993; 2007) korostaa, että yhteiskunnassa pitäisi olla voimassa sellaiset poliittiset periaatteet, jotka takaavat riittävät edellytykset edellä mainituille toimintamahdollisuuksien toteutumiseksi. Hyvinvoinnin turvaaminen pelkästään resurssien jakamisena ei riitä, koska taustalla on ihmisten erilaiset resurssien tarpeet, mutta myös erilaisia kykyjä käyttää niitä inhimillisen hyvinvointinsa edistämiseen. Resurssiperustainen jakopolitiikka ei huomioi ihmisten erilaisia lähtökohtia käyttää tarjottuja mahdollisuuksia hyvinvointinsa edistämiseen.

Nussbaum (2007) on esittänyt yhdistettyjen toimintamahdollisuuksien käsitteen, joka sisältää toimijan sisäiset toimintamahdollisuudet (*internal capabilities*) ja toiminnan ulkoiset ehdot (*external conditions*). Näin ollen tässä painotetaan toimintamahdollisuuksien ulkoisten ja sosiaalisten ehtojen sekä sisäisten eli toimijoiden henkilökohtaisten valmiuksien välistä suhdetta. Nuorilla on toisin sanoen oltava mahdollisuuksia hankkia erilaisia valmiuksia, käyttää ja kehittää niitä vallitsevissa sosiaalisissa ja taloudellisissa olosuhteissa. Julkisen vallan tehtäväksi muodostuu institutionaalisten rakenteiden välityksellä luoda ihmisille myönteiset olosuhteet näiden toimintamahdollisuuksien toteuttamiseen. Nuorilla on oltava vapaus valita toimintatapansa ja tätä on kunnioitettava. Merkittävää on, että ihmisten tosiasiallisen vapauden ala kasventuu merkittävästi, jos inhimillisten toimintamahdollisuuksien toteuttamista arvioidaan vain talouden ehdoilla. (Nussbaum 2007, 218.)

Institutionaaliset rakenteet saattavat tarjota nuorille erilaisia toimintamahdollisuuksia, mutta nuoret eivät välttämättä syystä tai toisesta pysty ottamaan näitä käyttöönsä. Nuoret eivät pysty osallistumaan täysivaltaisina toimijoina yhteiskunnan toimintaan, elleivät he tunnista omia toimintamahdollisuuksiaan. Kyse on toimintamahdollisuuksien puutteesta, jotka rajoittavat nuorten vapautta. Sosiaalinen kuntoutus pyrkii vaikuttamaan edellä kuvattuihin näkökulmiin. Nussbaum ja Sen (2007, 306–310) kannattavatkin sellaista institutionaalista rakennetta, joka toimii välittävänä sosiaalisena mekanismina ja lisää ihmisten aitoja mahdollisuuksia toimia. Institutionaalisten rakenteiden avulla voidaan kannustaa nuoria käyttämään toimintamahdollisuuksiaan ja elämään ihmisarvoista elämää. (Nussbaum 2007, 306–310.) Sosiaalinen kuntoutus edustaa mielestämme tätä ajatusta.

Nussbaum (2011) toimintamahdollisuusteorian ydinsanoma on, että hyvinvointi tulkitaan moniulotteiseksi ilmiöksi, jossa on useita laadullisesti erilaisia toimintamahdollisuuksiin liittyviä ulottuvuuksia. Hyvinvointia lähestytään yksilöllisestä näkökulmasta, jolloin kysymys kuuluu; mitä jokainen yksilö kykenee elämässään tekemään ja olemaan. Huomio kiinnittyy tällöin yleisen keskimääräisen hyvinvoinnin sijaan yksilön mahdollisuuksiin toimia omassa elämässään. Tällöin lähestytään Allardtin (1989, 7) hyvinvointiteorian *doing*-ulottuvuutta sekä toisaalta myös Niemelän (2009) teoriassa mainittua *acting*-termiä, joka kuvastaa toimintaa ja tekemistä painottaen enemmän yksilön ja ryhmien osallisuuden vahvistumista, työelämäosallisuutta ja asiakkaan oman äänen kuulumista. (ks. Niemelä 2009) Toimintamahdollisuusteoriassa korostuvat yksilön valinnanvapaus ja toimimisen mahdollisuudet. Nämä tekijät syntyvät yksilöiden henkilökohtaisten kykyjen ja ympäristön tarjoamien poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden summana. (Nussbaum 2011, 17–20; 33–34.) Toimintamahdollisuusteoria voidaan määritellä hyvinvoinnin käsitteen näkökulmasta yksilön aktiivisen toiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksien avulla. Tutkimuksessamme tulkitsemme sosiaalisen kuntoutuksen osaltaan edustavan näitä ympäristön tarjoamia sosiaalisia ja taloudellisia tekijöitä.

Toimintamahdollisuusteorian pohjalta inhimilliset toimintamahdollisuudet ja -valmiudet olisi asemoitava politiikan keskiöön. Hyvinvointipoliittisia tavoitteita olisi arvioitava tästä näkökulmasta; turvaavatko institutionaaliset rakenteet ja politiikan heijastamat arvot erilaisten toimijoiden toimintamahdollisuuksien toteutumista. Institutionaalisten rakenteiden tehtävänä on

luoda sosiaalisia sekä yhtäläisiä ja tasa-arvoisia mahdollisuuksia kaikkien toimintamahdollisuuksien toteutumiseksi tasa-arvoisen hyvinvoinnin toteutumiseksi. (Björklund & Sarlio-Siinola 2010, 46.)

3.3 Voimaantumisen osallisuuden kontekstissa

Tutkimuksemme teoreettisen viitekehyksen toimintamahdollisuusteorian näkökulmasta nuorten osallisuus on merkittävässä roolissa sosiaalisessa kuntoutuksessa. Toimintamahdollisuusajattelua on sovellettu osallisuuden ja osallistumisen näkökulmista. Suhdekäsitteenä osallisuus tulkitaan yksilön ja ympäristön välisenä dynamiikkana, joka on myös toimintamahdollisuusajattelun ytimessä. (Tani, Kiilakoski & Honkatukia 2019, 10.) Osallisuus on kuitenkin hyvin moniulotteinen käsite ja liittyy toimijuuteen olennaisesti. Osallisuuteen liittyy useita käsitteitä kuten osallistuminen, osallistaminen, osallistuttaminen, osattomuus, syrjäytyneisyys ja pois-sulkeminen. Osallisuuden voidaan lyhyesti sanoa olevan kuulluksi tulemistä, mahdollisuutta vaikuttaa asioihin ja voimaantumista. Sen peruslähtökohtia ovat vapaaehtoisuus, yhdenvertaisuus ja yhteistoiminnallisuus. Näin ollen pakon edessä velvoitettuna osallisuutta harvemmin syntyy. (ks. Salminen 2019; Matthies 2017.)

Osallisuus rakentuu kahteen ulottuvuuteen, jotka ovat sosiaalinen osallisuus ja palveluosallisuus. Sosiaalinen osallisuus viittaa kokemuksellisuuteen sekä osallistumiseen arjen toiminnoissa ja yhteisöissä. Palveluosallisuus sen sijaan liittyy asiakkuuden ja palvelujärjestelmän väliseen suhteeseen ja vuorovaikutukseen. Se tarkoittaa kokemustiedon huomioon ottamista palvelujärjestelmässä, mahdollisuutta saada tietoa palveluista ja niiden sisälle pääsemisen edellytyksistä. Palveluosallisuutta on myös vaikuttaminen palvelujen toteuttamiseen ja sisältöihin. Nuorten palvelukokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa on tullut esiin palveluiden sirpaleisuus ja nuorten tarpeiden kohtaamattomuus. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013; Määttä & Keskitalo 2014; Romakkaniemi 2018, 79.)

Osallisuus voidaan jakaa myös osallisuuteen omassa elämässä, osallisuuteen vaikuttamisen prosesseissa ja osallisuuteen paikallisesta hyvästä. Tutkimuksessamme keskiöön nousee erityisesti osallisuus omassa elämässä, joka on toimijuuden yksi ulottuvuus, vaikka muutkin ulottuvuudet ovat tutkimuksessamme läsnä. Osallisuutta omassa elämässä edistetään pääsääntöisesti

yksilöllisesti voimavaraistavin keinoin. Tämän lisäksi osallisuutta voidaan vahvistaa luomalla ihmisten välille luottamuksen edellytyksiä, lisäämällä toimintaympäristön ymmärrettävyyttä, jolloin myös hallittavuus lisääntyy. (Koivisto, Isola & Lyytikäinen 2018.) Romakkaniemi ym. (2018) ja Louhela (2016) tuovat esille, että erityisesti nuorten aikuisten osallisuuden vahvistamisessa nuorten kokemustieto, paikallisuus ja paikallinen kulttuuri korostuvat.

Osallisuuteen sisältyy vahvasti voimaantuminen. Voimaantuminen voidaan käsittää useilla eri termeillä kuten esimerkiksi voimaantuminen, valtautuminen ja voimavaraistuminen (Hiltunen 2015, 39; Hokkanen 2009, 329; Kuronen 2004, 277). Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on voimaannuttaa vaikeassa tilanteessa olevia nuoria. Voimaantumisen yhteydessä puhutaan yleensä elämänhallinnan lisääntymisestä, itsetunnon kohenemisesta ja nuorten omatoimisuuden vahvistumisesta. Voimaantuminen viittaa toimintaan ja aktivoitumiseen, omien asioiden hoitamiseen ja vallan ottamiseen omiin käsiin. (Luhtasela 2009, 17.) Inklusiivinen ja vastuuta ottava työtapa, jossa rakennetaan liittolaisuutta nuorten kanssa, voidaan nähdä nuoria ja työntekijöitä voimaannuttavana elementtinä (ks. Juhila 2018, 176–177). Asiakastyössä valtautumisen katsotaan asiakkaan tavoitteena oppia näkemään itsensä toimijana, jolla on mahdollisuus saada aikaan toivomiaan muutoksia omassa elämässään ja vaikuttaa myös muiden ihmisten elämään (Solomon 1976; Luhtasela, 2009).

Yksilöön liittyvä voimaantuminen tarkoittaa yksilön kehittymistä, tiedon ja tietoisuuden lisääntymistä, itsearvostuksen vahvistumista ja hallinnan tunteen lisääntymistä (Järvikoski & Härkäpää 2011, 39). Voimaantumisen lähikäsitteenä on elämänhallinta, jonka on hahmotellut J.P. Roos (1985) elämäkertatutkimuksissaan. Elämänhallinnan ongelmat voidaan tulkita sekä immateriaalisiksi hyvinvointipuutteiksi että hallitsemattomuutena, joka alkaa hajottaa ihmisen oman toiminnan ehtoja (Järvikoski 2013, 40).

Adams (2003) määrittelee voimaantumisen olevan menetelmä, jonka avulla yksilöiden, yhteisöjen ja ryhmien on mahdollista vaikuttaa omiin elinolosuhteisiinsa ja myös muuttaa niitä. Voimaantumisen etsitään keinoja, joiden avulla nuoria voidaan auttaa saavuttamaan valtaa päättää omista asioistaan vahvemmin. Tällöin lisätään nuorten kyvykkyyttä sekä luottamusta vallan käyttöön. Tätä kautta siirretään valtaa ryhmille ja yksilöille. (Payne 2014.)

Osallisuus käsitteenä on saanut myös kritiikkiä osakseen, sillä osallisuus näyttäytyy pakko-osallistamisena, kun se ymmärretään pelkästään osallistumisena (Matthies 2017). Kokkonen,

Närhi, Mattila ja Puttonen (2018, 243–245) ovat tutkineet nuorten kokemuksia ja toteavat, että järjestelmä on usein ennalta määrittänyt osallistamisen ja edellyttää sen vuoksi kontrollia. Palvelujärjestelmä on osattomuutta tuottavaksi ja he nimeävät osallisuuden esteiksi joustamattoman ja organisaatiokeskeisen palvelujärjestelmän, tiedottamisen ja kommunikaation ongelmat, ammattilaisten nuoria huonosti kohtaavan vuorovaikutuksen, sekä ristiriitaisen aktivointipolitiikan, joka aiheuttaa nuorille köyhyyttä ja ongelmia toimeentulon kanssa.

Näin ollen aidon osallisuuden edistäminen edellyttää, että työntekijät kykenevät hyödyntämään asiantuntijuuttaan luovasti lainsäädännön, organisaation toimintatapojen ja lisääntyneiden tehokkuusvaatimusten rajaamassa tiiviissä tilassa. Työntekijöiden on kyettävä suuntaamaan harkintavaltansa yhteistyöhön ja kumppanuuteen asiakkaiden kanssa muiden ammatillisesti ja eettisesti kestävien harkintavallan muotojen lisäksi nuorten toimijuuden vahvistamiseksi. Toivainen (2019) tutkinut koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten toimijuutta ja ohjausta. Aidon osallisuuden näkökulmasta kontrollin ja vapaaehtoisuuden vaikutus nuorten toimijuuden, sitoutumisen ja motivaation rakentumiseen ovat merkittäviä ulottuvuuksia. Pakotetuksi tulemisen kokemus ja sanelun kohteena oleminen aiheuttavat, että nuorten sitoutuminen ei ole samanlaista kuin silloin, kun prosessi etenee joustavasti ja rauhallisesti nuorten ehdoilla, tilaa ja miettimisaikaa antaen. Huomio keskittyy siihen, lähdetäänkö nuorten tilanteita hoitamaan institutionaalisten tavoitteiden ja lähtöoletusten kautta vai aidosti nuorten tarpeita kuunnellen. (Mt., 73–75; Mäntyneva 2019.)

Nuorten kanssa tehtävä työ on vaikuttavinta silloin, kun nuorten osallisuutta pyritään toteuttamaan; nuoret otetaan aktiivisen toimijan roolissa miettimään omaa tilannettaan, siihen olennaisesti vaikuttavia tekijöitä ja annetaan nuorille vaikuttamismahdollisuus oman tulevaisuutensa suunnittelussa. Nuorten omalla motivaatiolla, myönteisellä asennoitumisella palveluihin, hyvällä itsetunnolla sekä oikeanlaisella vuorokausirytmillä edistetään ja mahdollistetaan nuorten tulevaisuuden suunnittelua. Nuoret tarvitsevat tietoutta ongelmiin johtaneista syistä, omista oikeuksistaan ja tilannetta korjaamaan pyrkivistä palveluista, mutta heitä tulee vastuuttaa omien asioidensa hoitamisesta. (Blomgren ym. 2015, 60–61.)

4 TUTKIMUSMETODOLOGISET VALINNAT JA AINEISTO

Tässä luvussa käsittelemme tutkimuksemme metodologisia ulottuvuuksia. Tutkimuksemme soveltaa fenomenografisen tutkimuksen toteuttamisen tapaa, jolloin on perusteltua käsitellä tutkimuskysymysten esittelyn jälkeen fenomenografista tutkimusta. Tämän jälkeen kuvailimme aineistomme ja sen analyysin prosessin ja lopuksi käsittelemme tutkimuksemme eettisiä lähtökohtia ja luotettavuutta.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme soveltaa fenomenografisen tutkimuksen toteuttamisen tapaa. Tutkimuksesamme tämä ilmenee kahdella tapaa sekä aineistossa esiintyvien käsitysten tutkimisena että analyysin tekemisenä fenomenografiselle analyysille tyypillisellä tavalla. Tutkimuksemme keskiössä on nuorten sosiaalinen kuntoutus ilmiönä ja tarkastelemme erityisesti nuorten toimijuutta toimintamahdollisuusteorian tarjoaman orientaation kautta. Sosiaalisessa kuntoutuksessa erityisesti moniammatillinen näkökulma ja työskentelyorientaatio ovat ammatillisen toiminnan ydinasioita, jotka määrittelevät merkittävästi sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa ja sisältöjä. Tämän vuoksi tutkimuksessamme ohjaavana näkökulmana on nuorten kanssa työskentelevien moniammatillisten verkostojen käsitykset nuorten toimijuuden muotoutumisesta.

Pro gradu -tutkielmamme on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on kuvata, millaisia käsityksiä moniammatillisen verkoston toimijoilla on nuorten toimijuuden muotoutumisesta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tutkimuksemme kiteytyy kahteen tutkimuskysymykseen, jotka olemme muotoilleet seuraavasti:

- 1) Millaisia käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisilla toimijoilla on sosiaalisesta kuntoutuksesta?
- 2) Millaisia käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisilla toimijoilla esiintyy nuorten toimijuuden muotoutumisessa?

Tutkimuksemme kohderyhmänä ovat nuoret, jolloin tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi on perusteltua ja välttämätöntä avata myös aineistosta nousevia käsityksiä nuorista. Ensimmäinen tutkimuskysymyksemme pyrkii selvittämään käsityksiä sosiaalisesta kuntoutuksesta, jolloin tämän ymmärryksen riittävään selvittämiseen liittyy olennaisesti nuoria koskevien käsitysten esiintuominen. Tämän avulla päästään myös kiinni kysymyksiin, mitä nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tavoitellaan ja miksi se on olemassa. Näin ollen sosiaalisella kuntoutuksella on tässä yhteydessä juuri johtuen kohderyhmästään nuorista, erityisiä ominaispiirteitä, joita käsittelemme tutkimuksemme pääkysymysten ohella. Toinen tutkimuskysymyksemme koskee nuorten toimijuutta, jolloin toimijuuden muotoutumisen näkökulmasta on perusteltua käsitellä myös käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen vastaamisesta nuorten tarpeisiin, jotta voidaan nostaa esille sosiaalisen kuntoutuksen merkitystä nuorten toimijuudessa. Tämä linkittyy myös hyvinvoinnin näkökulmiin, joita olemme käsitelleet luvussa 2.

Olemme tutkimuksessamme rajanneet tarkastelun nuorten toimijuutta koskeviin käsityksiin, jotka nousevat esille moniammatillisten toimijoiden näkemyksistä. Nämä toimijat vaikuttavat nuorten sosiaalisen kuntoutuksen ammatillisissa verkostoissa. Tutkimuksessamme toimijuus paikantuu nuorten ja ammattilaisten vuorovaikutussuhteiden näkökulmiin, mutta myös siihen, että sosiaalinen kuntoutus institutionaalisenä järjestyksenä ja toimijoiden verkostona vaikuttavat toimijuuteen. Sosiaalinen kuntoutus sellaisena kuin se tällä hetkellä ilmenee, on varsin jäsentymätöntä ja tämä on käynyt esille myös useita julkaistuista tutkimuksista. Sosiaalisen kuntoutuksen tutkimusta on tehty, mutta moniammatillinen näkökulma on pääsääntöisesti jäänyt toteamukseen, että toimiva moniammatillinen työskentely on vahvasti läsnä sosiaalisessa kuntoutuksessa (Romakkaniemi 2018, 23; Lindh ym. 2018, 10). Moniammatillinen näkökulma tutkimuksen lähestymistapana sosiaalisessa kuntoutuksessa on kuitenkin vähäistä.

Bandura (2001, 2000) on esittänyt, että toimijuus ei ole pelkästään henkilökohtaista (*personal agency*) toimijuutta. Se voi olla myös läheisen tai luotetun henkilön kanssa luotua yhteistä toimijuutta (*proxy agency*) tai yhteisöllistä toimijuutta (*collective agency*). Tutkimuksessamme

asemoimme toimijuuden käsitteen näihin kaikkiin Banduran (2001) esittämiin toimijuuden näkökulmiin, koska sosiaalinen kuntoutus sisältää yksilö- ja ryhmätoimintaa. Väyrynen ja Lindh (2013, 407–408) ovatkin todenneet, että yhteinen ja yhteisöllinen toimijuus liittyvät jaettuun toimijuuteen. Toimintamahdollisuusteorian näkökulmasta sosiaalinen kuntoutus täyttää institutionaalista velvoitettaan tuottaen nuorille toimintamahdollisuuksia ja tästä näkökulmasta voidaan esittää, että sen pitäisi edesauttaa nuorten toimijuuden muotoutumista. (ks. Nussbaum 1993; Nussbaum & Sen 1993.)

4.2 Fenomenografinen tutkimus

Tieteellisen tutkimuksen avulla ihmisen on mahdollista ymmärtää maailmaansa. Tämän vuoksi tutkimustyön on oltava elämismaailmassa ymmärretty ja tutkimuksesta nousevien asioiden on löydettävä järkevä positio ihmisen oman elämän käsitysten todellisuudessa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan yleensä ihmistä ja ihmisen maailmaa, josta elämismaailma muodostuu. Elämismaailmaa voidaan pitää erilaisten käsitysten kokonaisuutena, joissa tutkitaan esimerkiksi ihmistä, yhteisöä, sosiaalista vuorovaikutusta tai arvotodellisuutta. (Varto 1992, 14, 23.) Laadullisen tutkimuksen erityisyys korostaa yksilön omaa kokijuutta, havainnoijuutta ja toimijuutta elämismaailmassaan. Tutkittavien asioiden ja ilmiöiden ollessa monimutkaisia, on tutkijan tehtävä enemmän valintoja ja tulkintoja. Tästä juontuu myös se, että yhä harvemmin tutkittava ilmiö olisi yksiselitteinen ja tällöin eteen tulee tilanne, jossa faktatiedon määreet ovat epärelevantteja. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2014, 21, 82.)

Tutkimuksessamme sovelletaan fenomenografista tutkimuksen toteuttamisen tapaa. Tutkimuksen kohteena ovat ihmisten tai erilaisten ryhmien antamat erilaiset käsitykset. Fenomenografia (*Phenomenographia*) kuvailee, analysoi ja ymmärtää erilaisia käsityksiä ilmiöistä sekä näiden käsitysten välisiä suhteita. Tavallisimmin tutkimuksen kohteina ovat ihmisten arkinen ajattelu, arkipäivän ilmiöitä koskevat käsitykset ja näiden erilaiset ymmärtämisen tavat. Näistä pyritään saamaan esiin laadullisia eroja ja tiettyihin ilmiöihin liittyviä erilaisia käsityksiä. (Niikko 2003; Huusko & Paloniemi 2006, 162–163.) Tutkimuksessamme tämä ilmenee aineistossa esiintyvien käsitysten tutkimisena ja analyysin tekemisenä fenomenografiselle analyysille tyypillisellä tavalla.

Fenomenografiassa keskitytään ajattelun ja tiedon kohteen sisältöön. Fenomenografia-termin käytön katsotaan alkaneen 1980-luvun alkupuolella, jolloin Ference Marton (1981) kiinnostui kyseisestä tutkimussuuntauksesta. Alkujaan fenomenografia on keskittynyt oppimisen eri puoliin ja oppimista koskeviin käsitteisiin laajentuen sittemmin käsittämään muutakin tutkimusta. Fenomenografisen tutkimuksen tarkoitus on kuvata tapaa, jolla ihmiset käsittävät erilaisia ilmiöitä ja ulottuvuuksia maailmassa. Fenomenologia ja fenomenografia ovat samankaltaisia suuntauksia, sillä molemmissa huomio kiinnittyy yksilön minään, subjektiin, joka puolestaan tarkoittaa havaintoja, tunteita ja ajattelua. Molemmissa ollaan kiinnostuneita ilmiöiden eli fenomenien rakenteiden tutkimisesta ja paljastamisesta. Fenomenografia on erityisesti kiinnostunut ilmiöistä ja niiden sisältöjen kuvaamisesta. (Niikko 2003, 9–13.) Seuraavaksi avaamme tarkemmin fenomenologian ja fenomenografian olennaisimpia eroja.

Tajunnallisen toiminnan valitessa kohteensa, ihmiselle mahdollistuu *kokemus*. Tällöin todellisuus on merkityksellistä ja tarkoittaa jotakin. Joskus kokemus voi olla helppo tunnistaa, mutta joskus oman kokemuksen hahmottaminen on haastavaa. Elämys on silti olemassa ja todellinen, vaikka kokemus itsessään jäisi epäselväksi. Fenomenologia kutsuu kokemusta merkityssuhteeksi, sillä kokemukseen sisältyy tajuava subjekti ja hänen tajunnallinen toimintansa sekä toiminnan kohde. Kokemus rakentuu tästä suhteesta, jolla subjekti ja objekti muovautuvat yhdeksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. (Perttula 2005, 116–117.) Virtanen (2006, 155) näkee totuuden lähtökohdaksi ihmisen subjektiivisen kokemuksen.

Niikon (2003, 26) mukaan *käsityksellä* viitataan fenomenografisessa viitekehyksessä ihmisten tapaan kokea todellisuuden ulottuvuuksia. Huusko ja Paloniemi (2006, 164) näkevät käsityksen merkityksenantoprosessina, jolla on syvempi ja laajempi merkitys kuin esimerkiksi mielipiteellä. Käsityksen voidaan katsoa olevan ihmisen omalla aktiivisella toiminnallaan luoma suhde, joka on luotu osaan ympäröivää maailmaa. Usein tämä suhde käsitetään ei-dualistisena niin, että ihminen ja maailma ovat sisäisesti suhteessa toisiinsa. Voidaankin todeta, että ihmisten käsitykset ovat seurausta heidän kokemustensa reflektoinnista (Niikko 2003, 27).

Fenomenografiaa on myös kritisoitu *käsitys-* käsitteen epämääräisyydestä, vaikka fenomenografisessa tutkimuksessa käsityksen merkitys on syvempi kuin arkielämän käsitys-sana, johon liittyvät mielipiteiden ja arvolatausten näkökulma. Käsitykset ovat perustavaa laatua olevia suhteita yksilön ja häntä ympäröivän maailman välillä. (Häkkinen 1996, 23.) Fenomenografisessa tutkimuksessa aineiston analyysissä on huomioitava sulkeistaminen. Sulkeistamisen ydin

liittyy tutkijan esioletusten tunnistamiseen ja huomioimiseen suhteessa tutkittavien henkilöiden käsitysten rakenteeseen. Analyysissä on riskinä lähestyä tutkittavien elämismailmaa ulkoapäin annetuin käsittein, vaikka ilmiön rakenne onkin huomioitava tutkittavasta aiheesta ja sen keskeisien avainkäsitteiden avulla. (Niikko 2003, 47.)

Laadullisessa tutkimuksessa tavoitellaan erilaisten merkitysisältöjen kuvailua ja tulkintaa. Fenomenografiassa merkityksiä muodostavat ihmisillä olevat käsitykset erilaisista ilmiöistä ja tällöin niin kuvailun, analysoinnin kuin tulkinnankin kohteeksi muodostuvat ihmisten käsitykset. Fenomenografisen tutkimussuuntauksen ajatuksena ovat ihmisten antamat erilaiset merkitykset kyseessä olevalle ilmiölle. (ks. Uljens, 1991) Fenomenografiassa käsitykset ovat suhteellisia ja ne saavat merkityksensä kokonaisuuksista. Ne myös rakentuvat sosiaalisesti, jolloin kontekstuaalisuus on välttämätöntä huomioida käsitysten ilmenemisyhteyksien välisien erojen ymmärtämiseksi. Voidaankin todeta, että kontekstuaalisuus kulminoituu olennaisesti tulkintaan, tutkimusraporttiin ja myös tutkittavien valikointiin. On tärkeää huomioida saman ilmaisan tarkoittavan eri yhteydessä eri asiaa. Siksi sen merkitys voidaan ymmärtää sen omassa kontekstissa. (Huusko & Paloniemi 2006, 166.) Näiden näkökulmien valossa fenomenografia toimi oivallisesti fenologiaa paremmin tutkimuksemme metodina.

Fenomenografisessa tutkimuksessa keskiössä on tavoite kuvata ja ymmärtää tutkittavien kokemuksia, jolloin tarkastelussa ovat ihmisten kokemukset ja heidän käsityksensä ilmiöistä. Termejä käsitys ja tapa ymmärtää asioita käytetään synonyymeinä tavalle kokea. Maailma, jossa elämme, rakennetaan inhimillisten kognitioiden avulla, jolloin kokemukset muotoutuvat suhteina subjektin ja ilmiön välillä. Fenomenografian päätavoite on kuvailla variaatioita ihmisten kokemuksissa ja käsityksissä korostaen asioiden ilmenemistä ihmisille heidän maailmassaan. (Niikko 2003, 46.)

Fenomenografisessa tutkimuksessa esiintyvät ensimmäisen ja toiseen asteen näkökulma. Ensimmäisen asteen näkökulmassa orientoidutaan ympäröivään maailmaan ja siitä tehdään johdopäätöksiä. Tämän kuvauksen katsotaan olevan kuvausta maailmasta ilman, että otetaan huomioon ihmisen tapaa kokea se. Toisen asteen näkökulma painottaa toisten ihmisten tapaa kokea ilmiöitä. Päätelmät liittyvät ihmisten ajatuksiin ympäröivästä maailmasta. Tutkijan painopiste on ihmisten tavoissa kokea jotakin, joka on tässä tapauksessa nuorten toimijuus sosiaalisessa kuntoutuksessa. Olennaista on myös tutkijan käsitysten ja kokemusten sulkeistaminen. (Niikko

2003; 24–25.) Fenomenografiassa korostetaan käsitysten relationaalista suhdetta (Häkkinen 1996, 24).

Tutkimuksestamme voidaan tunnistaa neljä vaihetta, jotka ovat tunnusomaisia fenomenografiselle tutkimukselle ja analyysille. Tutkimuksen alussa kiinnitimme huomiota sosiaalisen kuntoutuksen monitulkintaisuuteen, joka oli tutkimuksen käynnistävä tekijä (1. vaihe). Perehdyimme sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen ja siihen liittyviin teorioihin ja tutkimuksiin. Perehtymisen myötä alustavat teoreettiset jäsenyykset muotoutuivat. Tämä ilmeni myös tutkimussuunnitelmaa kirjoittaessa, sillä teoreettinen viitekehys oli tutkimussuunnitelmassa varsin yleisluontoinen ja teoreettinen lähestymistapa oli luettelomainen (2. vaihe). Valmis aineisto, joka käsittelee sosiaalista kuntoutusta, tarjosi meille aineiston, jonka avulla pääsimme ilmiöön tarkemmin kiinni (3. vaihe). Aineiston analyysissä teemoittelimme käsitykset monivaiheisesti. Aineistosta nousevat käsitteet ohjasivat prosessia ja kokosimme näistä käsittekatgorioita (4. vaihe). (ks. Metsämuuronen 2006, 109; Niikko 2003; Häkkinen 1996.) Avaamme aineiston analyysiä yksityiskohtaisemmin luvussa 4.4. Aineiston analyysin myötä toimijuus ja sen muotoutuminen nousivat merkittäväksi moniammatillisesta näkökulmasta.

Fenomenografinen tutkimussuuntaus sopii menetelmäksemme, koska siinä keskitytään enemmän käsitysten kuvaamiseen eikä niinkään niiden syiden etsimiseen, miksi eri ihmiset ajattelevat eri tavoin. Käsityksiä ei myöskään tutkimuksessamme pyritä liittämään haastateltuihin itseensä, vaan niillä pyritään kuvaamaan yleisemmin tapoja hahmottaa nuorten toimijuus sosiaalisessa kuntoutuksessa, joka on fenomenografisen tutkimuksen ydintä. (ks. Häkkinen 1996, 25.)

4.3 Aineisto

Tutkimuksemme aineisto on valmis aineisto, joka on fokusryhmähaastatteluina tuotettu SOKU2 -hankkeessa. SOKU2 (2018–2020) eli ”Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää” oli jatkoa SOKU1- hankkeelle eli ”Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen” -hankkeelle. SOKU2 toteutettiin kahdessa keskisuuressa Pohjois-Suomen kunnassa. Hankkeen tavoitteena oli tarkoituksenmukaisempien ja laadukkaampien palveluprosessien luominen tavoitellen nuorten yhteisöllisyyden ja kansalaisuuden vahvistumista. (Räty 2020, 7.) Fokusryhmähaastatteluihin osallistujat olivat nuorten sosiaalisen kuntoutuksen

parissa työskenteleviä moniammatillisia toimijoita. Aineistomme koostuu kuudesta fokusryhmähaastattelusta, joissa litteroitua tekstiä oli yhteensä 184 sivua (Taulukko 2).

Olemme nimenneet ne paikkakunnat, joissa fokusryhmähaastattelut toteutettiin, A:ksi ja B:ksi. A-paikkakunnan haastatteluissa oli yhteensä 15 haastateltavaa, joista kolme henkilöä osallistui kaikkiin kolmeen haastatteluun, kolme henkilöä osallistui kahteen haastatteluun ja yhdeksän henkilöä osallistui yhteen haastatteluun. Paikkakunta B:n haastatteluihin osallistui seitsemän henkilöä, joista kaksi osallistui kaikkiin kolmeen haastatteluun, kolme henkilöä osallistui kahteen ja kaksi osallistui yhteen haastatteluun. Haastatteluissa oli mukana myös SOKU2-hanketyöntekijöitä. Emme tutkimuksen tuloksissa nosta esille haastatteluissa olleiden henkilöiden ammattinimikkeitä tai paikkakuntien työyksiköitä. Tutkimuseettiset ja tietosuojaan liittyvät kysymykset olemme huomioineet siten, ettemme käytä suoria tunnistettavia nimikkeitä osallistujista emmekä mainitse kaupunkeja tutkimukseen osallistujien anonymiteetin varmistamiseksi.

Fokusryhmähaastatteluiden haastattelurungot käsittelevät sosiaalisen kuntoutuksen palvelun tuottajien ymmärrystä toimintansa lähtökohdista, tavoitteista, tarpeista ja visioista. Tämän lisäksi haastattelut käsittelevät ymmärrystä asiakkaista, sosiaaliseen kuntoutumiseen ohjautumisesta, tarpeista ja tavoitteista. Taulukossa 2 on tarkemmin jäsenneily yksittäisten haastatteluiden teemoja, jotka on poimittu haastattelurungoista sekä saamistamme valmisaineistoon liittyvistä materiaaleista. Tutkimuksemme keskittyy siihen, millaisia käsityksiä moniammatillisilla toimijoilla on nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta ja nuorten toimijuudesta pyrkien tuottamaan tietoa, joka auttaa sosiaalisen kuntoutuksen jäsentämisessä ja hahmottamisessa. Fenomenografiselle tutkimukselle on ominaista käsitysten etsiminen ja niiden esiin nostaminen.

Aineistolähtöisessä lähestymistavassa teoria ei toimi ns. luokittelurunkona, vaan tulkinta muodostuu aineiston kanssa vuorovaikutteisesti. Tällöin aineisto itsessään on jäsentelyn ja luokittelun pohja, mutta tärkeään asemaan nousevat tulkinnallisten luokittelujen muodostamisessa aiemmat tutkimukset sekä mahdolliset vastakkaiset ja aineistoa tukevat teoriat. Analyysi eteni vaiheittain ja jokaisella vaiheella oli oma vaikutuksensa sekä merkityksensä sitä seuraaviin valintoihin. Ilmiön luonne oli riippuvainen kokonaisuudesta ja tällöin aineistoa myös käsiteltiin kokonaisuutena. Tutkimuksessa ilmenevistä vastauksista muodostimme analyysissä yhtenäisen kokonaisuuden, eikä fokus ollut yksittäisissä vastauksissa. (ks. Huusko & Paloniemi 2006, 166–168.) Tällainen analyysin tapa sopii fenomenografiseen tutkimussuuntaukseen.

Valmiin aineiston ollessa kyseessä on syytä huomioida, että sen tuottaminen on tapahtunut sosiaalisessa ympäristössä, jota emme kuitenkaan kykene aineistosta täysin tavoittamaan. Toisaalta valmis aineisto on säästännyt aikaamme, vaikka se haasteeksi nousi se, että jouduimme etsimään vastauksia joidenkin muiden esittämiin kysymyksiin. Tällöin myös tarkentaville kysymyksille epäselviin vastauksiin ei ollut mahdollisuutta ja jouduimme miettimään millaisia kysymyksiä voimme aineistolle esittää, jotta löydämme niihin myös vastauksia (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 14). Huomasimme, että valmis aineisto ei ole juuri sellainen kuin alkuperäinen tutkimusongelmamme olisi edellyttänyt, vaan tietoja oli yhdistettävä ja tulkittava. Valmis aineisto ohjasi tutkimusongelmien asettelua toimijuuden suuntaan. Valmista aineistoa on arvioitava kriittisesti erityisesti luotettavuuden kannalta. (ks. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2013, 186–190.)

Taulukko 2. Tutkimuksen haastatteluaineisto

Tutkimusaineisto	Haastattelun sisältö	Huomiot
haastattelu A1	Lähtökohdat, visiot ja odotukset	Kesto 111 min. Litteroitua tekstiä 23 s.
haastattelu A2	Ymmärrys asiakkaasta / menetelmät	Kesto 121 min. Litteroitua tekstiä 37 s.
haastattelu A3	Palvelutuotteiden kokeileminen	Kesto 113 min. Litteroitua tekstiä 39 s.
haastattelu B1	Lähtökohdat, visiot ja odotukset	Kesto 91 min. Litteroitua tekstiä 25 s.
haastattelu B2	Ymmärrys asiakkaasta /menetelmät	Kesto 101 min. Litteroitua tekstiä 29 s.
haastattelu B3	Palvelutuotteiden kokeileminen	Kesto 103 min. Litteroitua tekstiä 30 s.

Haastatteluiden fokus on rakennettu sosiaalisen kuntoutuksen palvelumuotoilua ja tuotteistamista ajatellen, mutta tutkimuksemme ei keskity suoraan haastatteluiden alkuperäiseen tavoitteeseen. Tutkimuksemme ohjaava ajatus on, millaisia käsityksiä moniammatillisilla toimijoilla on olemassa nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta ja nuorten toimijuuden muotoutumisesta. Olemme nostaneet keskusteluista toimijuuteen liittyviä käsityksiä, vaikka aineiston fokus suuntautuu osittain muualle. Tutkimuksemme pyrkii tuottamaan tietoa, joka auttaa ymmärtämään nuorten toimijuutta sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa. Tätä voidaan hyödyntää myös palvelumuotoilua ja tuotteistamista ajatellen.

Tutkimusta tehdessä on perusteltua huomioida kielen ja vuorovaikutuksen merkitys. Kielen keskeisyys nousee sen ontologiasta, sillä ihminen on kieltä käyttävä olento. Kieli on ihmisen

keskeinen tapa toteuttaa itseään intellektuaalisena, rationaalisenä ja sosiaalisena olentona. Tietoiseen toimijuuteen, kuten tässä yhteydessä haastateltavana olemiseen, liittyy aktiivisena subjektina oleminen, jolloin ihminen on kieltä käyttäessään aloitteellinen ja kantaa ottava. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 48–49.) Mielestämme on merkityksellistä huomioida myös, miten kieli näyttäytyy tutkimuksessamme ja mikä sen osuus on. Kieltä voidaan pitää tutkijan näkökulmasta välineenä totuuden paljastamiseen tai vastaavasti voidaan ajatella, ettei totuutta ole olemassa. Voidaan ajatella myös, että totuuden selvittäminen on mahdotonta, jolloin tutkijan näkökulma keskittyy ihmisten eri tilanteissa käyttämään kieleen. (Eskola 2015, 192.)

Fokusryhmissä voi olla erilaisia teemoja. Tutkimuksessamme käyttämät fokusryhmähaastattelut ovat *arvioivia ja kuvailevia*, jotka ovat tyypillisiä fokusryhmähaastatteluille. Kuvailevuutta voidaan pitää myös yhtenä fenomenografian piirteenä. (ks. Huusko & Paloniemi 2006.) Arvioivissa ja kuvailevissa ryhmähaastatteluisa osallistujilta toivotaan tuntemuksia tai kokemuksia esimerkiksi jostain uudesta palvelusta tai tilanteesta (Hirsjärvi & Hurme 2014, 62–63). Aineistomme fokusryhmähaastatteluiden tarkoituksena oli tuottaa tietoa, jonka avulla sosiaalista kuntoutusta on mahdollista tuotteistaa palvelumuotoilun keinoin.

Healy (2014) korostaa kontekstin merkitystä siksi, että on tärkeää ymmärtää ajan, paikan ja ympäristön vaikutus ajatuksiin ja diskurssien syntyyn sekä niiden ylläpitämiseen. Diskurssit korostuvat reflektiivisyytenä käytännön kontekstissa ja ammatillisena perustana. Sosiaalityössä käytännön teorioiden tehtävänä on reflektoida ammatin arvoperustaa ja sosiaalityön ammatin erityistä luonnetta, johon sisältyy muun muassa haavoittuvaisten ihmisten kanssa työskentelyä. Tätä ei voida kuitenkaan pitää peruslähtökohtana tarkasteltaessa moniammatillista toimijoiden joukkoa, jolloin erilaiset diskurssit tulevat esille esimerkiksi erilaisina kokemuksina ja käsityksinä sosiaalisesta kuntoutuksesta.

Healyn (2014) esittämä näkökulma tuo esille sen, kuinka erilaista kieltä eri ammattikuntien edustajat voivat käyttää samasta ilmiöstä. Tämä on erityisen tärkeä havainto pohdittaessa laadukkaan asiakastyön ulottuvuuksia. Tarkasteltaessa sosiaalista kuntoutusta on perusteltua suunnata huomio myös sosiaalisen kuntoutuksen yhteistyötahojen näkemyksiin ja heidän tuottamiinsa diskursseihin, koska niissä on nimenomaisesti kyse moniammatillisesta yhteistyöstä. Näin ollen koemme perustelluksi valita tutkimuksemme aineistoksi otoksen, joka edustaa tätä moniammatillista toimijoiden joukkoa.

4.4 Aineiston analyysi

Haastatteluissa on tavoite sekä tuottaa mahdollisimman tarkka kuvaus tutkimuksen kohteena olevan prosessin kulusta että tavoite analysoida aineistosta toimijoiden tapahtumakuluille tuottamia tulkintoja tutkittaessa yhteiskunnallisia prosesseja (Alastalo ja Åkerman 2010, 372). Aineistossamme esiintyy nämä molemmat näkökulmat, mutta tutkimuksessamme painottuu erityisesti tämä jälkimmäinen, sillä tarkoituksemme on tutkia, millaisia käsityksiä nuorten toimijuus sosiaalisessa kuntoutuksessa saa moniammatillisessa kontekstissa.

Aineistomme analyysi pohjautuu sekä *teoriaohjaavaan* että *aineistolähtöiseen* aineiston analyysiin. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta analyysi ei pohjaudu suoraan teoriaan. Aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysin tekemisessä. Analyysimme ei perustu suoraan teoriaan, vaan aiempi tieto toimii käsitteitä muodostavana kontekstina. Analyysistä voidaan tunnistaa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta se ei näyttäytyä teoriaa testaavana. Aineistomme analyysissä on abduktiivisen päättelyn piirteitä, sillä aineiston käsittelyprosessissa nuorten toimijuus sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa nousi tutkimuksen kantavaksi näkökulmaksi. Näin ollen lopputuloksesta lähtevä abduktiivinen päättely näyttäytyy olennaisesti aineiston analyysissä. (ks. Tuomi & Sarajarvi 2018, 109–114.)

Teoria on olennainen osa tutkimusprosessia ja siksi tutkijan on välttämätöntä perehtyä aiempiin tutkimuksiin aiheestaan ja siihen liittyviin käsitteisiin (Ahonen 1994, 123). Tutkimuksemme lähestymistapa on perustellusti aineistolähtöinen, koska tulkinta muodostuu vuorovaikutuksessa aineiston kanssa ja tämän lisäksi aineisto toimii käsitystasojen pohjana (Huusko & Palo-niemi 2006, 166). Olemme perehtyneet aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen ja käsitteisiin valit-tuamme tutkimusaiheemme. Tutkimuksen edetessä tutustuimme aiempiin tutkimuksiin ja haimme näkökulmia omille ajatteluprosesseillemme. Aineisto selkeästi ohjasi analysointi-amme ja teoria tuki havaitsemiamme löydöksiä.

Aineiston analyysissä havaitsimme useita muitakin käsityksiä, jotka eivät suoraan liity tutki-maamme ilmiöön. Osa aineiston aiheista liittyivät myös tutkimaamme ilmiöön, mutta raja-simme ne pois säilyttääksemme tutkimuksen eheyden. Kiviniemi (2015, 77) on todennut, että haastatteluaineistosta voi nousta esiin useita mielenkiintoisia asioita, jolloin tutkimuksesta voi muodostua hajanainen ja tämän vuoksi rajaaminen edesauttaa tutkimuksen ongelmanasettelun

löytymistä ja tutkimuksen mielekkyyttä. Tässä tutkimuksessa olemme rajanneet muun muassa hankkeeseen liittyvät näkemykset, palvelumuotoiluprosessin tuotokset, tietyt paikallisuuteen ja kunnallispolitiikkaan liittyvät näkökulmat tutkimuksemme ulkopuolelle.

Mielestämme huomioitavaa on, että fenomenografisessa analyysissä ei ole olemassa selkeää ohjeellista menettelytapaa, jonka pohjalta aineistoa on käsiteltävä (Niikko 2003, 32). Niikko (2003) sekä Huusko ja Paloniemi (2006) mukailevat esittelemässään analyysitavassa Uljensia (1991). Olemme käyttäneet juuri Niikon (2003) sekä Huuskon ja Paloniemen (2006) soveltaa fenomenografiselle tutkimukselle ominaista analyysitapaa. Aineistomme koostuu kuu-desta fokusryhmähaastattelusta ja niitä voidaan tarkastella yhtenä kokonaisuutena, koska niissä kaikissa käsitellään sosiaalisen kuntoutuksen aiheita. Analyysissä olemme nostaneet aineistosta nousevia käsitystasoja, jotka olemme nimenneet 1) *sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteisiin ja sisältöihin liittyviin käsityksiin* 2) *asiakkuuden näkökulmiksi* 3) *arvoihin liittyviin käsityksiin* 4) *toimijuuden muotoutumiseen liittyviin käsityksiin* ja 5) *rakenteellisiin tekijöihin liittyviin käsityksiin*.

Fenomenografinen analyysi voidaan jakaa neljään vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija muodostaa aineistostaan ajatuksellisen kokonaisuuden lukemalla aineistonsa huolellisesti läpi (Niikko 2003, 33). Tässä vaiheessa tutkija ei keskity yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin, vaan pyrkii nostamaan esiin aineistostaan tärkeitä ilmauksia eli merkitysyksiköitä tutkimuksen ongelmanasettelun näkökulmasta (Huusko & Paloniemi 2006, 167; Marton 1988). Fenomenografisessa analyysissä kiinnostus kohdistuu aineistosta esiin nousseisiin merkityksiin, jolloin ilmauksen esittäjällä niinkään ei ole väliä (Niikko 2003, 33). Haastattelun vastauksia tarkastelemalla on mahdollista nähdä, mitkä ovat tyypillisiä piirteitä aineistosta syntyville ilmauksille (Häkkinen 1996). Valitut ilmaukset luovat perustan seuraavalle analyysin vaiheelle. (Niikko 2003, 33).

Aineiston analyysimme alkoi ensimmäisellä lukukierroksella, jolloin luimme aineiston huolellisesti läpi tavoitellen sisältöjen hahmottumista. Haastateltavien nimet jätettiin alusta saakka pois aineiston järjestelyssä ja luokittelussa. Kirjasimme aineistoon sivumerkintöinä havaintoja asiasisällöistä ja merkityksellisistä ilmauksista. Toisella lukukierroksella jäsentelimme aineistoa aiheiden perusteella koodaten aiheita värikoodein. Tällä kierroksella ryhmittelimme myös näitä aiheita aineistosta nousevien pääotsikoiden alle, jolloin näitä aihekokonaisuuksia löytyi

25 kappaletta. Tämä lukukierros täyttää fenomenografisen analyysin toisen vaiheen ominaispiirteet, sillä tässä vaiheessa tutkijan tavoitteena on vertailla aineistosta esiin nousseita merkityksellisiä ilmauksia toisiinsa ja ryhmitellä niitä keskenään tutkimusongelmiensa antamien suuntaviivojen mukaisesti (Niikko 2003, 34). Peilasimme pääotsikoita alustaviin tutkimusongelmiimme tässä vaiheessa.

Kolmannella lukukierroksella pääotsikoita muodostui kahdeksan ja näiden alle alaotsikoita 20. Alaotsikot muotoutuivat pääotsikoiden alle tyypittelemällä aineistoa pääotsikon kanssa samankaltaisen sisällön perusteella. Aineistosta nousevia pääotsikoita olivat *verkoston näkemykset siitä, miten moniammatillisen työn pitäisi jatkua, sosiaalinen kuntoutus tavoitteineen, nuoriin liittyvät näkökulmat, yhteiskunnallinen tilanne ja muutos, ongelmat, kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen samankaltaisuus ja hankkeeseen liittyvät kommentit*. Kolmannesta lukukierroksesta voidaan tunnistaa fenomenografisen analyysin kolmas vaihe, sillä tässä analyysin vaiheessa tutkija muodostaa ryhmittelyistään luokkia. Näitä luokkia määritetään vertaamalla merkityksellisiä ilmauksia koko aineiston merkitysten joukkoon. Jokaisen luokituksen pitäisi kertoa jotakin erilaista tietystä tavasta kokea ilmiö. (Niikko 2003, 36.) Luokittelujen on pyrittävä selkeyteen, jotta ne eivät ole päällekkäisiä keskenään (Huusko & Paloniemi 2006, 168). Tämän analyysivaiheen jälkeen tutkimusongelma kirkastui lopulliseen muotoonsa moniammatillisen toimijoiden käsityksistä nuorten toimijuudesta. Tässä vaiheessa hankkeen konteksti häivytti taustalle, jolloin hankkeeseen liittyvät kommentit jätettiin pääsääntöisesti huomiotta.

Neljännellä kierroksella järjestelimme näitä otsikoita vielä tarkemmin tutkimusongelmien eli nuorten toimijuuden, sosiaalisen kuntoutuksen ja moniammatillisen verkostotyön näkökulmista. Fenomenografisen analyysin neljäs vaihe sopii edellä mainittuun, sillä luokkia yhdistellään ylätasoinen kuvausluokituksiksi. Näiden tavoitteena on kuvata ilmiöitä ylempillä tasoilla, jotta niiden pohjalta on mahdollista saada kuva kulttuurisista ajattelutavoista. (Niikko 2003, 36- 37.) Fenomenografinen tutkimus on kiinnostunut käsitysten laadullisista eroista määrällisten näkökulmien sijaan ja tämän vuoksi aineiston marginaalisinkin käsitys huomioidaan analyysissä (Huusko & Paloniemi 2006, 169). Aineistossa oli paljon samankaltaisia käsityksiä, mutta niistä nousi merkityksellisiä käsityseroja esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen merkityksenantoina. Kuvausluokitukset liittyivät sosiaalisen kuntoutuksen ja moniammatillisen työn näkökulmiin. Valmis aineisto ei sinällään käsitellyt suoraan toimijuutta, vaan nuorten toimijuuteen liittyvät näkökulmat nousivat välillisesti esille.

Kuvausluokituksia on järjestelty yleisyyden perusteella ja niitä voidaan järjestellä yleisyyden lisäksi tärkeyden, ajan tai käsitysten kehittyneisyyden perusteella. Tutkimuksessamme käsitteet ovat samanarvoisia, jolloin voidaan puhua horisontaalisesta tavasta kuvata aineistoa. (ks. Niikko 2003, 38.) Samanarvoisuus on perusteltua siksi, että toimijuus ei suoraan noussut aineistosta esille, vaan piiloutui moniammatillisissa keskusteluissa erilaisiin näkökulmiin muista sosiaalisen kuntoutuksen aiheista.

4.5 Tutkimuksen eettiset lähtökohdat ja luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta on hyvä huomioida myös ryhmähaastattelun haasteet ja ongelmat, joihin emme pystyneet vaikuttamaan. Merkittävää on, että ryhmän ilmapiiri vaikuttaa siihen, ketkä puhuvat, mitä puhutaan ja milloin puheenvuoroja otetaan. Tämän lisäksi lopputulokseen vaikuttaa se, että ryhmässä ei välttämättä rohjeta kertoa kaikkea verrattuna kahdenkeskiseen haastatteluun. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 61-63.) Näitä seikkoja pystymme huomioimaan analyysissämme heikosti, sillä emme ole olleet mukana tekemässä haastatteluja.

Fenomenografisen tutkimuksen haaste piilee siinä, että kyetään kuvaamaan toisten kokemuksia ja käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä toisten silmin astumalla ulos omien kokemusten ja käsitysten vaikutuksesta, jolloin havainnollistetaan niitä tapoja, joilla toiset ymmärtävät jotakin jostakin. (ks. Niikko 2003, 47.) Olemme tuoneet haastateltavien äänen esille sellaisena kuin se on samalla pyrkien irtautumaan omien näkemystemme vaikutuksesta. Vahva reflektiivisyys ja peilaaminen ovat auttaneet tässä prosessissa.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on muistettava, että fenomenografiassa ei pyritä absoluuttiseen totuuteen. Fenomenografiassa käytetään totuuden koherenssikriteeriä perustellessa ja arvioidessa tehtyjä ratkaisuja. Tätä olemme pyrkineet tuomaan esille havaitsemiemme tulosten peilaamisena jo julkaistujen sosiaalisen kuntoutuksen ja toimijuuden tutkimuksiin. Luotettavuuteen liittyy myös vuorovaikutteinen dialoginen tutkimuksen tekemisen tapamme, joka on ollut luontevaa ja orientaationa vahvaa. Tämän lisäksi on todettava, että fenomenografisessa tutkimuksessa luokat ovat tutkijan konstruktioita, jolloin toinen tutkija voi päätyä toisenlaisiin

luokituksiin. Toisaalta voimme pohtia, voidaanko tutkimuksessa tuotetut luokitukset toistaa. (ks. Niikko 2003, 39–40.)

Tutkimuksen eettisiä näkökulmia voidaan tarkastella myös yhteiskunnallisen vastuullisuuden näkökulmasta. Tällä tarkoitamme, että huomio kiinnittyy siihen, minkälaisia ratkaisuja tutkimusta tehdessä olemme tehneet ja millaista hyötyä tutkimuksesta on muille, jolloin valinnoille ja tutkimukselle muodostuu myös kauaskantoisia ulottuvuuksia. Toisaalta luotettavuutta voidaan tarkastella myös teoriaosiossa käytettyjen lähteiden näkökulmasta, sillä tutkimusaiheen teorian hallinta ja monipuolinen käsittely vaikuttavat myös olennaisesti tutkimuksen lopputulokseen. Tutkijoina olemme aloittaneet teoriaan perehtymisen heinäkuussa 2020 ja sittemmin olemme aktiivisesti keskittyneet sosiaalisen kuntoutuksen ja toimijuuden tutkimuksiin. (ks. Juvakka & Kylmä 2007, 144, 155.)

Smyth ja Mitchell (2008) ovat todenneet tutkimuksellisen ymmärtävän otteen mahdollistuvan kielen, keskustelun ja siitä seuraavan reflektion kautta. Haastattelututkimuksissa tutkimussuhde on omalla tavallaan jännitteinen muun muassa siksi, että tutkija voi kysellä, tulkita ja lopulta myös päättää, mitä lopulliseen tutkimusraporttiinsa kirjoittaa. Näin ollen valtaa emme voi sivuuttaa, mutta sen vaikutukset meidän on tiedostettava (Aaltonen & Högbäck 2015, 17), vaikka kyseessä on valmis aineisto. Olemme tutkijoina sitoutuneet vahvasti tutkimuksenteon eettisiin periaatteisiin ja olleet tarkkoja, että tutkimusprosessi on pysynyt valideissa ja tosiasiallisissa sisällöissä (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta). Tutkimuksen todentamisen vaiheessa on kuitenkin oltava tietoinen pyrkimyksestä esittää tietoa, joka on niin varmaa ja todennettua kuin mahdollista. Raportoinnin vaiheessa on jälleen muistettava luottamuksellisuus ja ymmärrys sen tarkoituksesta. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 19–20.)

Etiikan peruskysymyksistä puhuttaessa, on kysymys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Lähtökohdana ihmistieteissä on aina oltava ihmisarvon kunnioittaminen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 23, 25.) Kaikkiin tutkimuksiin liittyy eettisiä kysymyksiä ja ratkaisuja. Erityisesti ihmistieteissä eettisiä kysymyksiä esiintyy tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tämä koskee myös tutkimusasetelmia, joissa ihmisiä ei välttämättä tavata henkilökohtaisesti. Tutkimuseettisillä kysymyksillä voidaan katsoa olevan erityinen merkitys silloin, kun kyseessä oleva tutkimus asemoituu haavoittuvissa elämäntilanteissa oleviin ihmisiin tai ihmisryhmiin (Enroos & Mäntysaari 2017, 25). Tutkimuksemme asemoituu välillisesti edellä kuvattujen haavoittu-

vissa elämäntilanteissa olevien ihmisryhmien viitekehukseen, jolloin tämä näkökulma on tarpeen pitää keskustelussa yllä. Sosiaalityöhön liittyvässä tutkimuksessa etiikka liittyy vahvasti tutkimusprosessiin kokonaisuudessaan: aiheeseen, näkökulmaan, käsitteistöön, metodin valintaan ja tutkimuksen tuloksiin sekä niiden vaikutukseen. (Pösö 2008, 96, 97, 105.)

Tutkimuksessamme on tärkeää huomioida aineiston käsittely salassapitolauseketta kunnioittaen (Liite 2) ja ymmärtää mitä se kulloisessakin asiayhteydessä tarkoittaa. Aineisto ei sisällä sensitiivisesti arkaluontoisia asioita. Aineiston luovuttaja ei asettanut ehdoksi tutkimussuunnitelman toimittamista ennen aineiston luovuttamista, mutta tutkimussuunnitelma on myöhemmin toimitettu aineiston luovuttajalle. Sitouduimme käsittelemään aineistoa asianmukaisesti ja hävittämään sen tutkimuksen valmistuttua. Huomioitavaa on, että aineisto on kerätty kahdelta keskiuurelta paikkakunnalta, jolloin haastateltavien anonymisointi nousee merkittävään rooliin.

Tärkeää on tutkijan omien käsitysten tarkastelu, sillä lähtökohtaisesti tarkastelu ja ymmärrys rakentuvat omien kokemusten sekä tuntemusten kautta. Samalla tapahtuu herkistymistä valtasuhteille. (Aaltonen & Högbacka 2015, 16.) Tunteet voivat olla tutkimusta eteenpäin vievä voima (Pösö 2005, 125). Sosiaalityöhön liittyvässä tutkimuksessa tutkija joutuu usein pohtimaan omia tuntemuksiaan suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Tutkimusaiheet voivat olla tunnetasolla kuormittavia ja siksi tutkijan tulee löytää tapa käsitellä omia tunteitaan. (Enroos & Mäntysaari 2017, 24.) Parityön tarjoama mahdollisuus reflektoiiviin keskusteluihin ja pitkä työkokemuksemme tutkittavasta ilmiöstä auttoivat minimoimaan edellä kuvattua kuormitusta. Aineistosta nousi sosiaalityön viitekehuksesta katsoen tunteita herättäviä ajatuksia ja tunteita, joita oli sivuutettava, jotta tutkimuksen olennainen fokus säilyy objektiivisuuden ohella. Tähän reflektiivinen työskentely auttoi olennaisesti ja vahvisti tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkijan positiota ja sen vaikutusta voidaan tarkastella tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Tutkija asemoituu muun muassa sosiaalisissa suhteissa tai hierarkioissa. Erilaisia merkityksiä voivat määrittää esimerkiksi ikä, sukupuoli tai sijoittuminen erilaisiin kategorioihin. (Rastas 2005.) Tärkeää on tehdä näkyväksi tutkijan sosiaaliset ja poliittiset sekä henkilökohtaiset kiinnostukset. Tutkijalla on aina paikkansa tutkimuksessaan sosiaalisessa maailmassa. Tutkijan position kriittinen tarkastelu on tärkeää, mutta sen pitkälle viedyt pohdinnat voivat sivuuttaa tutkimuksen itse tarkoituksen uuden tiedon tuottajana. Olennaista tutkijan position lisäksi on ymmärtää

laajemmin refleksiivisyyttä tutkijaa ympäröivän maailman näkökulmasta. (Aaltonen & Högbacka 2015, 9–10, 13–14.)

Tutkimuksessa oli tärkeää huomioida aiemmat käsitykset ja kokemukset, jotta osasimme ymmärtää esiymmärryksemme merkityksen suhteessa aineistoon ja tutkimukseen. Molemmilla tutkimuksen tekijöillä on pitkä työkokemus; toisella sosiaalisesta kuntoutuksesta ja kuntouttavasta työtoiminnasta ja toisella nuorten kanssa tehtävästä työstä sekä sosiaalityöstä. Nämä esiymmärrykset saattavat ohjata tutkimuksen kulkua ja johtaa esiymmärryksen ohjaamaan haluamaan tulokseen, jolloin olennaista oli reflektointi sekä riittävä pohdinta omista käsityksistä ja kokemuksista aiheesta. Refleksiivisyys on tärkeä metodologinen apuväline, joka toimii tutkimuksellisen ajattelun ja eri käytänteiden arvioinnissa. (ks. Ronkainen, ym. 2013, 71; Aaltonen & Högbacka 2015, 10, 13, 15.)

5 KÄSITYKSET NUORTEN TOIMIJUUDEN MUOTOUTUMISESTA SOSIAALISESSA KUNTOUTUKSESSA

Olemme jäsenelleet tulokset tutkimuskysymysten perusteella käsityksiin sosiaalisesta kuntoutuksesta ja käsityksiin toimijuuden muotoutumisesta. Ensimmäisen tutkimuskysymyksemme tavoitteena on selvittää, millaisia käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisilla toimijoilla on sosiaalisesta kuntoutuksesta. Toinen tutkimuskysymyksemme etsii vastauksia kysymykseen; millaisia käsityksiä heillä esiintyy nuorten toimijuuden muotoutumisesta. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille moniammatillisen verkoston erilaisia käsityksiä, joita olemme havainnollistaneet erilaisilla aineisto-otteilla analyysimme pohjalta. (ks. Niikko 2003; Metsämuuronen 2006.) Käytämme tulosten esittelyosiossa termejä ”haastateltavat” ja ”moniammatilliset toimijat” ja ne tarkoittavat samaa asiaa.

5.1 Sosiaalinen kuntoutus

Aineistossa sosiaalista kuntoutusta ei täsmällisesti osattu määritellä ja toisaalta sosiaaliselle kuntoutukselle annettiin useita ammatillisia sisältöjä. Haastateltavien ammatillinen tausta oli monipuolinen nuorisotoimen tehtävistä aina työllisyyspalveluiden johtotehtäviin asti. Moniammatillisten toimijoiden käsitykset antavat ymmärtää sosiaalisen kuntoutuksen asemoituvan matalan kynnyksen toiminnaksi tavoitteenaan kuntouttaa nuori kiinnittymään hänen tilanteeseensa sopivaan palveluun, koulutukseen tai työhön. Tällaisesta näkemyksestä voidaan tunnistaa sekä työvoimaosallisuuden orientaatio että laajempi kuntoutuksellinen ja sosiaalityöllinen näkökulma. (ks. myös Saikku 2016, 74–102.)

”Niin ehkä siellä (--)) kuitenkin se vapaaehtoisuus ja sitte se toimintojen semmoinen, vaikka toki se on tavoitteellista, mutta että se on ehkä sitä että juurikin, juuhaan se kahavi ja, siitä sitte pikku hiljaa etteenpäin, että ne ei ole mittään että, ollahan menossa huomenna töihin tai, pystyy tekemään vaikka kolome tuntia ilman taukoja jotaki työtehtävää että, niin pienestä lähetään että meillä on kuitenkin ehkä semmosia huonompikuntoisia noi nuoret, että ei ne vielä sinne töihin ole kaikki menossa että se lähtee ihan siitä että pystytään olemaan toisten ihmisten kans tekemisissä ja, ehkä jopa keskustelemaanki ja kattomaan silimiin ja näin eespäin.” (Haastattelu B1)

”Kun meillehän (te-palvelut) näyttäytyy että, koulunsa keskeyttänyt ja, on laittanu sit että johtajan töitä tai, sitten siivoajan tai näin päin pois. Ja sitten meil on se oletus et hän hakee töitä. Koska siksi meillä ollaan, työnhakijoina, niin sit ettei tuu niitä työtarjouksia tai ei sitten pusketa johonkin. Resurssien näkökulmasta on hirveetä haaskausta.” (Haastattelu A2)

Sosiaalinen kuntoutus käsitetään yksilö- ja ryhmätoimintana, joka tavoittelee kuntoutumista ammatillisen viitekehyksen avulla. Aineistossa toiminta ja tekeminen liittyvät muun muassa musiikkiin, bänditoimintaan, lautapeliin pelaamiseen ja taiteen tuottamiseen. Yksilö- ja ryhmätoiminta voidaan tulkita sellaisena toimijoiden välisenä yhteistyönä, jossa tavoitteet perustuvat yhteiseen suunnitteluun, päätöksentekoon ja sitoutumiseen sekä yhteiseen vastuuseen ja tukeen, jolloin puhutaan jaetusta toimijuudesta. (ks. Chang, ym. 2010.) Jaettu toimijuus rakentuu yksilöllisten intentioiden yhteensopivuuden tai niiden vuorovaikutuksellisen yhteisrakenteen avulla (Roth 2017).

”Sosiaalinen kuntoutus on tavallaan käsitteenä tullu sieltä lainsäädännön kautta, mutta sitte sillä ei ole tämmöstä virallista asemaa, että se näkyis sopimuksina ja käytäntöinä.” (Haastattelu A1)

”--- että se voi olla ihan, periaatteessa, tosi semmosta, ihan tavallista olemistaki se sosiaalinen kuntoutus että, vaikka sitte siellä toisessa ääripäässä niin sitten voi olla jo sinne työelämään tai koulutukseen lähettämistä, että siltä väliltä kaikki.” (Haastattelu B1)

”--- eli-iltapäivä niin sehän oli ihan liekeissä ku se pääsi lautapeliä vetää ryhmälle, suoraan, ja varmaan sen voimalla pääsi aika, oli täällä hyvin pitkään sitte ja, löyty sitte koulupaikka.” (Haastattelu A2)

”Neljä erilaista taidetyöpajaa. Tehtiin koruja ja runograffiteja ja kirjoja sidottiin ja siit semmosta kierrätystavarasta tehtiin taidetta. Siel oli se yks työpajapäivä sellanen ja sitten ne laitettiin esille tietenkkin ja siellä oli myöskin aikasempia nuorten tekemiä tuotoksia vuoden ajalta et mitä oltiin tehty niissä aikasemmissa työpajoissa siellä kun joka toinen viikko tavattiin.” (Haastattelu B3)

Käsitysten pohjalta piirtyi kuva sosiaalisen kuntoutuksen aseman keskeneräisyydestä palvelujärjestelmässä (ks. myös Saikku 2016; Romakkaniemi ym. 2018; Lindh ym. 2018). Yhtenevä näkemys kuitenkin oli, että sosiaaliselle kuntoutukselle on selkeä tarve ja sen määrittely sekä asemointi ja rakenteet palvelujärjestelmässä ovat keskeneräisiä huolimatta siitä, että se on lainsäädännöllisesti määritelty (ks. myös Saikku 2016, 89).

”Kyllä semmonen että, kyllä nyt on, aika paljon lisääntyny tämmösten nuorten, jotka tarvii tämmöstä paikkaa. Tämmöistä palvelua.” (Haastattelu B1)

”Vähän hämärä käsite mitä se on se sosiaalinen kuntoutus. Jos joskus vaikka pääsis työelämään tai pystys siirtyä johonkin niihin palveluihin, mutta sitten kuitenkin että niitä, sehän pitäis vahvistaa ihmisen vuorovaikutustaitoja ja sitä itsestä selviytymistä ja, monenmoista muutakin. Mutta että ku se on nyt semmonen hämärä käsite ni sen alle voijaan ympätä ihan mitä vaan, ja sanotaan että no tämmöstä me tehhään ja kyllähän tässä, tämänhän kuntouttaa ja näin.” (Haastattelu A1)

”--on ihan hyvä et sosiaalisen kuntoutuksen, tai sosiaalinen kuntoutus on tunnustettu sinne lakiin, must se on hyvä asia. Mutta eihän sillä kuitenkaan sitä samaa asemaa ole ku muilla kuntoutuksen muodoilla.” (Haastattelu A1)

Haastateltavien käsitykset sosiaalisen kuntoutuksen luonteesta olivat sekä ennaltaehkäiseviä että korjaavia elementtejä sisältäviä samaan aikaan kun se miellettiin kannattelevaksi ja eteenpäin vieväksi toiminnaksi (ks. myös Nieminen 2018, 14–15). Sosiaalinen kuntoutus sijoittuu kuntoutuksen ja sosiaalityön välimaastoon, jolloin tätä on tarpeen pohtia tarkemmin. Haasteita sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseksi tuovat kuntoutuksen ja sosiaalityön erilaiset organisatoriset ja toiminnalliset lähtökohdat. Näin ollen voidaan pohtia, olisiko sosiaalisen kuntoutuksen tuotteistaminen tarpeellista, jotta se ei jää epämääräiseksi ja hajanaiseksi sosiaalisiksi sekä sosiaalipedagogiseksi tukemiseksi ilman palvelujärjestelmän yhteistä tulkintaa. (ks. myös Romakkaniemi ym. 2018, 107–108.)

”--- Tässä kuntoutuksen loppuvaiheen palvelu ja tää on työpajatoiminnan alkuvaiheen palvelu, niin mä näen, että täällä tehdään sekä korjaavaa että ehkäisevää työtä. Ja tää siitä tekee jotenkin haasteellisen kun me tehdään sekä että.” (Haastattelu A3)

”Miten paljon tää säästäis tällanen syrjäytymisen ennaltaehkäisevä toiminta?” (Haastattelu B3)

” Selkeesti tämmönen korjaava juttu on nostanu päätä aivan hirveesti nytten.” (Haastattelu A3)

”Tulos tavallaan tulee vuosien päästä. Neljä vuotta on liian lyhyt aika ehkäiseviin töihin.” (Haastattelu A1)

Aineistosta on nähtävillä käsityksiä nuorten puutteellisista työnhaku- ja sosiaalisista taidoista sekä eristäytyneisyydestä ja syrjäytyneisyydestä. Ratkaisuna tähän ja muihin haastatteluista nousseisiin nuorten haasteisiin havaitsimme käsityksiä kuntoutumisesta eri vaihtoehtojen avulla kuten sosiaalisella kuntoutuksella, kuntouttavalla työtoiminnalla, työelämään valmentavalla koulutuksella (*telma*) ja ammatilliseen koulutukseen valmentavalla koulutuksella

(*valma*). Nämä edellä kuvatut palvelut voidaan tulkita yhteiskunnan tarjoamina toimintamahdollisuuksia lisäävinä elementteinä (ks. myös Nussbaum 2007, 306–310; Björklund & Sarlio-Siintola 2010). Sosiaalinen kuntoutus käsitetään ikään kuin venttiilinä, joka yhdistää nuoret ja palvelun; sosiaalinen kuntoutus saattelee nuoret psykososiaalisin ja kuntouttavin menetelmin heille sopiviin palveluihin. Sosiaalisen kuntoutuksen siirtymiä ovat muun muassa työllistyminen, opiskeluiden aloittaminen, kuntouttava työtoiminta ja työkokeilu. Näin ollen voimme todeta, että sosiaalisen kuntoutuksen käsitetään tuottavan institutionaalisia siirtymiä. (ks. Buchmann 1989, 17; Kerckhoff 1990, 3; Reunanen 2017; Juvonen 2015, 28.)

”Mutta että sittehän se voi olla että on koulut käytyinä on ammatti taskussa, mutta ei ole työnhakutaitoja, ei ole sosiaalisia taitoja välttämättä.” (Haastattelu B1)

”Sillä lailla mutta en tiää onko niistä nuorista sinne koulunpenkille suoraan lähtijöitä. Sitten pitää olla vähän vaihtoehtoja. Varmistellaan niitä opiskelutaitoja ja sitä motivaatiota. Aika moni on tullu täältä -- kautta. Kuntouttava työtoiminta on ollu tosi hyvä väylä siihen. Vuosittain täältä opiskelemaan lähtee porukkaa. Se on ollu kyllä tosi hyvä juttu ja onhan tuolla ammattikoulun puolella nyt niitä TELMA VALMA. Kumpi se nyt olikaan. Semmonen vaihtoehto.” (Haastattelu B3)

Käsitykset nuorten sosiaalisen kuntoutuksen konkreettisista tavoitteista näyttäytyivät valmiuksina osallistua olemassa oleviin palveluihin ja toimintoihin. Käsityksistä välittyi kuva, että sosiaalinen kuntoutus on välipysäkki tavoitteena auttaa nuoria elämässä eteenpäin. Kuunteleminen, kohtaaminen ja positiivisen palautteen anto nousivat käsityksiksi olennaisista konkreettisista toimintatavoista sosiaalisessa kuntoutuksessa motivoinnin ohella. Työelämätaitojen ja esimerkiksi opettamisen sekä vierellä kulkijan rooli olivat tunnistettavissa aineistosta merkityksellisinä käsitteinä. (ks. Ketola, Era & Moilanen 2018; ks. Piirainen ym. 2018.) Näillä keinoin sosiaalisessa kuntoutuksessa vahvistetaan nuorten toimintamahdollisuuksia.

”Kyllähän kait se on semmosta vierellä kulkijaa ja, sitä apua aina tarvittaessa mihin ikinä nyt tarviikaan että, tietenki kaikki Kelan lomakkeet on aina se ehdoton ykkönen missä, tarvitaan apua ja soitetaan että mitä tämä tarkoittaa ku mulle tuli tällöinen kirje, tai muuta. Ja varmaan sitä, sitä huolehtijaa että..” (Haastattelu B1)

”Se on aika tärkeä että on kuunneltu sitä nuorta kun näin henkilökohtaisesti keskustellu.” (Haastattelu B1)

”Tosi paljon minusta positiivista palautetta juurikin että on se paikka mihin mennä ja missä saa toteuttaa itseänsä ja kysytään että mitä haluaa tehdä ja antaa mahdollisuuksia.” (Haastattelu B3)

”-- se on hirveän tärkeä myös sen motivoinninkin kannalta et saa niitä nuoria sinne lähtemään et ne jotenki ymmärtää sen että se on tavoitteellista toimintaa ja se on yks kuntoutuksen muoto, oikeasti, että se auttaa siinä toipumises tai (-) työelämään palaamisessa tai pääsemisessä ylipäätään sinne.” (Haastattelu A1)

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite määritellään varsin samansisältöisesti sosiaalihoitolaissa (1301/2014) suhteessa kuntouttavan sosiaalityön määritelmään (Juhila 2018, 89; Saikku 2016; Väisänen 2018, 32). Sosiaalihoitolakiin sisällytetty sosiaalisen kuntoutuksen käsite korostaa ihmisten arjen toimintamahdollisuuksien ja omien voimavarojen hyödyntämistä sekä yhteisissä toimimista ja sosiaalisia vuorovaikutussuhteita (Palola 2012, 30–32). Aineistostamme nousee esille varsin samankaltaisia näkökulmia verrattuna Mäki-Kulmalan (2013) hahmotelmaan kuntouttavan sosiaalityön valtakunnallisista tavoitteista ja kriteereistä. Näitä tavoitteita ovat muun muassa työkykyisyys, itsenäinen selviytyminen, päihitteettömyys ja voimaantuminen. Tavoitteiden täytyessä nuorten oma osallisuus kuntoutumisessa kasvaa, jolloin samalla lisääntyvät nuorten saama tuki, toiminnan suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus ja oikea-aikaisuus.

5.1.1 Käsitteitä sosiaalisen kuntoutuksen nuorista asiakkaista

Voimme pohtia, mihin tilanteisiin ja tarpeisiin nuorten sosiaalinen kuntoutus vastaa, sillä nuoruudesta voidaan tunnistaa erityisiä kehitystehtäviä (ks. Juvonen 2015, 28). Sosiaalisen kuntoutuksen avulla on mahdollista lisätä nuorten sosiaalista ja yhteiskunnallista osallisuutta sekä vahvistaa nuorten toimintakykyä ja toimintamahdollisuuksia. Kuten edellä on todettu, nuoruus on osallisuuden muodostumisen näkökulmasta kriittinen vaihe (ks. Salminen 2019). Nuoret voidaan nähdä toimijoina, jotka rakentavat omia elämänsäntöjään valintojen ja toimintojen kautta kulloisissakin yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa rakenteissa (Hitlin & Elder 2007, 181).

Aineistossa edellä kuvattu näyttötyy siten, että nuorten sosiaalinen kuntoutus tukee juuri näitä valintoja ja toimintoja. Tärkeää on huomioida nuorten ainutlaatuiset ja yksilölliset elämäntilanteet. Niitä ei voida tarkastella yhteiskunnallisesti massana tai elämäntöjien näkökul-

masta erityisenä vaiheena, sillä nuoret eivät tarkastele elämäänsä tai koe sitä elämänkaarijat-
telun tavoin vaiheena jossakin elämänkulun janalla. On tarpeen korostaa nuoruuden relationaa-
listaa luonnetta. Nuorten syrjäytyminen tulkitaan usein yksioikoisesti normatiivisen elämänku-
lun tai hyvinvointijärjestelmän poikkeavuutena. Tästä seuraa, että syrjäytymisongelmaa ei pys-
tytä erottamaan sellaisesta vaeltavasta elämänkulusta, jossa yhteiskunnan koulutuspolusta ir-
tautuminen ei liity suoraan yhteiskunnan järjestelmästä putoamiseen. (ks. Suurpää 2009, 8.)

”He haluaa ite tehdä omia valintoja ja viii sitä omaa elämäänsä etteenpäin ja, haluavat tehdä niitä eri valintoja siellä.” (Haastattelu A1)

”Ja sitte osa varmaan on niitä jotka ei uskalla tästä kylästä lähtiä pois, lähtevät toiselle asteelle ni sitte valitaan niistä joku oppiaine mitä täällä on tarjolla. Ja se ei välttämättä oo sitte mielenkiintoinen eikä, siitä tuu sitte mitään, se vaan jääpi.” (Haastattelu B1)

*”Ne nuoret jotka tietää mitä haluaa ja menee kouluun. Käyvät vaikka sen toiseen asteen niin kyllä työllistyvät mutta sitten se porukka joka jää pitämään niitä vä-
livuosia tai heti se on vaan valittu joku linja mikä nyt tahansa kun on käsketty ja se onkin väärä ja se keskeytyy. Se porukka sen uudelleenmotivointi.”* (Haastattelu B3)

Käsitysten pohjalta vaikuttaa siltä, että sosiaalinen kuntoutus vastaa osaltaan nuorten toiveisiin kuuntelijasta ja rinnalla kulkijasta (ks. Juvonen 2015, 100). Tukeminen ja auttaminen kiinnit-
tyvät yhteiskunnalliseen huolenpitoon, joka tulee tarpeelliseksi sellaisissa nuorten tilanteissa, joista he eivät selviä itsenäisesti. Tuen saamisen myötä nuoret saavat kokemuksia avusta, ym-
märryksestä ja myötäelämisestä sekä hyväksynnästä ja välittämisestä. Asiakassuhteessa tärke-
äksi voidaan nimetä myös emotionaalisesti korjaavien kokemusten tarjoaminen. (Juvonen 2015, 50.) Tässä yhteydessä voimme todeta, että johtuen aineiston luonteesta, emme voi peilata toimintamahdollisuusteoriaan liittyvää vapauden näkökulmaa (ks. Nussbaum ym. 1993; Sarlio-Siintola 2010) juurikaan, koska tulkinnat jäisivät spekuloinnin tasolle.

Haastateltavat toivat esille, että sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa olevat nuoret asiakkaat ovat melko huonokuntoisia ja nuorten ongelmien olevan pääasiassa monimuotoisia. Hyvin-
voinnin puutteet liittyvät pääsääntöisesti joko terveydentilaan, työllisyyteen tai toimeentuloon liittyviin kysymyksiin. Haastateltavien ymmärrykset ongelmien luonteesta liittyivät toiminta-
kykyihin liittyviin käsitteisiin kuten puutteelliseen elämänhallintaan, yksinäisyyteen, huonoon itsetuntoon, motivaation puutteeseen, näköalattomuuteen ja epärealistisiin tavoitteisiin. (ks.

myös Blomgren ym. 2015, 15, 16; Romakkaniemi ym. 2018, 12–13.) Näiden lisäksi haastateltavat toivat esille muita nuorten haasteita, joista mainittiin muun muassa mielenterveyden häiriöt, neuropsykiatriset ongelmat, oppimisvaikeudet, koulupudokkuus, nuorten kokemukset koulukiusaamisesta, elämäntilanteelliset kriisit ja väärät koulutusvalinnat (ks. myös Salminen 2019; Hyvönen ym. 2014, 38). Aineistossa esiintyi käsityksiä, joiden mukaan nuorilla on psyykkisiä ja fyysisiä toimijuuden esteitä, jotka selittävät sosiaalisen kuntoutuksen tarvetta.

”Tosi monella nuorella on koulukiusaamistausta, ja siitä että on tullu niitä epäonnistumisia ja julkisia nöyryytyksiä, niin tosi vaikea siitä on lähteä sitten itse-tuntoa kohentamaan.” (Haastattelu B2)

”On ollu lapsesta asti vaikeuksia perheessä, niin ei se sen enempää. Ei ole ollut ihan normaalia perhe-elämää.” (Haastattelu B2)

”On tullu erinäisiä, tämmösiä mielenterveyden häiriöitä ja voi olla neuropsykiatrisia häiriöitä, ettei sitten välttämättä osaa ehkä ottaa kontaktia muihin ihmisiin eikä osaa hakea sitä apua, eikä ehkä tiedosta ees itte että mitähän on olemassa semmosia, esteitä elämässä että miksi vaikka on jääny junnaamaan paikalleen.” (Haastattelu B1)

”Siel on niitä toimeentulotuelle tippuneita tai siellä aina olleita nuoria joil on kaikki asiat aivan sekasin ja tarvisivat monenlaista tukea ja moniammatillista tukea.” (Haastattelu A1)

”- huolestuttavin porukka on ne, joilla ei ole mitään mielenkiinnon kohdetta, ei mitään intohimoa mihinkään. Ei oo mitään semmosta omaa juttua. Ei mikkään kiinnostasta ja kaikki on jotenkin hällä väliä.” (Haastattelu A2)

”Elikkä se menee sukupolvittain ja tavallaan kun siellä ei oo sitä, enkä tarkoita että ne kaikki ois aivan surkeita, mutta kun siellä ei oo sitä tavallisen aikuisen mallia, että käytäis töissä ja tehtäis. Eikä siellä sit jos joku koittaa jotakin että lähtee opiskelemaan että hyvä ettei naureta että (ootpa tollo) ja kotona saat, kun (otat ja makaat) niin saat tämän ja tämän verran.” (Haastattelu A3)

Nuorten toimijuuden muotoutumiseen vaikuttaa olennaisesti ystävien ja vertaisten eli sosiaalisen verkoston merkitys. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta nuoret toimivat toisilleen keskeisinä sosiaalisen, emotionaalisen ja käytännöllisen tuen lähteinä nuorten vertaissuhteissa. Eri-tyisesti sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätoiminnan vertaisyhteisöllisyydessä jäsenyys toimii myös sisään- tai ulossulkijana, jolloin jäsenyys esiintyy nuorten keskinäisenä sosiaalisena kontrolloinnin välineenä. (ks. myös Mäkinen 2015, 111.)

”Se yhteisöllisyys ja yhdessä oleminen ja tekeminen ja että kavereita tulee. Se yksinäisyyden torjunta. Minusta se on tosi tärkeä.” (Haastattelu B3)

Osallisuus nousi merkitykselliseksi voimaantumista tuottavaksi elementiksi, josta voidaan tunnistaa toimintamahdollisuusteorian näkökulmia (ks. Sen 1993; Nussbaum 2011). Haastateltavien näkemysten mukaan nuorten sosiaalinen kuntoutus vastaa muun muassa yksinäisyyden haasteisiin yhteisöllisyydellä ja vertaistuellisuudella. Mäkinen (2015) on todennut, että nuorten sosiaaliset suhteet välittävät kokemuksia ja arvoja elämän valinnoista sekä koulutuksesta, jolloin voidaan todeta sosiaalisen kuntoutuksen mahdollistavan ja edustavan tätä Mäkisen (2015) kuvaamaa nuorten sosiaalista verkostoa. Sosiaalinen kuntoutus ymmärretään vapaaehtoisuuteen pohjautuvaksi, joka sisältää vertaisuuden merkityksen. Vertais- ja kokemusasiantuntija-toiminnan yhteyksiä hyvinvointiin voidaan tarkastella eri näkökulmista. Siitä voidaan erotella toiminta yksilön sisäisenä prosesseina (*being*), suhteessa vertaisryhmään tai muihin yhteisöihin ja yhteiskuntaan (*belonging*), mielekkäänä tekemisenä ja työnä (*acting*) sekä aineellisten tarpeiden tyydyttämisenä (*having*). (ks. Niemelä 2009; Rissanen & Jurvansuu 2019.) Ryhmämuotoisesta sosiaalisesta kuntoutuksesta voidaan tunnistaa Banduran (1977) kuvaileman yhteisöllinen toimijuuden näkökulma, jolloin yhteisöllinen toimijuus rakentuu yhteisön yhteisessä toiminnassa.

”-- sitte he saa, kukakin nuori ni oman mieltymyksensä mukaan siihen osallistuu ja, tämä vapaaehtoisuus tietentoisen aski on siinä se, tärkeä asia että me ei kyllä kettään tietenkään pakoteta mutta sitten kun vaan voiaan auttaa niin autetaan ja haetaan ja, tehään niitä asioita mitä ikinä vaan pystytään et he pääsis toteuttaan omia toiveitansa.” (Haastattelu B1)

”Eihän semmosta ihmistä olekaan, jossa ei niitä vahvuuksia ole. Me se tiedetään mut jollekin ihmiselle se voi olla tosi hukassa, ja tavallaan tosi iso lamppu syttyä ihan siitä et joku ylipäättään kysyy, tämmösiä asioita.” (Haastattelu A2)

Aineiston pohjalta haastateltavat korostivat kokemusasiantuntijuutta ja vertaistukea. Toisaalta sosiaalinen kuntoutus on ollut merkittävää, sillä aineistossa todettiin, että siinä mukana olleet nuoret olivat kulkeneet oman kuntoutumispolkunsa siirtyen eteenpäin. He olivat sittemmin tulleet mukaan ryhmätoimintoihin vertaistuen ja kokemusasiantuntijuuden viitekehyksissä. Adamsin (2003) näkökulmat sopivat tähän yhteyteen, sillä hän painottaa vertaisryhmien toiminnan merkitystä ehkä enemmän kuin ammatillisen sosiaalityön roolia asiakkaiden voimaantumisessa. Empowermentin tavoitteena on yksilöiden ja ryhmien aseman parantaminen ja heidän toimijuutensa vahvistaminen. (Hokkanen 2009, 317; Kuronen 2004, 280.) Toisaalta tässä

heitetään myös haaste ammatilliselle työskentelylle ja sosiaalityölle, sillä voidaan esittää kysymys pitäisikö sosiaalityön muuttua enemmän professiolähtöisestä orientaatiosta kohti asiakaslähtöisempää, osallistavampaa ja osallistuvampaa toimintatapaa.

Moniammatillisten toimijoiden käsityksenä nousi esille nuorten kokema eri tahojen tuottama välinpitämättömyys heistä. Åkerblomin ja Haapakosken (2020) näkemyksenä jaetun toimijuuden mahdollisuuksiin liittyy myös ajallinen ulottuvuus, joka myös sosiaalisessa kuntoutuksessa olisi kyettävä huomioimaan. Kirjoittajat puhuvat rytmeistä ja toteavat, että kyse on tasapainosta kuntoutuspalvelun rytmien ja osallistujien subjektiivisten rytmien yhteensovittamisessa. Palvelun rytmit sisältävät lainsäädännöllisiä, institutionaalisia ja organisatorisia rytmejä. Osallistujien subjektiiviset rytmit sisältävät yleiseen elämäntilanteeseen ja terveydentilaan liittyviä rytmejä sekä arjen mikrorytmejä. Palvelun ja osallistujien rytmien välisellä tasapainolla näyttää olevan merkitystä jaetun toimijuuden muotoutumisen näkökulmasta. Hylkäämisen kokemuk- sia voi syntyä myös instituutioiden ja järjestelmien tasolla sekä väleissä, jos tuen ja rohkaisun- tarve jää näkymättömiin. (ks. Åkerblom ja Haapakoski 2020.) Tässä yhteydessä välinpitämät- tömyyden kokemusta voidaan peilata jakamattoman toimijuuden näkökulmaan, josta voidaan tunnistaa toteutumattomia odotuksia, hylätyksi tulemista sekä valtakonfliktien esiintymistä. (Romakkaniemi & Härkäpää 2013.) Voidaan pohtia, johtuuko nämä välinpitämättömyyden ko- kemukset siitä, että eri instanssien työntekijät eivät paneudu nuorten asiaan riittävästi, sattum- manvaraisuuteen, riittämättömään tukeen tai nuorten kokemaan kontrolliin. (ks. Romakka- niemi ym. 2018, 98.)

Osa nuorista jää palveluiden ulkopuolelle. Aineistosta kuvastuivat käsitykset, että sosiaalisen kuntoutuksen nuoret ovat heikossa asemassa sen lisäksi, että kohderyhmään liitetään stereoty- pioita. Haastateltavat toivat esille käsityksiään siitä, että nuoret kokevat sosiaalisen kuntoutuk- sen termin olevan leimaava.

”-- porukka jotka tarvii sosiaalista kuntoutusta, jotka on syrjäytyneitä tai ei oo sillä lailla, rumasti sanottuna hyödyksi eikä pysty välttämättä työelämään kos- kaan ni eihän heidän puolestapuhujia kauheesti kyllä löyvy. Ja sitten varsinki ku hyvin äkkiähän siihen jotenkin liitetään se päihdeongelma ja se semmonen tie- tynlainen, negatiivinen klangi.” (Haastattelu A1)

”-- meil on suojatyötä joku sosiaalisen kuntoutuksen palvelu joka on semmonen joku kaatoluokka mihinkä sitten pannaan kaikki jotka ei pääse, joka ei mihinkään muualle kuulu. Se on aika ruma ja leimaavakin sitte toisaalta tommonen.” (Haastattelu A1)

Aineistossa esiintyi käsityksiä, että sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa olevat nuoret kokevat osattomuutta ja syrjäytymistä sekä kuulumattomuutta yhteisöön ja ympäröivään yhteiskuntaan (ks. Blomgren ym. 2015; Juvonen 2015). Haastateltavien toivat esille näkemystä siitä, että nuorilla on tarve kuulua johonkin. Haastateltavat käsittivät tämän nuorten riskinä ajautua vääränlaiseen seuraan, ellei nuorilla ole työtä tai opiskelupaikkaa, johon kiinnittyä. Esille nousi myös ymmärrys siitä, että nuoret vaikuttavat ymmärtävän työn ja opiskelun merkityksen samaan aikaan kun he tiedostavat, ettei heillä ole voimavaroja toimia. Käsitysten mukaan tästä syntyy nuorille paineita. (ks. myös Juvonen 2015, 81.)

”Ja varmaan joku väärä seuraki voi olla semmonen miks sitten, ajautuu semmoiseen porukkaan että, kiinnostaa aivan muut asiat, ku opiskelut tai näin.” (Haastattelu B1)

”Halu on kuitenkin lähteä ja yrittää mutta ku ei pysty.” (Haastattelu A2)

Nuorten ongelmallinen pelaaminen ja sosiaalisten suhteiden siirtyminen sähköisille alustoille esiintyivät yhtenä näkökulmana aineistossa. Globalisaatio ja nykyinen informaatioyhteiskunta mahdollistavat nuorille mahdollisuuden useisiin erilaisiin valintoihin. Vapauden lisääntyessä myös vastuu kasvaa, mutta joillekin nuorille aikuisille tällainen vastuu on liian kuormittavaa. (ks. myös Juvonen 2015, 95.) Koulutus- ja työurille siirtyminen ovat olennainen osa nuoruutta ja matkan alku kohti aikuisuutta. Nuoruuden hyvinvoinnin uhkakuvina näyttäytyvät kyvyttömyys koulutukseen tai työelämään sitoutumisessa, joka pitkittyessään heijastuu elämönhallinnan haasteina. (Karjalainen 2015, 11.) Aineistossa tämä näyttäytyi siten, että nuoriin kohdistui ympäristön ja vallitsevan yhteiskunnan luomia paineita, jotka osa nuorista ratkaisi vetäytymällä kotiin pelaamaan ja elämään sosiaalista elämäänsä verkkoon. Sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää edellytyksenä pitkään toimeentulotuen varassa eläneille nuorille aikuisille ennen heidän ohjaamistansa koulutukseen tai työelämään. (ks. myös Blomgren ym. 2015, 17.)

”-- hautautuneet sinne tietokonneen pelimaailmaan sinne kottiin.” (Haastattelu A1)

Toisaalta havaittavissa on, että nuorten diagnosoimattomat ongelmat kuten oppimisvaikeudet ymmärretään aineistossa yhteiskunnasta putoamisen syyksi. Muita tällaisia yhteiskunnan osallisuudesta pudottavia tekijöitä ovat esimerkiksi armeijan keskeytyminen ja päihteiden väärinkäyttö. (ks. myös Juvonen 2015, 31; Romakkaniemi ym. 2018, 60.) Syrjäytymisen näkökulmasta merkitykselliseksi tekijäksi aineistosta nousee käsitys ongelmien havaitsemisesta ajoissa sekä varhainen ja yksilöllinen tukeminen. Sosiaalisen kuntoutuksen nuorilla on haastateltavien käsitysten pohjalta havaittavissa myös nuorten tekemiä vääriä koulutusvalintoja sekä paikallisesti valintojen mahdollisuuksien vähäisyyttä. (ks. myös Romakkaniemi ym. 2018, 54, 104–105.)

”Plus armeijasta, jos pääsee tai keskeytyy. Niin ei välttämättä sittekään, se pääsee tipahtamaan.” (Haastattelu B1)

”Ku aletaan tutkimaan, ihmetellään että ku kaikki koulut keskeytyy, niin sit siinä vaiheessa ku tutkitaan ni siellä, hyvä ko osataan lukiä ja, just kaiken maailman häiriöitä. --- Jopa lievää kehitysvammaa.” (Haastattelu B1)

” Sitte ku ne tulee tähän vaiheeseen, että ne on toisella asteella opiskelemassa, taikka sitte vaikka jo siellä työelämässä, niin sitte yhtäkkiä hoksataanki että no herranen aika tällähän on semmoinen ja tämmöinen eikä oo tutkittu koskaan.” (Haastattelu B1)

”Joo kyllä se päihdehomma, niin se aivan radikaalisti pahentaa sitä tilannetta just ton takia, että se sulkee niin monia ovia, ja silloin tavallaan se ihmisen ADHD, se tavallaan mitätöityy niiden päihdejuttujen taakse, et sitten ajatellaan et tuo nyt on tuommoinen päihdeihminen. Sillä on se leima ottassa, eikä-, siinä sulkeutuu niin (mahoton ovi jo kyllä)” (Haastattelu B2)

”Että ei välttämättä ole siellä peruskoulussa huomioitu, että jos on ollu jotaki lukihäiriöitä ja muita, niin sittehän siin on aina niitä epäonnistumisia ja sitte voi olla korkea kynnys yleensä lähtiä, ammatilliseenki oppilaitokseen.” (Haastattelu B1)

”Sehän on ihan tosiasia, että meillä kuitenkin ammatilliselta puolelta kymmenen prosenttia putoaa, opiskelijoista.” (Haastattelu B3)

Toisen asteen koulutuksen keskeytyminen muodostuu aineistossa tekijäksi, joka pudottaa nuoret yhteiskunnan palveluiden ulkopuolelle (ks. myös Juvonen 2015, 18–19; Tuusa ym. 2014, 19). Myös peruskoulun aikana osalle oppilaista muodostuu ongelmia, koska oppimisen haasteita ei ole havaittu riittävän ajoissa. Tämä vastaavasti heijastuu toisen asteen opintomenestykseen (ks. myös Hyvönen & Valtonen 2014; Häggman 2007).

5.1.2 Sosiaalisen kuntoutuksen arvolähtökohtia

Asiakaskeskeisyyteen voidaan Kekonin ym. (2019, 17) esittämänä sisällyttää selkeitä arvolähtökohtia kuten *asiakkaan kunnioittaminen, yksilöllisyys ja asiakkaan tarve tulla kuulluksi* häntä koskevassa asiassa. Aineistosta voidaan tunnistaa käsityksiä näistä arvoista. Sosiaalinen kuntoutus ja siihen liittyvä ihmisen sosiaalisuus sisältävät myös käytännössä arvoja, joissa ilmenee kanssakäymistä ohjaavia normeja ja ihanteita. Tarkastellessa yleisesti sosiaalihuoltoa, voidaan todeta sen sisältävän sosiaalisia arvoja, solidaarisuuden ja hyvinvoinnin jakamisen ihanteita. Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmissa on olennaista huomioida, miten kuntoutuksen perinteinen arvohorisontti saattaa olla hieman eri tavalla painottunut kuin sosiaalihuollon ja -alan. (Haapakoski 2018, 86.) Edellä kuvattu selittää, miksi sosiaaliselle kuntoutukselle syntyy jännitteinen tausta. Sosiaalisessa kuntoutuksessa esiintyy erilaisia diskursseja johtuen moniammatillisen työn luonteesta ja tämä on perusteltua huomioida kestävän ja ammatillisen työn näkökulmista (ks. Healy 2014).

”Ja kyllä mie uskon että täällä meidän nuoret saa tosi yksilöllistä palvelua. Ku nit on kuitenkin niin vähän jotka tarvii sitte sitä isosti sitä, ohjausta ja niitä palveluita niin niihin pystytään sitte, keskittyyn kyllä aika hyvin.” (Haastattelu B1)

”-- ku te ootta kuullu oikeasti niitä nuoria että mitä ne haluaa tehdä koska sitte, ku ne kerta tulee sinne.” (Haastattelu B1)

Aineistossa esiintyi myös käsityksiä siitä, että sosiaalisessa kuntoutuksessa olennaista on viestiä nuorille välittämistä ja vastuuttaa nuoria omasta elämästään. Työntekijöiden nuorille osoittama välittäminen, ymmärtävä kannustaminen ja kunnioitus eivät sulje pois jämäkkyyttä ja tarpeen vaatiessa kontrolloivaa ja vastuuttavampaa työtettä. (ks. Särkelä 2001, 31.) Vahvan asiakaslähtöisyyden ohella korostuivat käsitykset tasa-arvoisuudesta ja yhdenvertaisuudesta. Merkittäväksi tekijäksi aineistossa näyttäytyi myös haastateltavien käsitykset ajasta; sosiaalisen kuntoutuksen pitäisi olla oikea-aikaista (ks. myös Åkerblom ym. 2020) ja riittävän pitkäaikaista suhteutettuna nuorten yksilölliseen tilanteeseen.

”Tai soittaa että välittää, niin seki on sitte semmoinen osoitus sille nuorelle.” (Haastattelu B1)

”--- ne saa just sen vierellä kulkijan ja se henkilökohtaisen tavallaan oman kuuntelijan ni, se on jotenki semmoinen, tuntus miusta semmoselle tärkeelle minkä mie oon nähny tässä. Et se semmoinen äidillinen ote siinä.” (Haastattelu B1)

Aineistosta voidaan nähdä tunnustuksen saamisen merkitys. Sosiaalinen kuntoutus tähtää tunnustuksen antamiseen nuorille ja tämä liittyy yhtenä näkökulmana voimaantumiseen. Tunnustus on olennainen osa voimaantumista, koska tarvitsemme tunnustusta kokeaksemme elämän arvokkaaksi sekä saavuttaaksemme tarpeeksi vakaan identiteetin. Tunnustussuhdeteorian kolme peruskäsitettä *kunnioitus, arvostus ja rakkaus* ovat läsnä myös sosiaalisessa kuntoutuksessa. Nuoret kokevat tärkeäksi, että heidät tunnustetaan sellaisten identiteettiryhmien edustajina, joihin he kokevat itse kuuluvansa. Nämä käsitykset nousivat esille aineistosta hyvin selkeästi. Toisaalta tunnustuksen puute ja epäkunnioitus aiheuttavat vahinkoa ja pahoinvointia, joka saa kamppailemaan tunnustuksesta. (ks. myös Hirvonen 2020, 15; Niemi 2020, 271.) Aineistossa tämä näyttäytyi juuri haastateltavien käsityksinä, että järjestelmä ja palvelut suhtautuvat välinpitämättömästi nuoriin ja nuoret kokevat, ettei kukaan ole aiemmin kysynyt heiltä, mitä he itse haluavat tai tavoittelevat. Sosiaalisen kuntoutuksen yksi tärkeä tavoite on toteuttaa tunnustuksen ja itsemääräämisoikeuden periaatteita.

”Onko kukaan koskaan kysynyt mitä sinä, haluaisit elämässä tehdä. Ja se sano se nuori, ei hän koskaan, ei hän oo tällösiä keskusteluita koskaan käyny.” (Haastattelu A2)

”Mä en oo tasa-arvoinen muitten kanssa, kun mua pitää kuntouttaa, että mulla on joku pahasti vialla nyten. --- Ruvetaan pohtimaan ja luokittelemaan.” (Haastattelu B2)

Sosiaalinen osallisuus on arvotavoite ja keino torjua köyhyyttä, ehkäistä syrjäytymistä ja edistää oikeudenmukaista, yhdenvertaista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa sekä edistää yksilön vapautta toimia oman hyvänsä ja arvojensa edistämiseksi (Leemann & Hämäläinen 2016). Aineistossa ei tullut esille tätä yksilön vapauden näkökulmaa, vaan ne esiintyivät lähinnä vahvana asiakaslähtöisyytenä ja asiakkaan toiveista lähtevänä toimintana. Tässä yhteydessä voimme todeta, että moniammatillinen yhteistyö käsitettiin tärkeänä tapana tehdä työtä ja tällöin se voidaan tulkita arvona. Käsittelemme tarkemmin moniammatillista näkökulmaa luvussa 5.2.1.

5.2 Toimijuuden muotoutuminen

Käytännön tasolla toimintamahdollisuusteorian viitekehyksestä sosiaalinen kuntoutus vahvistaa nuorten toimintamahdollisuuksia ja toimintakykyä erilaisin sosiaalisen kuntoutuksen menetelmin, joita on käsitelty edellä ja avataan enemmän myös tässä luvussa. Käsitukset toimijuuden muotoutumisen tukemisesta sosiaalisessa kuntoutuksessa kytkeytyvät vahvasti koulutus- ja työelämäosallisuuden teemoihin. (ks. Salminen 2019, 393; Jyrkämä 2007.)

Toimintamahdollisuuksien teoria tulkitsee ihmisen hyvinvoinnin rakentuvan hänen saavuttamistaan toiminnoista (*achieved functionings*), joissa on kyse ihmisen mahdollisuuksista tehdä ja olla (*doing and being*). Tästä viitekehyksestä katsoen sosiaalinen kuntoutus pyrkii vaikuttamaan suotuisasti näihin ulottuvuuksiin. Nuorten inhimilliseen hyvinvointiin liittyy olennaisesti kokonaisvaltainen ymmärrys toimintamahdollisuuksista. Nuorten hyvinvointi muotoutuu luontaisten ominaisuuksien lisäksi institutionaalisiin järjestelyin tarjotuista mahdollisuuksista toteuttaa toimintamahdollisuuksia. Tulkitsemme sosiaalisen kuntoutuksen tällaisena institutionaalisen järjestelynä, joka tukee mahdollisuutta nuorten itsekunnioitukseen ja aitoon osallisuuteen yhteisössä, jossa he elävät. (ks. Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 1993; Björklund & Sarlio-Siintola 2010.)

Toimintamahdollisuusajattelun viitekehyksestä voimme todeta sosiaalisen kuntoutuksen pyrkivän nuorten toimintakykyä tukien luomaan sellaisia toimintamahdollisuuksia, että nuorten on mahdollista siirtyä sekä nuorten siirtymien (*transition*) näkökulmasta että yksilöllisten valintojen näkökulmasta elämäntilanteissaan eteenpäin. (ks. Buchmann 1989, 17; Kerckhoff 1990, 3; ks. Reunanen 2017; Juvonen 2015, 28.) Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita tämän teorian näkökulmasta yhteiskunnan velvoitteena tavoitellen osallisuuden vahvistamista. Aineistomme on hankittu ESR:n (Euroopan sosiaalirahaston) rahoittamasta hankkeesta, jolloin voidaan nähdä yhteiskunnan täyttävän velvoitettaan tukea nuorten toimintamahdollisuuksia ja -kykyä sosiaalisen kuntoutuksen keinoin. SOKU2- hankkeen rahoitus sijoittuu ESR:n toimintalinja 5:n alle. Toimintalinjan 5 hankkeet pyrkivät edistämään sosiaalista osallisuutta ja torjumaan köyhyyttä ja sen erityistavoitteena on työelämän ulkopuolella olevien työ- ja toimintakyvyn parantaminen. (Toimintalinjan 5 hankkeet 2020.) Sosiaalihuoltolaissa mainitaan erillisesti nuorten sosiaalinen kuntoutus, jolla tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-,

työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään keskeyttämistä näissä toimenpiteissä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; Mattila-Aalto 2018, 2015).

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) uudistaminen ja erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen määrittely laissa mahdollistavat Juhilan (2018) ja Mäki-Kulmalan (2013) kuvailemia kuntouttavan sosiaalityön elementtejä. Tämän lisäksi sosiaalihuoltolakiin sisältyy nuorisopalvelutakuu, johon sisältyy omatyöntekijän työ, palvelutarpeen arviointi ja nuorille kohdennettu sosiaalinen kuntoutus. Moniammatillisista verkostoista keskusteltaessa haastateltavat nostivat esiin näkemyksen, että nuorilla olisi perusteltua olla omatyöntekijä. Tämä omatyöntekijänäkökulma nousi aineistossa selkeäksi tarpeeksi ja toisaalta myös puutteeksi. Sosiaalihuoltolaissakin mainittu palvelutarpeen arviointi ei esiintynyt selkeänä käsityksenä haastateltavilla. Tämä luultavasti johtuu siitä, että aineistossa näyttäytyy muiden ammattikuntien viitekehykset ja diskurssit. (ks. Healy 2014; Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 8–9.) Sosiaalityön viitekehyksessä näistä näkökulmista on nostettavissa erityisen tuen tarpeen käsite, joka on käytössä yleisesti lasten ja nuorten palvelujärjestelmässä. Erityisen tuen tarve ymmärretään tilanteina, joissa vammaisuus, oppimisvaikeus tai muun tyyppiset käyttäytymisen tai tunne-elämän haasteet vaikeuttavat arjessa, koulussa tai työssä selviytymistä. (Järvikoski 2013, 30–31.)

”Tarvitaan oma työntekijä, joka koordinoi. Elikkä tarkotan siis sillä sitä, että kunntaa kaveri on näin rajaton ja (-) joka suuntaan, ni näis on hirveän tärkeä et se verkosto tekkee sillai että istutaan saman pöydän ääreen, tehhään sitä verkostotyötä. Siinä sovitaan se roolitus ja kuka tästä ottaa tästä prosessista kopin ja pitää ne langat käsissään. Olis yks ks ihminen jolla on se koppi siitä tilanteesta, ja kukkaan muu ei lähe höyryämään ja san-, jos asiakas on yhteyessä niin sit että no niin, hei, istahetaanpa tässä yhdessä. Muuten se on paketti aivan sekasin.”
(Haastattelu A2)

Aineistosta voidaan tulkita empowerment-teoriaan liittyvä voimaantumisen näkökulma, jonka mukaan yksilöt ovat läsnä ollen yksilöinä ryhmissä ja ryhmien jäseninä. Prosessin edetessä ryhmän vaikutusvalta omaan elämään ja elinympäristöön lisääntyy. (Mullally 2007, Hokkanen 2009, 318–319.) Empowerment ei ole jotain sellaista, jota tehdään ihmisille, vaan se on jotain, jota tehdään heidän kanssaan. Muut eivät voi voimauttaa yksilöitä, mutta yksilöitä voidaan auttaa voimaantumaan itse. (Thompson 2007, 22.) Tämä esiintyi aineistossa vahvasti osallisuutta tukevana nuorten omista intresseistä lähtevässä ryhmätoiminnassa. Toisaalta tässä ilmenee myös Banduran (1977) yhteisöllisen toimijuuden (*collective agency*) ajatus, mutta myös

haastateltavien käsityksistä on tunnistettavissa nuorten henkilökohtaisen toimijuuden (*personal agency*) näkökulmia, joita toiminnalla pyritään vahvistamaan. Empowerment tyyppinen ja voimavaraistava työskentely tähtäävät toimijuuden vahvistamisen toimintamahdollisuuksia kehittämällä.

”Ja mietin just kun se oli niin kuin näin, ja yhtäkkiä tosta noin vaan, eikä yhtäkkiä, vaan onhan tää mennä varmaan sen vuoden päivät, niin nyt se menee jonkin stagelle esiintymään silleen takki auki näin, niin onhan se ihan huikeaa se on siinä, mikä on itsetunnon kohoaminen ollu.” (Haastattelu B2)

”Ja sitten on vielä uskallettu esiintyä jollekin omalle porukalle, siis omalle nuorisolle täällä jossain omassa ympyrässä, missä on ensin ajateltu että nuo ei tykkää minusta ollenkaan ja ollaan näin, ja sitten kuitenkin yhtäkkiä uskalletaan tehdä joku niin ratkaiseva liike, niin sehän on aivan huikeaa.” (Haastattelu B2)

Yhteiskuntatieteissä sosiaalinen pääoma on ollut kiinnostuksen kohteena viime vuosina. Sen avulla on esimerkiksi selitetty sosiaalisen osallistumisen ja syrjäytymisen prosesseja. Yleisimmin sosiaalisella pääomalla korostetaan sosiaalisen rakenteen verkostoja, normeja ja luottamusta. Näillä edistetään toimijoiden välistä vuorovaikutusta sekä eri toimintojen koordinoitua. Näiden yhteisellä myötävaikutuksella on mahdollista tehostaa yhteiskunnan, yhteisöjen sekä yksilöiden toimintakykyä ja tavoitteiden toteutumista. (ks. Hjerppe 2001.) Manninen (2010, 25) toteaa, ettei sosiaalisella pääomalla ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa totuutta, vaan sen määrittely riippuu kulloisestakin kontekstista. Sosiaalinen pääoma liittyy aina vuorovaikutteisuuden ajan, paikan sekä ihmisten kanssa. Aineistossamme sosiaalinen pääoma näyttäytyi myös yhtenä tekijänä nuorten toimijuuden muotoutumisessa. Haastateltavat ymmärsivät, että vanhempien suhtautuminen koulutukseen, perheen sosioekonominen tausta ja kodin kulttuuri vaikuttavat nuorten tulevaisuuden valintoihin ja elämäntapaan (ks. Mäkinen 2015, 110), jotka suoraan vaikuttavat nuorten toimijuuden muotoutumiseen. Aineiston pohjalta voidaan tulkita, että vanhempien osallistuminen nuorten koulutuskysymyksiin on merkittävä resurssi koulutusjärjestelmässä selviytymiselle.

”Mennäänkö tässä jo niin monennessa sukupolvessa näitten samojen ongelmien kanssa että tavallaan, toistetaan jotain tiettyä kaavaa niin, jos vanhemmilla on ollu tämmöistä ongelmallista, mielenterveysongelmia ni helposti varmaan ne sinne lapsilleki tulee ja näin että, onko se sieltä sitte että se ei ainakaan sen kautta oo vähenemään päin ku, on jo pohja siihen olemassa.” (Haastattelu B1)

”Siellä on ollu lapsesta asti vaikeuksia perheessä, niin ei se sen enempää. Ei ole ollut ihan normaalia perhe-elämää.” (Haastattelu B2)

”Jotkuthan saa tavallaan semmosen mallin jo kotoakin, että meän suvussa ei oo tapana tehdä tommosia ja tommosia töitä, tai että meän suvussa ei oo tapana tehdä töitä.” (Haastattelu B2)

Aineistossa todettiin näkökulmia, joista voidaan tulkita, että nuorten oma toimijuus, tasavertaisuus ja ”ei palvelun kohteena oleminen” ovat keskiössä (ks. myös Koivisto, Isola ja Lyytikäinen 2018). Aineistosta nousi monesti esille nuorten tasavertaisuus. Tasavertaisuuden kokemus oli heille erittäin merkittävää sen lisäksi, että vapaaehtoisuuteen perustuva toiminta korostui. Nuorten toimijuus esiintyy valintoina, joita nuoret aikuistuuksaan joutuvat tekemään suhteessa tiettyihin instituutioihin. Yhteiskunnan aikuiseksi jäseneksi liittyminen on ollut aiemmin suoraviivaisempaa, sillä yhteiskunnalliseen tehtävä- ja roolirakenteeseen liittyminen on tapahtunut pääsääntöisesti työelämän välityksellä. Nuoruudessa siirtymät koulutusjärjestelmän sisällä ja sijoittuminen työelämään näyttäytyvät institutionaalisesti kriittisinä tilanteina (ks. myös Mäkinen 2015, 104), jotka aineiston pohjalta tuottavat sosiaalisen kuntoutuksen tarpeita.

”Huolestuttavin porukka on ne, joilla ei ole mitään mielenkiinnon kohdetta, ei mitään intohimoa mihinkään. Ei oo mitään semmosta omaa juttua. Ei mikkään kiinnosta ja kaikki on jotenkin hällä väliä.” (Haastattelu A2)

” - semmonen lähteekin nuorten kanssa siitä, että joittenkin nuorten kans pitää ensin purkaa pitkän aikaa sitä semmosta ajattelumallia, että en voi ikinä opiskella ammattia koska, tähän ja tähän minusta ei ole koska, et on hirveä kasa niitä syitä miksi ei voi sitä ja tätä ja tuota, ja sitten vasta kun niitä on purettu niin ja niin kauan [naurahtaan] niin päästään siihen asti että vois ruveta vähän leikkimään sillä haaveilulla. Ja siitä tietysti on vielä pitkä matka siihen hakemiseen, mutta että siinä se pikkuhiljaa.” (Haastattelu B2)

Luhtasela (2009) ja Adams (2003) ovat kuvanneet aineistossamme esiintyvää toimijuuden vahvistamista ja voimaantumista osuvasti. Sosiaalisessa kuntoutuksessa tavoitellaan juuri voimaantumisen avulla nuorten toimijuuden vahvistumista sekä kulkemista kohti nuorten itsensä määrittämiä tavoitteita ja toimintamahdollisuuksia. Aineistossa esiintyvien käsitysten mukaan nuoret ovat pääsääntöisesti voimaantuneet, vahvistuneet sekä päässeet siirtymään yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta merkityksellisesti eteenpäin. Toisaalta huomioitavaa on, että aineistossa esiintyi myös nuorten tavoitteettomuus, jolloin työskentelyn yksi ulottuvuus on tunnistaa nuorten kanssa näitä tavoitteita.

”Niin ja se on kans yks mikä ihana on tuossa ku yheltä pojaltaki sai palautetta tuolla niin se sano että, tiäkkö hän nyt voi omalla rahalla ostaa ku hän sai työpaikan ni hän saa omalla rahalla ei tarvii sossun rahalla ostaa.” (Haastattelu B1)

”--- me mennään kahen nuoren kanssa (osallisuusseminaariin) jossa he pääsevät kertomaan siitä osallisuudesta vielä ja haluavat kertoa mitä nää kokemukset on antanut heille, miten he ovat vahvistuneet ja mitä he ovat löytäneet itsessään tai elämänpolkua eteenpäin näitten kokemuksien avulla.” (Haastattelu A3)

”Mutta se että se vois se nuori sitten sen oman toimintakykynsä mukkaan. Mut et siinäkin joku, pitää tietenkä tavotte olla, että se ei oo sillai, että mennään jos huvittaa vaan että tavoitteena on sitten, pikkuhiljaa lisätään niitä päiviä ja osallistutaan ja muuta.” (Haastattelu A2)

”Lähekkäs keskustelleen hänen kanssaan ja, ottaa selvää että mitkä ne hänen vahvuudet ja mielenkiinnon kohteet on, pelkästään semmosen tavallisen tekemisen kautta. Tää et aika lailla sen tekemisen kanssa että, ei lähetä määrittellee ollenkaan sitä missä hänellä on epämuukavuusalue, vaan ruvetaan kaivaa sitä sen, itsensä kautta sitä, sieltä pikkuhiljaa sitten. Sitten hahmottaa sitä että, mille alettas ja minkälaista ja, tosi pienin askelin.” (Haastattelu B2)

Nuorten toimijuutta voidaan tarkastella myös osattomuutena taloudellisesta näkökulmasta, jolloin tätä on mahdollista lähestyä toimijuuden modaliteettien ja toimintamahdollisuuksien näkökulmista (ks Jyrkämä 2007; Nussbaum ym. 1993). Taloudelliset resurssit nousivat olennaiseksi tekijäksi toimijuuden muotoutumisessa. Aineistossa käsiteltiin myös kuntouttavaa työtoimintaa, jonka avulla nuori saa taloudellista osallisuutta saadessaan kulu- ja matkakorvauksen sekä työmarkkinatuen. Näin ollen kuntouttavan työtoiminnan tuottama osallisuus näyttää olevan taloudellisesta näkökulmasta merkittävämpää kuin sosiaalisen kuntoutuksen tuottama osallisuus. Toisaalta kuntouttavassa työtoiminnassa on sosiaalisen kuntoutuksen sisältöjä, jotka aiheuttavat omalta osaltaan ristiriitoja. Tämä näyttäytyi myös aineistossa.

”-- Mut että se että mistä sille nuorelle se porkkana, että, jos ei siitä makseta mitään? Ja sitten voin sanoa vanhastaan ihan tämmösiä pikkujuttuja silloin joskus muinoin, en muista mikä oli se palvelu, se oli kuitenkin ammattikouluttamattomille nuorille, jotka eivät olleet oikeutettuja työttömyysturvaan ja ku he lähti siihen palveluun, niin se oli, sai sen työttömyysturvan. Mutta ei saanu sitä kulkorvausta. Se oli kuuden tunnin päivä. No sitten, samassa pajassa melkein samoissa tehtävissä on nuori, joka on kuntouttavassa työtoiminnassa. Neljän tunnin päivällä saa ruoat, kahvit ja yheksän euroo per päivä. Ja vaikka sä miten päin sen selität sille nuorel, täs on ihan sama juttu että vaikka sä kuinka selität että ku sinä nyt oot palveluportaalla tämä ja toinen on tässä ja sössönsöö, sil ei kiinnosta

vähän pätkää ku se on sillai että miks mun pittää mutta tuon ei ja miks toi saa mutta tuo ei.” (Haastattelu A2)

”Ja ku täs on vähän ongelma se että ku, ymmärrän sen et miksi sitä käytetään nyt rinnan puhutaan kuntouttavasta ja sosiaalisesta kuntoutuksesta, ku just tää että mikä se on se asiakkaan etuus ja mitä hän siitä saa. Kyllä mä aattelisin et sen asiakkaan näkökulmasta ennen kaikkee, et jos hän lähtee johonkin toimintaan, niin täytyyhän siinä olla joku porkkana sen taloudenkin puolelta.” (Haastattelu A1)

Toimijuuden tukemisen näkökulmasta olennaista on ymmärrys tavoitteiden porrastamisesta ja yksilöllisyydestä. Työskentelyssä tavoitellaan nuorten identiteetin vahvistumista ja selkiytymistä sekä sosiaalisten taitojen harjoittelua, joka käsitetään muun muassa tunnetyöskentelynä, vuorovaikutus- ja ihmissuhdetaitoina, joita ovat esimerkiksi sääntöjen opettelu ja ryhmässä toimimisen harjoittelu. Haastateltavat kuvailivat sosiaalista kuntoutusta myös kasvatuksellisenä työnä (ks. myös Komonen 2008). Aineistosta oli tunnistettavissa vahvuus- ja voimavaraperustaisen työskentelyorientaation käsitteitä. Haastateltavat toivat esille, että psykososiaalisen tuen antaminen on tärkeää tiedon jakamisen ohella, koska nuorilla ei ole välttämättä taitoja toimia, jolloin toimijuutta ja toimintamahdollisuuksia on tuettava psykososiaalisella ja valmentavalla työotteella.

” Niin siinä pyritään sitte auttamaan että minusta se on, jo sitä ihmisen sosiaalisuutta, se kaikki ympärillä oleva, ja että siihen kuntoutuis että pystyis toimimaan siinä omassa toimiympäristösssä.” (Haastattelu B1)

”- sosiaalisen kuntoutuksen yks aika, vois olla se väline selkeesti, tässä ensin tehdä sitä yhdessä et mitä tää tarkoittaa ja sen jälkeen alkaa ryhmässä opettelemaan, et miten minä toimin, että pärjään tämän yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti, kun minulla on tällainen ominaisuus. En sano sairaus kun ominaisuus.” (Haastattelu A2)

Sosiaalisessa kuntoutuksessa toimijuuden sekä toimintamahdollisuuksien tukemisella ja vahvistamisella tavoitellaan nuorten osallisuutta ja voimaantumista, voidakseen ottaa toimijuutensa omiin käsiinsä. Huomioitavaa on, että aineiston pohjalta osa nuorista voi niin huonosti, että he tarvitsevat sosiaalisen kuntoutuksen tarjoamaa tukea toimijuuden vahvistamiseksi, vaikka toimimatta jättäminenkin on toimijuutta. Toimijuus voidaan ymmärtää kohti työelämäosallisuutta tai koulutusta kulkemisena, mutta myös toimintamahdellisuusteorian näkökulmasta nuorten voimaantumisenä ja kyvykkyytenä ylipäätään tehdä itsenäisiä päätöksiä ja valintoja.

Aineistosta voidaan tulkita käsityksiä osallistavan toiminnan ja voimaantumisen avulla saavutettavan toimijuuden vahvistumisesta. Sosiaalinen kuntoutus tähtää nuorten toiminnan perustaitojen rakentumiseen toimijuuden modaliteetteja vahvistaen. Eritellysti voidaan todeta, että sosiaalinen kuntoutus pyrkii vahvistamaan nuorten *osaamista*, joka liittyy nuorten tietoihin ja taitoihin. Nuorten *kykeneminen* liitetään fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn, johon myös pyritään vaikuttamaan myönteisesti. *Haluamisen* modaliteetti viittaa motivaatioon ja tavoitteisiin, joihin sosiaalinen kuntoutus aineiston perusteella selkeästi pyrkii vahvistamaan. *Täytyminen* modaliteetti kytkeytyy yhteiskunnallisempaan näkökulmaan ja se tulkitaan sosiaalisina pakkoina tai rajoituksina. Yhteiskunnalliseen näkökulmaan liittyy myös modaliteetti *voida*, joka tarkoittaa mahdollisuuksia, joita rakenteet ja tilanteet sallivat. Kuudes modaliteetti *tunteminen* liittyy arvoihin, tunteisiin ja arvostuksiin. (ks. Jyrkämä 2007, 2008.) Haastateltavat toivat selkeästi esille, että nuorten arjen on oltava hallussa isompien tavoitteiden asettamiseksi. Tässä yhteydessä voimme todeta, että tavoitteen asettelun on oltava realistista, jotta se tukee nuorten toimijuutta. Onnistuneella sosiaalisella kuntoutuksella on myös pitkäaikaisia vaikutuksia nuorten toimijuuteen ja toimintamahdollisuuksiin.

”Se on myöskin siihen motivaatioon ja sitoutumiseen kyllä lääke se että se asiakas on itte määrittelemässä ja päättämässä niitä asioita, mitä pystyy.” (Haastattelu A3)

”--- ennen ku hän menee esimerkiksi ammatillisia suunnitelmia kohti tai sinne kouluun tai alkaa edes selvittämään niitä asioita ni just se et se arki on oltava hallussa ni sehän on, me tiedetään et mitä se on se, näis ammatillisissa suunnitelmissa pään seinään hakkaaminen siinä vaiheessa, ku siellä ei oo pohja kunnossa.” (Haastattelu A2)

”Se on sitä työtoi-, tai toimintakyvyn kehittämistähän se on, mihin sitten, ihminen oikeestaan siinä yhteisössä ja yhteiskunnassa et miten se siellä toimii, miten se sit sopeutuu tai osaa käyttää niitä mahdollisuuksia mitä on. sitä kai se sosiaalinen, on, ihminen suhteessa muihin ja, lähiympäristöön ja yhteiskuntaan..” (Haastattelu A1)

Yhteinen työskentely tavoittelee palvelun käyttäjän hyvinvoinnin ja henkilökohtaisen toimijuuden vahvistumista, jolloin siihen sisältyy jaettuja intentioita, vastavuoroista tiedonvaihtoa, kuulluksi ja arvostetuksi tulemisen kokemuksia sekä yhteistä päätöksentekoa. (ks. Romakkaniemi ym. 2013.) Jaetun toimijuuden elementit näyttäytyvät tarkasteltaessa toimijuuden muotoutumista.

Nuorten voimavarojen ja vahvuuksien huomioiminen tukevat nuorten toimijuutta. Haastateltavat nimesivät myös motivoinnin ja rajojen asettamisen merkityksen. Aineistosta oli myös tulkittavissa, että haastateltavat käsittivät toimijuuden muotoutumiseen vaikuttavan myös nuorten aiemmat epäonnistumisen kokemukset ja niiden vaikutukset nykyhetkeen. Haastateltavien mukaan pienetkin onnistumiset nousevat merkityksellisiksi nuorille, joilla on taustalla useita epäonnistuneita kokemuksia. Romakkaniemi ym. (2018, 98) ovat todenneet, että kohtaamattomuuden kokemukset nuorten aikuisten sosiaalisessa kuntoutuksessa kulminoituvat siihen, että työntekijät eivät paneudu osallistujien asiaan tai tarjotut toimenpiteet tuntuvat epätarkoituksenmukaisilta. Kohtaamattomuuden kokemus liittyy tapaamisten sattumanvaraisuuteen, tuen riittämättömyyteen, tiedottamisen puutteeseen ja koettuun kontrolliin.

”Yleensä pyritään tekemään asioita mitkä on heille mieluisia ja heidän toiveitansa että, ei oo sillä tavalla ohjattuu toimintaa että päätetään että nyt tehdään tänään jottain tiettyä asiaa, mutta, paljon kysytään heiltä et mitä on toiveita.” (Haastattelu B1)

”Te annatta aikaa niille että niillä on, jaksatta kuunnella niitä.” (Haastattelu B1)

”Se on hirveän tärkeä myös sen motivoinninkin kannalta et saa niitä nuoria sinne lähtemään et ne jotenki ymmärtää sen että se on tavoitteellista toimintaa ja se on yks kuntoutuksen muoto, oikeasti, että se auttaa siinä toipumises tai (-) työelämään palaamisessa tai pääsemisessä ylipäättään sinne.” (Haastattelu A1)

”Ja monesti semmosella ihmisellä on se itsetunto jo niin latistunut, että minä oon niin sairas ja kipiä ja jos on ollu vaikka monta vuotta kotona niin entistä huonommaksi. Juurikin näillä eri palveluilla et saatais ihmisiä kokeilemaan sitä omaa työkuntoansa ja näkemään että vielä osaa ja on tarpeellinen. Saattaa moni vaivakin välillä vähän parantua.” (Haastattelu B3)

Yhteenvetona voimme todeta, että nuorten toimijuuden tukeminen vaatii toisaalta vahvaa ammatillista otetta ja oikea-aikaisuutta palveluja ajatellen, mutta myös moniammatillista työskentelyä. Moniammatillinen työskentely on merkittävä nuorten toimijuutta vahvistava tekijä. Havaitsimme aineistosta, että haastateltavat kokivat moniammatillisen työskentelyn hedelmällisenä ja painottivat sen eri ulottuvuuksia, joita käsittelemme seuraavassa luvussa.

5.2.1 Moniammatillinen työskentely

Nuorten ongelmien luonne näyttäytyi aineistossa niin moninaisena, että haastateltavat kokivat olevan perusteltua vastata niihin moniammatillisesti. Näkyville nousi myös, että asiakkaan asia

ohjaa moniammatillisen työn toteutumista, jolloin voidaan puhua asiakaslähtöisestä nuorten toimijuutta tukevasta toiminnasta. Näkökulmana esiintyi myös työn vaativuus ja ammatillisuuden vaade. Nuorten ongelmat näyttäytyivät sellaisina, että haastateltavat korostivat kokonaisvaltaisuuden merkitystä sen lisäksi, että nuorten kanssa pitäisi edetä riittävän pienin ja realistisin tavoittein.

”Että kuitenkin tehhään, on se verkosto takana mihin ohjataan, minun ei tarvii kaikkia syleillä eikä pittää vaan, pyytää ja olla siinä verkostossa ja tehä yhdessä sitä työtä.” (Haastattelu B1)

”Mut meiän pitäs oppia, asettamaan asiakkaiden kans niitä tavoitteita sillee et mitä jos lähettäs sadasta grammasta, koska sit se taas se onnistuminenhan luo sitä kierrettä et hahaa, mähän osaan, mähän voisin sittenkin ehkä asettaa vielä vähän pidemmälle sen tavoitteen.” (Haastattelu A1)

”Tätä työtä ei voi enää yksin tehdä. Siellä on niin erilaisia, nuorilla on erilaisia tarpeita, toiveita jopa ongelmia.” (Haastattelu B3)

Onnistunut moniammatillinen yhteistyö tukee nuorten toimijuuden muotoutumista. Aineistosta nousi esille käsitykset moniammatillista elementeistä, joita ovat työntekijöiden välinen luottamus, selkeä työnjako ja ymmärrys yhteisistä asiakkaista (vrt. Kanste ym. 2013, 14). Haasteet tiedonkulussa nimettiin aineistossa ongelmaksi, joka vaikeuttaa yhteistyön tekemistä. Haastateltavat ajattelivat yhteistyön verkostoissa toimivan, mutta paikoin se tarvitsisi täsmentämistä ja työnjakojen selventämistä. Verkoston osapuolten tunteminen puolsi käsitysten mukaan toimivaa yhteistyötä. (ks. myös Kekoni ym. 2019.) Haastatteluissa näkyy prosessinomaisesti myös käsitysten muutokset yhteistyön sujuvuudessa eri yhteistyötahojen välillä. Toisaalta moniammatillisen yhteistyön toimimattomuudesta kertoo se, että kaikkia olennaisia moniammatillisia yhteistyötahoja ei ollut läsnä ja saatavilla työskentelyssä. Sosiaalityön ja etsivän nuorisotyön puuttuminen työskentelystä koettiin hankalana ja yhteistyötä rampauttavana.

”Olla jo niin tiivis tämä verkosto että me saahaan varmaan poimittua sieltä nyt paljon paremmin nämä kaikki tyypit, että niit on aikaisemmin menny siellä, elämänmatkassa niitä ei ole edes hoksattu koko kavereita että nyt ne, melekein kaikki kyllä varmaan jo alakaa, jollaki tasolla olla.” (Haastattelu B1)

”Yhteistä keskusteluahan se vaatii, ja sitten että on semmoset foorumit, säännölliset tapaamiset johon osallistutaan. Eikä tehä vain asiakastasolla vaan tehhään myös välillä pelkät työntekijät keskenään pysähtyy miettiin et hetkinen, että mihin suuntaan tämä on nyt menossa, niin kuin me nyt on tehtykin. (Haastattelu A3)

Haastatteluista nousi myös käsitys moniammatillisen yhteistyön merkityksestä siitä näkökulmasta, että osataan hyödyntää olemassa olevia palveluita ja verkostoa. Palveluiden sektoroituneisuus ja pirstaleisuus vaikuttavat nuorten toimijuuteen estävästi. Haastateltavat esittivät näkemyksiä sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisesta työskentelyotteesta ja siitä, että sen toimivuus edesauttaa nuorten osallisuuden ja toimijuuden toteutumista. (ks. myös Inkilä ym. 2016, 64.) Toteutuakseen tämä vaatii muiden ammattikuntien työn sisältöjen tuntemusta (Kekoni ym. 2019, 29).

”Me eri palveluja tuottavat ja järjestävät ihmiset emme voi keskustella keskenämme tai tunne toistemme toimintoja niin että osattas ohjata tai sitten ohjataan kymmeneen eri paikkaan samassa asiassa asiakasta niin, jotenkin se on minusta tällasessa hyvinvointiyhteiskunnassa aika sääli, jos se sellasista asioista johtuu että, joku sitte onnistuu siitä putoamaan kyydistä.” (Haastattelu A2)

Tutkimuksemme aineistossa näyttäytyy sosiaaliselle kuntoutukselle ja yleisemmin kuntoutukselle olennainen monialainen ja usein myös eri tietojärjestelmissä työskentelevien ammattilaisten yhteistyö. Monialaiseen yhteistyöhön liittyy yhteistoiminnan käsite, joka on yksi kollektiivisen toiminnan muoto. Sosiaaliselle kuntoutuksellekin ominaista on yhteistoiminnan tavoite liittää yhteen asiantuntijat, organisaatiot ja asiakkaat yhdessä tekemisen ja toiminnan muodossa, joka on luonteeltaan prosessimaista (ks. Väyrynen & Lindh 2013; Isoherranen 2012; Laurila 2020; Payne 2000). Kuntoutuksen murroksessa on kyse muutoksesta kohti monialaista työskentelyä ja siirtymisestä asiantuntijakeskeisyydestä kohti asiakaslähtöisyyttä (Järvikoski 2013). Perinteinen eri alojen ammattilaisten osallistuminen kuntoutusprosessiin kronologisesti ketjumaisena yhteistyönä on muuttunut kohti samanaikaista, reaaliaikaista yhteistoiminnallista yhteistyötä. Asiantuntijoiden toimiva keskinäinen verkostoyhteistyö on perusteltua, jotta asiakas saa tarvitsemansa tuen tavoitteidensa muodostamisessa sekä edetessään niitä kohti. (Tuusa, Seppänen-Järvelä, Henriksson, Juvonen-Posti, Pesonen, Syrjä & Savinainen 2018, 133.)

Aineistosta nousi esille myös, että toimintakulttuurit ja byrokratia eivät aina tue nuorten toimijuuden rakentumista. Tämä esiintyi moniammatillisen työskentelyn toimimattomuutena ja tiedon kulun ongelmina.

”Taloudellinen puolikin että siellä on joku, aivan sama mikä se raha mikä siellä on ni se on kuitenkin riittävä, ja se pitää olla enempi ku se mikä maksetaan siitä kun makkaa kotona. Meillähän ei mikään laki sitä estä maksamasta, et jos ihminen on vaikka toimeentulotuella, ni hänellehän voidaan maksaa täydentävänä toimeentulotukena jos niin päätetään ni tämmöstä rahhaa. Et ku tästäkin välillä

tuntuu että turhaan jotenkin, väännetään että ku ei voi ja ei voi ja kun näin ja näin, vaan kyllähän sieltä jos, löytyy tahtoa ni kyllähän sitä rahhaa löytyy, eihän se ole mikkään ongelma. Mutta että halutaanko sitten?” (Haastattelu A1)

Moniammatillinen yhteistyö ei ole aina toimivaa. Sen onnistunut toteuttaminen vaatii toimijoilta yhteisiä käsitteitä, ajattelutapoja ja näkemyksiä, halukkuutta yhteistyöhön sekä sitoutumista kaikilla organisaatioiden tasoilla. Onnistunutta moniammatillista työskentelyä ei voida toteuttaa ainoastaan hallinnollisella määräyksellä. (Isoherranen 2012, 37, 157.) Tutkimuksen aineistossa esiintyi positiivisia näkemyksiä moniammatillisesta yhteistyöstä työntekijätasolla. Sosiaalityön puuttuminen asiakkaan verkostoista koettiin kuitenkin vakavana puutteena. Tämän lisäksi peräänkuulutettiin ammattilaisten yhteisen keskustelun merkitystä. Laajemmin asiaa tarkasteltaessa haastateltavat kokivat, että virkavastuussa olevien työntekijöiden olisi ollut perusteltua olla käytännön työssä jollain tavalla läsnä pohtimassa nuoriin liittyviä kysymyksiä. Päätävän tason edustajien poissaolo koettiin moniammatillista yhteistyötä hankaloittavana. Tiedonkulun ongelmat ja tietosuojaan liittyvät näkökulmat koettiin moniammatilliseen työskentelyyn vaikuttavina haasteina. (ks. myös Kanste ym. 2013; Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 53; vrt. Kekoni ym. 2019, 17.)

Kokonaisvaltaisesti katsottuna palveluiden sujuvuuden näkökulmasta olisi tarpeen käydä keskustelua eri palveluiden välillä, tukea jaettua toimijuutta ja kehittää myös valmiutta joustaa jo vakiintuneista toimintakäytännöistä tarvittaessa. Yhteistyössä on keskeisintä ylittää sellaisia tiedollisia, hallinnollisia ja organisatorisia esteitä, jotka vaikeuttavat asiakkaan palveluiden kokonaisuuden huomioimisen. Olisi tarpeen kehittää eri palvelujärjestelmien välille dialogisia ja vastavuoroisia suhteita, jotka mahdollistaisivat nuorten yksilöllisistä tilanteista lähteviä tilanemäärytyksiä. (Romakkaniemi ym. 2018, 109.)

5.2.2 Käsitteitä nuorten toimijuuteen vaikuttavista rakenteellisista tekijöistä

Giddensin (1984) rakenteistumisteoriaa voidaan käyttää kuvaamaan sosiaalisessa kuntoutuksessa tavoiteltavaa nuorten toimijuutta ja sen vahvistumista. Giddensin (1984) mukaan toimijuus ja rakenteet limittyvät ja ovat jatkuvassa vaihtelevassa vuoropuhelussa keskenään. Rakenteet, jotka tarkoittavat toimintaa sääteleviä ehtoja, ovat sosiaalisina sääntöinä ja tulkintamalleina sekä ihmisen ulkopuolella että sisäisesti ohjaten käyttäytymistä ja kokemisen tapaa. Nämä

säatelevät ehdot ovat sosiaalisesti rakentuneita konteksteja, olosuhteita, normeja ja merkityksiä. (ks. Giddens 1984.)

Rakenteet sekä mahdollistavat toiminnan että suuntaavat sitä. Giddensin (1984) mukaan rakenteet voidaan nähdä siis merkitysten, sääntöjen ja resurssien yhdistelminä, jolloin voidaan pohtia millaisia merkityksien, sääntöjen ja resurssien yhdistelmiä sosiaalisessa kuntoutuksessa mukana olevilla nuorilla on käytettävissään, toisin sanoen millaisia mahdollisuuksia heillä on käytettävissään. Sosiaaliset rakenteet realisoituvat vuorovaikutuksessa ja ovat toiminnan tulosta, mutta ne ovat myös toimintaan vaikuttavia ehtoja ja toiminnan instrumentteja. Tapahtumat ja käyttäytyminen, myös kokemukset ovat sääntöjen ja resurssien vuorovaikutusta. (Giddens 1984.) Aineistossa tämä näyttäytyi useina kommentteina rahan vähydestä, paikallisista erityispiirteistä ja toisaalta sosiaalityön resurssien puuttumisena. Tästä näkökulmasta palveluiden, tulonsiirtojen sekä laajemmin yhteiskuntapolitiikan pitäisi pyrkiä lisäämään yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja vapauksia valita. Tämä lisää palveluiden oikeudenmukaisuutta. (Sen 2010, 263.) Paikalliset erityispiirteet voidaan aineiston pohjalta ymmärtää koulutusmahdollisuuksien ja työmahdollisuuksien vähytenä.

Aineistosta nousee esille, että yhteiskuntarakenteet ja toimijuus liittyvät olennaisesti toisiinsa. Giddens (1984, 23–25) kirjoittaa, että rakenteet ovat duaalisia samaan aikaan sekä rajoittaen ja määräten että luoden ja ohjaten toimintamahdollisuuksia. Aineistossa tämä näyttäytyi esimerkiksi osallistumisen mahdollisuuksina. Osallistumisen mahdollisuuksien vähyys esiintyi vaihtoehtojen vähytenä pienillä paikkakunnilla ja toisaalta aineistossa esiintyi käsityksiä nuorista, jotka rajautuivat kaikkien palveluiden ulkopuolelle. Voimme todeta, että toimijuus on samanaikaisesti sekä väylä osallisuuteen että osallisuuden elinehto (ks. Romakkaniemi ym. 2018, 16).

Toimijuuden vahvistumisen esteeksi muodostuu haastateltavien käsitysten mukaan työntekijöiden vaihtuvuus, jolloin työskentely keskeytyy tai olennaisesti hidastuu. Aineistosta nousi myös näkökulma, että olemassa olevia palveluita pitäisi kehittää nuorten toimijuutta tukeviksi. Tästä aiheesta haastateltavat esittivät erityisesti huomion, että kaikkia palveluita ei voida siirtää sähköisille alustoille, vaan kasvokkain tapahtuva palvelu on ensiarvoisen tärkeää sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa oleville nuorille. Tämän lisäksi varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisevä työote tukevat nuorten toimijuutta ennen kuin asiat kriisiytyvät.

”Mie sanoisin kyllä että, sillä on tosi iso merkitys että siin on pysyvät ihmiset, jotka on tekemässä tätä työtä. Että ei sitä hirviää vaihtuvuutta. Et se on varmaan yks tosi tärkeä juttu.” (Haastattelu B1)

”Henkilökohtaista palvelua, että kaikki on menny nettiin, aika pitkälti. Kyllä ne vaatii sen ihmisen. Ku ei ne tiää aina että mitä ne on ees hakemassa tai, mitä pitäisi hakia tai muuta. Sitte se monesti jääpi sit koko homma ku ei tiää ees että mistä aloittaa. --- Kyllä se ihminen kaipaa ihmistä.” (Haastattelu B1)

Haastatteluista voi havaita käsityksiä, jotka ovat rakenteellisista syistä johtuvia ja jotka vaikuttavat sosiaalisessa kuntoutuksessa olevien nuorten elämään ja toimijuuteen. Tällaisia syitä olivat esimerkiksi nuorten ongelmat, joita palvelujärjestelmä ei ole kyennyt diagnosoimaan. Tähän esitettiin muun muassa käsityksiä siitä, että palveluiden pirstaleisuus ja sektoroituneisuus aiheuttavat sen, että ongelmat jäävät tunnistamatta. Tässä yhteydessä voidaan puhua palveluosallisuuden toteutumisesta, johon vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa sosiaalisen ja lääketieteellisen diagnoosin tekeminen ja siirtymät palvelusta toiseen (ks. myös Romakkaniemi ym. 2018, 91). Vaikuttaa siltä, että sosiaalinen kuntoutus palvelee ja tavoittaa niitä nuoria, jotka syystä tai toisesta ovat jääneet ilman lääketieteellistä diagnoosia huolimatta siitä, että he olisivat sen tarpeessa saadakseen oikeanlaisia palveluita. Näin ollen sosiaalinen kuntoutus tavoittaa tällaisia nuoria, jotka muutoin jäisivät palvelujärjestelmän ulkopuolelle.

”Nää nuorten asiat on kuitenkin, niitä on osa siellä sosiaalityössä, osa täällä, osa meillä, osa terveyspalveluissa. Jotenkin, tää on niin sektoroitunut tämä, että se on vähän sitten kiinni siitä että kuka siellä sattuu olemaan ja ketä kiinnostaa ja kuka johtaa.” (Haastattelu A3)

”Ei välttämättä ole siellä peruskoulussa huomioitu että jos on ollu jotaki lukihäiriöitä ja muita, niin sittehän siin on aina niitä epäonnistumisia ja sitte voi olla korkea kynnyks yleensä lähtiä, ammatilliseenki oppilaitokseen.” (Haastattelu B1)

”Valitettavasti --- meidän peruskoulu ei oo onnistunu.” (Haastattelu B2)

”Hyvin semmonen perusjuttu, mutta meillä on aika paljon semmosta, että se peruskoulun todistus kyllä on, mut et ne on ne armoitokset jotka siellä on sitten, että jos on ADHD-diagnoosia tai mitä muutakin vaan diagnoosia. Että tosi huonoilla todistuksilla on vaan päästetty koulusta läpi, (eikä sit ole) enää yhtään mitään muuta koulua käyntykään.” (Haastattelu B2)

Nuorten pudotessa työllistymisen ja koulutuksen poluilta seurauksena on, että heiltä puuttuu mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan tuotantoon, antaa panostaan yhteiseen hyvään ja näyttää taitojaan muille (ks. Salminen 2019, 393; Jyrkämä 2007). Tutkimuksessa nousivat esiin

koulutusjärjestelmän puutteet, jotka osaltaan synnyttävät yhteiskunnan pudokkaita. Yhtenä näkökulmana voidaan pohtia, tuottaako tämä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaita, koska näiden ”armovitosia” saavien oppilaiden sekä erityisen tuen tarpeessa olevien nuorten tarvitsema tuki ei ulotu toiselle asteelle, jolloin monet nuoret putoavat koulutuksesta.

Koulutusjärjestelmän toinen aste ei pysty tällä hetkellä vastaamaan perusasteella aloitettuihin tukitoimiin. Perusasteella on olemassa kolmiportainen tuen järjestelmä (yleinen, tehostettu ja erityinen tuki), mutta toisella asteella tällaista järjestelyä ei ole olemassa. Oppilaan saama erityinen tuki merkitään peruskoulun päättötodistuksessa tähtimerkintänä arvosanan yhteyteen (Opintopolku 2020). Yhteishaussa tätä tähtimerkintää ei kuitenkaan ole suoraan näkyvillä, vaikka kyseinen tähdellä merkitty arvosana on todellisuudessa heikompi, mitä todistukseen merkitty arvosana on. Tämä antaa väärän kuvan oppilaan todellisista tiedoista ja taidoista. Aineistossa todettiin lisäksi, että toisen asteen oppimisen tuen resurssia tarvittaisiin lisää, jotta se vastaisi riittävästi tämän kohderyhmän tarpeisiin. (ks. myös Häggman 2007.) Pienillä paikkakunnilla ei myöskään ole erityisammattioppilaitoksia, jotka vastaisivat tähän tarpeeseen.

”Ja sitte on niit semmosia jotka on, tähtioppilaana saanu sen tutkinnon, ja sitte kuitenkin oikeasti, aivan täysillä hakevat sitä oikiaa työpaikkaa ja hirveitä pettymyksiä ku ei sitte niitä saakaan. Että se, seki on aika ikävä tilanne.” (Haastattelu B1)

” Kun sit aattelee että kun se on se todistus huono, tai sitten että jos sen saapi ja niitä armovitosia, niin onhan se nyt aika rajua sille, koska se tavallaan kuitenkin torppaa ne mahdollisuudet päästä sitten etiäppäin.” (Haastattelu B2)

” --joka lähtee ammattikouluhinkin, niin onko ne rahkeet vielä edes semmoset että on valmiuksia opiskella siihen ammattiin. Sieltä tosi paljon tippuu porukkaa (--) heti ja pohja ei oo riittävän hyvä.” (Haastattelu A3)

Suurin osa peruskoulunsa päättävistä nuorista aloittaa opintonsa lukiossa tai ammattikoulussa. Aineistossa toisen asteen koulutuksen keskeytymiseen on suurin uhka heillä, jotka eivät pääse haluamaansa koulutukseen. Keskeyttäminen vaikuttaa muun muassa opiskelijoiden elämäntilanteeseen, terveyteen ja oppilaitosten toimintaan. Syyt opiskelujen keskeytymiseen ovat usein moninaiset, esimerkkeinä näistä väärät koulutusvalinnat, oppimis- ja opiskeluvaikeudet tai motivaatio-ongelmat, toisinaan myös terveydelliset tai taloudelliset syyt. Yhtenä keskeytymisen syynä on nähty myös peruskoulusta valmistuminen puutteellisin tiedoin ilman toisen asteen opiskelujen vaatimaa osaamista. (ks. myös Häggman 2007.)

Haastateltavien käsityksissä korostuu nivelvaihteydskentelyn merkitys nuorten siirtymissä. Nivelvaiheella on tärkeä merkitys nuorten elämässä, koska se vaikuttaa paljon siihen, onnistuvatko nuoret pääsemään haluamiinsa opintoihin. Peruskoulun ja toisen asteen siirtymää ei näin ollen voida pitää kirjaimellisesti vain siirtymisenä paikasta toiseen, vaan se ajoittuu nuorten elämänvaiheeseen, jossa nuoret tekevät valintoja koulutuksensa ja uravalintojensa suhteen. Näillä on merkittävä vaikutus nuorten tulevaisuuden kannalta. (ks. myös Brandt 2007, 99.)

”-- sit sinne sitä vahvistusta, ammattikouluun. Tietenkin varmaan tonne joskus, peruskoulun loppupuolelle siinä ku se nivelvaihe lähestyy.” (Haastattelu A2)

” -- ammatillisen erityisopettajuuden, sit sinne sitä vahvistusta, ammattikouluun.” (Haastattelu A2)

Aiemmin esitimme haastateltavien käsityksiä nuorista, jotka jäävät ilman perusteltua diagnoosia. Tämän lisäksi aineistosta nousi hieman päinvastainen ymmärrys, sillä haastateltavien mukaan palvelut menevät diagnoosi ja kriteeri edellä. Tästä seuraa se, että osa nuorista jää palveluita, jolloin ilmenee oikeanlaisten palveluiden puutetta. Mielenkiintoisia näkökulmia olivat kommentit siitä, että osatyökykyisyyteen ja toimintakyvyn vajeisiin liittyen palvelujärjestelmä tutkii ja diagnosoi, mutta diagnoosin löydyttyä yhteiskunta ei kuitenkaan tarjoa nuorille mahdollisuuksia ja paikkaa koulutuksen tai työn näkökulmasta. Tällöin sosiaalisen kuntoutuksen palvelu muodostuu käytännössä ainoaksi palveluksi, joka on heille mahdollinen.

”Paljon palveluita jotka on selkeesti määritelty että millä, vika-, vamma- tai haitataperusteella sä pääset niihin palveluihin. Mut meil on kuitenkin hirveä määrä niitä ihmisiä, jotka on pitkään ollu poissa esimerkiks vaikka työelämästä, ilman et sieltä löytyy vika, vamma tai haitta joka on se diagnoosi sinne et pääsee vaikka Kelan palveluihin. Ni mä aattelen et tää on ehkä tullu siihen että ku meil ei oo enää tämmösiä, päivätoimintakeskuksiakaan oikeestaan enää, nekin on ajettu aika hyvin alas. Joku sellanen paikka mihin kuulut, meil ei oo enää niitä.” (Haastattelu A1)

”Meillä kauheasti testataan ja tehdään kaikkia tutkimuksia mutta sitten kun on niin sitten se jotenkin jää siihen. Sitten ei saa sitä oikeaa apua. Juuri puhutaan resurssipulasta tai että ei ole tarjolla vaan edelleen yritetään jotakin nuorta pukata samaan tuuttiin. Kyllä se siitä. Sie tulet jonkunlaisena sieltä ulos kunhan menet tämän läpi. Se on minusta ihmeellinen kuvio ja sitten niitä saattaa tosin ammatillisella puolella että tällä onkin niin vaikea lukihäiriö että tää on aivan mahoton selvittää. Miten se on selvinny siellä alakoulussa sitten jos se nyt vasta siitä aletaan ihmettelemään. Sitten tää niin kun monesti tulee niin kun nyt nää neuropsykiatriset niin näistä että jaa. Täällä onkin tämmöstä ja tämmöstä. Se on

saatettu testata joskus siellä alakoulussa mut sit ei kuitenkaan. Tää mua ihmetyttää. Meillä on varaa kuitenkin tehdä näin. Sitten mennään niillä järjestelmillä syrjäyttämään ite.” (Haastattelu B3)

Aineistosta on mahdollista tarkastella käsityksiä nuorten sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnallisesta näkökulmasta suhteessa toiminnan tavoitteisiin. Haastatellut kuvaavat sosiaalisella kuntoutuksella tavoiteltavaa syrjäytymisen vähentämistä ja nuorten kiinnittymistä yhteiskuntaan. (ks. Romakkaniemi ym. 2018; Lindh ym. 2018, 8–10.)

”Ja ehkä just se syrjäytyminen et sitä pystyis ehkäsemään. Olis kykenevä siihen työtekoon ja tuomaan yhteiskunnalle rahaa kun nää rattaat täytyy kuitenkin pyrriä. Osaavaa hyvinvoivaa porukkaa ja ihmiskunta kehittyy ja kasvaa.” (Haastattelu B3)

”Kai se (sosiaalisen kuntoutuksen palvelu) sitä polarisaatiota ehkäisee, ehkäisee syrjäytymistä ja kai sitten tää meidän talouskasvua ja muuta jos on osa väestöstä jotka ei sitten kykene tätä, tuotteliaana kansalaisena olemaan työelämässä ja muuta, niin kuka meitä elättää ja hoitaa ja näin, että ei kai meil oo varaa menettää niitä sukupolvia sinne jonnekin.” (Haastattelu A3)

Sosiaalisen kuntoutuksen palveluja kehitettäessä olisi yhdistettävä kuntoutuksen ja sosiaalityön osaamista ja asiantuntijuutta. Sosiaalityöstä on erotettavissa kaksi kuntoutuksen tarkastelutasoa; järjestelmä- ja organisaatiotasot sekä toiminnallinen taso. Järjestelmä- ja organisaatiotasolla olisi keskeistä pohtia, miten sosiaalivakuutukseen perustuvan kuntoutusjärjestelmän sekä kunnan ja järjestöjen tuottamien sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön yhteistyö toimii ja muotoutuu. Toiminnallinen taso kiinnittää huomion siihen, miten kuntoutuksellinen ajattelu ja kuntoutukselliset työotteet muodostuvat osaksi sosiaalityötä ja käytäntöä. Kuntoutuksen ja sosiaalityön vahvuuksia olisi perusteltua hyödyntää nykyistä enemmän sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä. Kuntoutuksessa on vahvasti läsnä monitieteellinen ajattelu ja käytännöt sekä kuntoutuksen palvelutuotteiden läpinäkyvyys, jotka voidaan nimetä muun muassa tavoitteellisuudeksi, standardeiksi, arvioinneiksi ja vaikuttavuudeksi. Sosiaalityön vahvuuksiksi voidaan tunnistaa kokonaisvaltaiset ajattelu- ja toimintatavat, jotka huomioivat paremmin sosiaaliset, rakenteelliset ja ympäristötekijät. (ks. Romakkaniemi 2018, 108.)

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä yhteenvedossa kokoamme tutkimuksemme olennaiset tulokset ja johtopäätökset yhteen. Pohdimme mahdollisia tutkimuksesta nousseita jatkotutkimusaiheita ja pohdimme tutkimuksemme antia yleisemmin sekä siitä nousseita ajatuksia.

6.1 Yhteenvedo olennaisista tuloksista

Tutkimuksemme nimi ”*Eihän semmosta ihmistä olekaan, jossa ei niitä vahvuuksia ole*” on suora aineisto-ote eräästä fokusryhmähaastattelusta ja se kuvastaa mielestämme erityisen hyvin sosiaalisen kuntoutuksen ydinajatusta. Merkittävää toimijuudessa on vahvuuksien ymmärtäminen ja voimavarakeskeisyys, joka lainauksesta ilmenee. Sosiaalinen kuntoutus pohjautuu nuorten voimavarojen etsimiseen ja niiden vahvistamiseen. Nuorten mahdollisuuksiin toteuttaa perusteltuja toimintoja oman elämänsä näkökulmasta, vaikuttavat yhteiskunnallisten olosuhteiden lisäksi henkilökohtaiset, sosiaaliset ja ympäristölliset tekijät. Näin muodostuvat yksilölliset toimintavalmiudet eli yksilön todelliset mahdollisuudet olla ja tehdä (*being and doing*). (Sen 1993; Robeyns 2005; ks. myös Allardt 1976, 1989.)

Tutkimuksemme keskiössä on nuorten sosiaalinen kuntoutus ilmiönä ja tarkastelimme erityisesti nuorten toimijuutta toimintamahdollisuusteorian tarjoaman orientaation kautta. Tutkimuskysymyksiämme oli selvittää, millaisia käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisilla toimijoilla on sosiaalisesta kuntoutuksesta ja sen lisäksi selvittää millaisia käsityksiä heillä on nuorten toimijuuden muotoutumisesta. Sosiaalisessa kuntoutuksessa esiintyy moniammatillinen näkökulma ja työskentelyorientaatio, jotka ovat ammatillisen toiminnan ydinasioita ja jotka määrittelevät merkittävästi sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa ja sisältöjä.

Tutkimuksemme kohderyhmänä on nuoret, jolloin tutkimuskysymysten vastaamisen näkökulmasta oli perusteltua ja välttämätöntä käsitellä käsityksiä nuorista. Sosiaalisella kuntoutuksella on nuorten kohderyhmään liittyen erityisiä ominaispiirteitä, joita olemme käsitelleet tutkimuksen pääkysymysten ohella. Käsitykset sosiaalisen kuntoutuksen vastaamisesta nuorten tarpeisiin oli yhtenä ulottuvuutena tutkimuksessamme. Tutkimuksemme vastasi asetettuihin tutki-

muskysymyksiin valitussa viitekehyksessä, joka oli moniammatillisten toimijoiden näkökulma. Tämä näkökulma on olennainen, koska merkittävä osa sosiaalisen kuntoutuksen sisällöistä tuotetaan heidän tahoiltaan.

Tulosten perusteella nuorten mahdollisuudet saavuttaa hyvinvointia näyttävät erilaisilta. Tuloksista voimme havaita diagnosoimattomien oppimisvaikeuksien ja neuropsykiatristen häiriöiden, työmarkkinoiden vastaamattomuuden osatyökykyisten nuorten tarpeisiin, koulutusmahdollisuuksien vähyyden ja oppilaitosten resurssien niukkuuden oppilaan tukemisen näkökulmasta sekä sosiaalisen pääoman vaikutukset nuorten mahdollisuuksiin saavuttaa hyvinvointia. Nämä tulokset kuvaavat osaltaan yhteiskunnan institutionaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat nuorten toimintamahdollisuuksiin. (ks. Åkerblom & Haapakoski 2020.)

Moniammatillinen yhteistyö on merkittävässä roolissa sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tällöin on tärkeää huolehtia moniammatillisen yhteistyön sujuvuudesta, tiedonkulusta ja luottamuksesta, jotta yhteistyö tukee nuorten toimijuutta. Moniammatillinen yhteistyö ei ole itsestään selvästi nuorten asioita eteenpäin vievä ulottuvuus. Tällöin moniammatillisen yhteistyön toimivuuteen ja ammatillisuuteen pitäisi keskittyä yhteistoiminnan ohella.

Sosiaalinen kuntoutus tukee toimijuuden muotoutumista monin eri tavoin. Yksilöllinen tavoitteenasettelu, voimavaraistava työskentelyorientaatio ja moniammatillinen yhteistyö ovat sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä, jotka yhdessä tavoittelevat nuorten toimijuuden vahvistamista ja sen rakentumista. Nuorten toimijuus rakentuu elämänkulun varrella ja tuo mukanaan kokemukseen perustuvaa kyvykkyyttä oman elämän hallintaan. Nuorten toimintaan vaikuttavat nuorten sisäiset käyttäytymiseen sekä ympäristön vaikutuksiin liittyvät tekijät, joihin sosiaalinen kuntoutus tulosten pohjalta vaikuttaa pääosin myönteisesti. Nuorilla aikuisilla ei ole kovin vahvaa kokemusta toimijuudestaan, jolloin sosiaalisella kuntoutuksella tätä vahvistetaan.

Kuntoutuksellisiin toimenpiteisiin motivoitunut ja aktiivinen yksilöllinen toimijuus voidaan nähdä eräänlaisena ammatillisen kuntoutuksen ideaalina. Ajatus jaetusta toimijuudesta on osittain jännitteinen suhteessa kykenevän yksilöllisen toimijuuden ideaaliin. (Åkerblom & Haapakoski 2020.) Tutkimuksemme anti on, että päästäkseen edellä kuvattuun ideaaliin, sosiaalisen kuntoutuksen on myös löydettävä keinoja saada nuoret tälle polulle. Sosiaalinen kuntoutus ei automaationa tuota motivoituneita ja aktiivisia toimijoita, vaan vaaditaan kuuntele-

mista, kohtaamista ja yksilöllistä tavoitteenasettelua, jotta nuorista voi tulla sosiaalisen kuntoutuksen avulla motivoituneita toimijoita. Huomattavaa on nimenomaisesti nuorten toimimattomuuden näkökulma, joka on yksi sosiaalisen kuntoutuksen palvelun peruste. Tällöin sosiaalisella kuntoutuksella pyritään toimijuuden itsensä tukemiseen, jolloin *aktiivinen* toimijuus siinänsä ei välttämättä ole pyrkimyksenä, ideaalitavoitteena kylläkin, mutta nuorten saaminen toimijoiksi on jo saavutus.

Tutkimuksemme aineistossa esiintyi hankkeille tyypillistä tavoitekielistä puhetta. Tämä kiinnitti huomionsamme, sillä olisi ollut enemmän kuin helppoa lähteä tähän tietyllä tapaa positiivisvoittoiseen kielenkäyttöön mukaan. Pyrimme huomioimaan ja rajaamaan tätä tavoitekieltä, mutta on perusteltua todeta, että aineisto myös ohjasi tällaisella hankekielellä tuloksia tiettyyn suuntaan. Toisaalta on myös mainittava, että haastatteluaineistoon osallistui myös SOKU2-hankkeen työntekijöitä. Voimme todeta, että hankkeen työntekijöillä on todennäköisesti erilainen näkökulma ja ote sosiaaliseen kuntoutukseen verrattuna sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisiin yhteistyötoimijoihin. Tätä emme kuitenkaan ole tuoneet tutkimuksessa esille, sillä määrällisesti hankkeen työntekijöitä ei ollut liikaa (22 haastateltavasta 5 oli hankkeen työntekijöitä).

Tutkimusprosessimme käynnistyi tutkimussuunnitelman kirjoittamisena heinäkuussa 2020. Ensimmäisen tutkielmaseminaarin jälkeen aiempi ajatus tutkimuksesta nuorten osallisuuteen liittyen täsmentyi nuorten sosiaalisen kuntoutuksen tarkasteluun. Tämän jälkeen tutkimuksen metodologinen osuus alkoi rakentua. Olimme kiinnostuneita sosiaalisen kuntoutuksen parissa työskentelevien kokemuksista ja ymmärryksestä nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen liittyen. Työstettyämme aihetta päädyimme fenomenografisen tutkimuksen valintaan, koska se soveltui perustellusti meitä kiinnostavien käsitysten lähestymistavaksi.

Valitsemamme fenomenografisen tutkimustapa mahdollisti käsitysten ja kokemusten ottamisen tarkastelun keskiöön, jolloin valittu metodi oli enemmän kuin perusteltu. Muut tutkimusmenetelmät eivät olisi vastanneet annettuun tutkimusasetelmaan yhtä tehokkaasti. Toisaalta fenomenologia keskittyy myös yksilön minään eli subjektiin, jolloin huomioidaan havaintoja, tunteita ja ajattelua, jolloin myös fenomenologia tutkimustapana olisi voinut toimia. Halusimme kuitenkin keskittyä sosiaalisesta kuntoutuksesta esiintyviin käsityksiin ja ilmiöihin, jolloin fenomenografia oli perustellumpi vaihtoehto sen ollessa kiinnostunut käsityksistä, ilmiöistä ja niiden sisältöjen kuvaamisesta (Niikko 2003, 9–13).

Päädyimme toteuttamaan pro gradun parityönä, koska tiesimme sen olevan vaativa ja laaja tehtävä. Koimme parityön tarjoaman reflektiivisyyden olevan keino kehittää omaa ajattelua, osaamistamme ja ammatillista identiteettiämme. Vahva reflektiivisyys on myös auttanut tutkimuksen näkökulmien luotaamisessa ja hiomisessa.

Aineiston käsittelyn myötä toimijuus nousi tutkimustamme ohjaavaksi näkökulmaksi, ja tutkimuskysymykset tarkentuivat aineiston analyysin myötä. Toimijuuden merkitys sosiaalisessa kuntoutuksessa näyttäytyi aineistossa kiistattomana ja toimijuuden viitekehys suuntasi tutkimuksen tarkastelukulmaa. Analyysin myötä tuloksissa havainnollistui osallisuuden ja voimaantumisen olevan merkityksellisiä toimijuuden elementtejä. Tutkimuksen ollessa loppusuoralla meille hahmottui valitsemiemme näkökulmien laajuus. Tässä vaiheessa rajaaminen ei ollut enää mielekäästä, koska tällöin teoreettinen osuus olisi täytynyt rakentaa uudelleen. Toimijuus, moniammatillisuus, nuoruus ja sosiaalinen kuntoutus ovat hyvin laajoja teemoja, joita jokaista olisi voinut tarkastella suppeammin ja rajatummin.

Tutkimusprosessimme on ollut tiivis. Tällä tarkoitamme, että olemme työskennelleet tutkielman parissa sitoutuneesti ja aktiivisesti lähes päivittäin koko syksyn 2020. Tämä työskentelytapa on mahdollistanut luontevasti olennaisten näkökulmien ja viitekehysten kannattelun työskentelyssä. Olemme kyenneet viemään valitsemiamme viitekehyksiä (toimijuus ja toimintamahdollisuusteoria) läpi työn johdannosta pohdintaan ja saamaan määrittelemämme tutkimuskysymyksiin vastauksia. Olemme jäsenelleet tutkimuksen teorioiden, asioiden ja käsitteiden välisiä suhteita uudelleen useita kertoja työn edetessä. Tämä on syventänyt suhdettamme näihin teorioihin ja käsitteisiin sekä sitä kautta muovannut työmme lopulliseen muotoonsa.

6.2 Pohdintaa tutkimuksen yhteiskunnallisista ulottuvuuksista

Tutkimuksemme tuloksista ilmenevät käsitykset sosiaalisen kuntoutuksen liittymisestä työvoimaosallisuuden ja laajemman sosiaalityöllisen orientaation viitekehyksiin. Näitä viitekehyksiä voidaan erotella aktivointi-, kuntoutus- ja työkykynäkökulmiin. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta niitä voidaan lähestyä sosiaalisena investointina (*social investment*) tavoitellen yhteiskunnan inhimillisen pääoman kertymistä. Tällaisella tarkastelutavalla nuorten taitojen, osaa-

misen ja toimintamahdollisuuksien edistäminen rakentuvat sosiaalipolitiikan keskeisiksi tehtäviksi. Sosiaaliset investoinnit pyrkivät edistämään kilpailukykyä ja taloudellista kasvua sekä työllisyyttä ja työelämän laatua. Näin ollen tällainen sosiaalipolitiikka tulkitaan edellytyksenä taloudelliselle kasvulle ja työllisyydelle, jolloin sosiaalinen kuntoutus saa erityisiä yhteiskunnallisia tehtäviä. (ks. Saikku 2018.)

Tällöin hyvinvointi liittyy sosiaalisen investoinnin näkökulmasta kulutuksen sijaan enemmän siihen, millaisia toimintamahdollisuuksia (*capabilities*) ihmisillä esiintyy. Nuorten hyvinvointi nähdään toimintamahdollisuuksien lähestymistavassa (*capability approach*) riippuvaisena hänen todellisista toimintamahdollisuuksistaan tai -valmiuksistaan toteuttaa itselleen arvokkaaksi kokemiaan tekoja (*functionings*) (Sen 1993, 30–31). Tällöin sosiaalisen investoinnin tehtäväksi muodostuu työmarkkinoiden marginaalissa olevien nuorten toimintamahdollisuuksien ja valmiuksien lisääminen ja siten parantaa heidän mahdollisuuksiaan päästä työmarkkinoille. (ks. Saikku 2018, 12; Sipilä 2011, 362.)

Toimintamahdollisuuksien näkökulma laajentaa tarkastelua koskemaan kokonaisvaltaisemmin nuorten tilanteita sen sijaan, että huomio kiinnittyisi yksittäisiin näkökulmiin kuten vain pelkästään työhön tai työllistymiseen. (ks. Saikku 2018, 41). Tutkimuksessamme ei kuitenkaan kyetä analysoimaan yksityiskohtaisesti ja syvällisesti nuorten todellisia toimintamahdollisuuksia. Hyvinvoinnin kokemukset ja niiden väliset erot ovat moniammatillisten toimijoiden käsitteiksi kuvatusta ilmiöstä, jolloin voimme todeta, että nämä hyvinvoinnin kokemukset ovat suuntaa antavia. Toisaalta, jos nuorten hyvinvoinnin ja kuntoutumisen edistäminen nähdään sosiaalisena investointina inhimilliseen pääomaan (ks. Morel, Palier & Palme 2012), tällöin keskeiseksi näkökulmaksi muodostuu sosiaalisessa kuntoutuksessa olevien nuorten toiminta- valmiuksien ja -mahdollisuuksien tukeminen. Tällöin toiminta ei jää nuorten näkökulmasta ulkoapäin annetuksi ja velvoittavaksi aktivoinniksi. Tuloksissa juuri vahva asiakaslähtöisyys ja nuorten näköinen palvelu koettiin tärkeänä.

Tutkimuksen yleistettävyydestä todettakoon, että aineisto on kerätty kahden keskisuuren paikkakunnan sosiaalisen kuntoutuksen moniammatillisten toimijoiden keskuudesta. Nähdäksemme samat ongelmat ja haasteet ovat myös valtakunnallisesti olemassa. Huolimatta siitä,

että sosiaalista kuntoutusta on erilaisin raportein ja tutkimuksin kartoitettu, on sosiaalisen kuntoutuksen asema ja sisältö edelleen keskeneräistä. Tämän vuoksi jatkotutkimukset sosiaalisesta kuntoutuksesta ja sen toteuttamisesta valtakunnallisesti ovat perusteltuja.

Haluamme painottaa nuorten sosiaalisen kuntoutuksen merkitystä, koska nuorissa on yhteiskunnan jatkuvuuden tulevaisuus. Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen soisi löytävän toimivan ja rakentuneen paikkansa yhteiskunnan palvelujärjestelmässä, koska nuoruusikä on kriittinen vaihe osallisuutta ja aikuisuutta ajatellen. Sosiaalisella kuntoutuksella ei tavoitella ainoastaan nuorten hyvinvointia, vaan laajempaa yhteiskunnallista funktiota, joka tähtää muun muassa syrjäytymisen vähentämiseen. Tutkimuksemme pohjalta sosiaalinen kuntoutus todella kykenee vaikuttamaan näihin kysymyksiin sekä vahvistamaan nuorten osallisuutta ja toimijuutta.

Aineistosta käy ilmi yhteiskunnallisen ajan hengen vaatimukset kustannustehokkuuteen, tulosperustaisuuteen ja tietynlaiseen lyhytjännitteiseen päätöksentekoon. Nämä ulottuvuudet kohdistuvat myös palveluihin, joissa osallisuus on keskiössä. Tietyllä tapaa muodostuu ristiriita, sillä sosiaalisen kuntoutuksen tuloksellisuus harvoin asettuu lyhytjänteisesti yhden valtuustotai budjettikauden sisälle. Toisaalta haastateltavat toivat esille, että sosiaalisen kuntoutuksen kirjaaminen lainsäädäntöön on vastannut osaltaan siihen kysymykseen, että matalan kynnyksen palveluja ei oikein enää ole.

Sosiaalipolitiikka vastaa moniin erilaisiin kysymyksiin, jotka liittyvät pitkälti hyvinvoinnin ja tasa-arvon ylläpitämiseen ja lisäämiseen erilaisilla sosiaalipoliittisilla keinoilla. Hiilamo (2013) on todennut, että päätöksentekoon on hiipinyt enenevissä määrin mielipiteisiin ja mututuntumaan perustavaa päätöksentekoa sen sijaan, että poliittinen päätöksenteko perustuisi sosiaalipolitiikan empiriseen tutkimustietoon. Jäimme pohtimaan, miten tämä eroaa arvoihin perustuvasta päätöksenteosta, sillä hyvinvointityö perustuu kuitenkin osittain myös arvotyöskentelyyn. Toisaalta, arvojen muutoksesta kertoo myös havainto, että palveluiden määrää on karistettu. Tästä on seurannut se, että tarjotut palvelut eivät riitä, vaikka toiminta näyttää dokumenteissa siltä, että palveluita tarjotaan.

Perusteltu jatkotutkimuksen aihe olisi perehtyä nuorten käsityksiin omasta toimijuudestaan. Tähän voisi käyttää esimerkiksi SOKU2-hankkeessa tuotettuja nuorten ryhmähaastatteluja. Näitä käsityksiä voisi vertailla keskenään, jolloin olisi mahdollista peilata käsityksien välisiä

eroavuuksia. Tällöin olisi myös mahdollista tarkastella vastaako palveluiden tarjonta kysyntään. Vahva asiakasosallisuus kasvattaa myös ymmärrystä asiakkaiden tiedosta. Mahdollinen jatkotutkimusaihe voisi käsitellä sitä, miten hanketyössä kehitetyt työmallit ja hyvät käytännöt siirtyvät julkisiin olemassa oleviin toimintoihin ja palveluihin.

Jäimme pohtimaan, onko suuri koulupudokkaiden määrä seurausta viime vuosien koulutuksen määrärahojen leikkaamisesta eli tuottaako yhteiskunta itse nuorten syrjäytymisriskiä? Viime vuosien aikana yhteiskunnan tiukat säästötoimenpiteet ovat kohdistuneet myös koulutukseen varattuihin määrärahoihin. Vuositasolla noin 5000 nuorta jää vaille toisen asteen opiskelupaikkaa huolimatta ikäluokkien pienentymisestä. Koulutusta pidetään yhtenä tehokkaimmista tavoista torjua syrjäytymistä. On perusteltua pohtia, miksi koulutus on edelleen säästötoimenpiteiden kohteena? Koulutusleikkaukset vaikuttavat suoraan resursseihin ja käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa lähiopetuksessa olevien opetustuntien pienempää määrää. Tämä vaikeuttaa tukea tarvitsevien nuorten mahdollisuuksiin edetä ja pysyä opinnoissaan. (ks. Hyvönen & Valtonen, 2014.)

Tuloksissamme nousi esiin eri koulutusasteiden välisen nivelvaihtoyöskentelyn merkitys niille nuorille, jotka tarvitsevat oppimiseensa enemmän tukea. Nivelvaihtoyöskentely näyttäytyi heikkona, sillä aineistomme pohjalta vaikutti siltä, ettei sitä paikoin edes esiinny. Kyse on siitä, että asioita opitaan eri tavalla, mutta nykyisellään toisen asteen opiskeluissa oppilaitosten resurssit eivät riitä tätä huomioimaan. Mielestämme tärkeään asemaan nousee varhaisen tunnistamisen ja tukemisen sekä oppimiseen liittyvien psykologisten tutkimusten merkitys jo perusasteen opinnoissa koulupudokkuuden ehkäisemiseksi toisella asteella.

Aineiston pohjalta voimme todeta, että varhaisen tunnistamisen ja tutkimusten lisäksi, nuorille ja erityisesti erilaisille oppijoille olisi ensiarvoisen tärkeää tarjota riittäviä ja oikeanlaisia ammatillisia koulutusratkaisuja sekä työllistymismahdollisuuksia. Haastateltavat toivat esiin, että nyt näin ei ole. Oppivelvollisuuden laajeneminen koskemaan toisen asteen koulutusta on muutos, jota jääme mielenkiinnolla seuraamaan. Herää kysymys, kehitetäänkö jatkossa toisen asteen koulutusta vastaamaan perusasteen kolmiportaista oppimisen tukea, jolloin myös toisella asteella olisi paremmat mahdollisuudet vastata erilaisten oppijoiden tarvitsemaan tuen tarpeeseen. Tästä kokonaisuudesta saisi mielenkiintoisen jatkotutkimuksen.

Mertanen (2020) on väitöskirjassaan tarkastellut nuorten syrjäytymistä yhteiskunnallisten diskurssien näkökulmasta todeten, että nuoriin kohdistetaan toimenpiteitä, joilla pyritään hallitsemaan nuoriso-ongelmaa yksilöllistämisen kautta. Yhteiskunnallinen ja rakenteellinen vastuu ”nuoriso-ongelman” ratkaisusta säilyttyy yksittäisten nuorten vastuulle. Toisaalta uusliberalistinen rationaliteetti perustuu markkinaehtoisuuteen, jolloin nuorten palveluiden järjestäminen ja nuorten kouluttaminen, ohjaaminen sekä valmentaminen tapahtuvat markkinoiden ehdoilla.

Nuorten rooliksi jää tällöin olla aktiivisia ja riskitietoisia palveluiden kuluttajia, jotka ikään kuin vapaasti valitsevat omiin tilanteisiinsa sopivat palvelut. Samanaikaisesti näissä samoissa työllistettävyyden, prekaariuden ja terapisoitumisen diskursseissa nuorista tuotetaan ongelmallisia ja impulsiivisia subjekteja, jotka eivät kykene Mertanen (2020) esittämänä rationaalisesti hallitsemaan itseään. Tällä näkökulmalla perustellaan nuorten valvontaa ja kontrollia. Mertanen (2020) esittää, että ”nuoriso-ongelma” on lähtökohtaisesti kiinnittynyt ajatukseen taloudellisesti tuottavasta kansalaisesta, joka turvaa yhteiskunnan jatkuvuutta. Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret uhkaavat tätä jatkuvuutta, ja tällä uhalla legitimoidaan tukijärjestelmien verkosto, jossa nuoria valmennetaan ja kontrolloidaan toimimaan ”oikealla” tavalla. Ratkaisua ei haeta yhteiskunnallisista ja rakenteellisista seikoista, vaan sen ratkaiseminen jää yksittäisten nuorten ja heidän kanssaan toimivien hyvää tarkoittavien ohjaajien, opettajien ja valmentajien vastuulle. (Mertanen 2020.) Tästä voimme esittää kysymyksen: miten ja mihin sosiaalinen kuntoutus asemoituu tästä näkökulmasta?

LÄHTEET

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla 2015: Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Verkkojulkaisu 84. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/nuoretluukulla.pdf>. Viitattu 2.11.2020.
- Aaltonen, Marja & Ojanen, Tuija & Vihunen, Riitta & Vilen, Marika 2003: Nuoren aika. WS Bookwell Oy. Porvoo.
- Aaltonen, Sanna & Högbacka, Riitta 2015: Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbacka, Riitta (toim.) Umpikujasta oivallukseen – Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. University Press. Tampere, 9–31.
- Aalto-Setälä, Terhi 2010: Nuorten mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Nuorten hyvin- ja pahoinvointi. Konsensuskokous 2010. Suomalainen lääkäriseura Duodecim. Helsinki, 25–31. <http://phturvallisuusverkosto.pbworks.com/w/file/66681228/konsensus2010artikkelikirja.pdf>. Viitattu 25.8.2020
- Adams, Robert 2003: Social work and empowerment. Third edition. Palmgrave.
- Ahonen, Sirkka 1994: Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen Eija & Saari, Seppo. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki, 113–160.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria 2010: Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktujen jäljillä. Teoksessa Ruusuvaasi, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino. Helsinki, 372–392.
- Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Ensimmäisen painoksen muuttumaton lisäpainos. Wsoy graafiset laitokset. Juva.
- Allardt, Erik 1989: An updated indicator system: having, loving, being. Helsingin yliopiston sosiologian laitos: Työselostuksia, nro 48.
- Bandura Albert 2001: Social cognitive theory: An agentic perspective. Annual Review Psychology 52, 1–26. https://pdfs.semanticscholar.org/355c/13e658e2e0cad3feab681fa50278da552688.pdf?_ga=2.175667042.1795267262.1597237583-1771106726.1597237583. Viitattu 12.8.2020.
- Bandura, Albert 2000: Exercise of human agency through collective efficacy. Current Directions in Psychological Science 9(3), 75–78. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00064>.
- Bandura, Albert 1977: Social Learning Theory. Prentice Hall. Englewood Cliffs.
- Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari 2010: Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Saari, Juho (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka- johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A-tutkimuksia 27. Helsinki, 38–41.
- Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula 2015: Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisusarjan julkaisu nro 89. Kunnallisan kehittämissäätiö. Sastamala.
- Brandt, Mats 2007: Nivelvaiheen vahvistamisen keinot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa Tarvainen, Tom & Pietiläinen, Ville & Kuure, Tapio (toim.) Nuoret eivät odota. Palvelurakenteen muutos nyt. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 61, 99–103.
- Buchmann, Marlis 1989: The Script of Life in Modern Society. Entry in Adulthood in a Changing World. The University of Chicago Press. Chicago.
- Chang Esther S. & Heckhausen Jutta & Greenberger Ellen & Chuansheng Chen 2010: Shared agency with parents for educational goals: ethnic differences and implications for college adjustment. Journal of Youth Adolescence 39, 1293–1304.

- Coppola, Federica 2018: Valuing emotions in punishment: An argument for social rehabilitation with the aid of social and affective neuroscience. *Neuroethics*.
<https://doi.org/10.1007/s12152-018-9393-4>. Viitattu 19.12.2020.
- Deci, Edward & Ryan, Richard 1985: *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum. New York.
- Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko 2017: Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102923/sosiaalityon_tutkimuksen_mielekkyydesta_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 20.9.2020.
- Eskola, Jari 2015: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat – Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2015. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS Kustannus. Jyväskylä, 185–206.
- Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija 2011: Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/100349>. Viitattu 20.12.2020.
- Ford, Martin Eugene 1992: *Motivating humans. Goals, emotions and personal agency beliefs*. Sage Publications.
- Giddens, Anthony 1994: *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Polity Press. Cambridge.
- Giddens, Anthony 1984: *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press. Berkeley C.A.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford. California.
- Gordon, Tuula: 2008: Toimijuuden käsitteen dilemmaa. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Gaudeamus. Tampere, 114–130.
- Gretschel, Anu & Mulari, Tomi 2013: Ryhmistä verkostoksi ja verkoston toiminta laadukkaaksi. Monialaisten yhteistyöverkoston kehittämishankkeen loppujulkaisu. [www-dokumentti. http://mop.humak.fi/wp-content/uploads/sites/35/2016/04/Mulari-Gretschel.pdf](http://mop.humak.fi/wp-content/uploads/sites/35/2016/04/Mulari-Gretschel.pdf). Viitattu 26.11.2020.
- Gretschel, Anu & Myllyniemi, Sami 2017: Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista – Nuorisobarometrin erillisnäyte/aineistonkeruu. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Helsinki. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/hankkeet/nuorisobarometrin-erillisnayte/eriarvoistumistyoryhma_gretschelmyllyniemi_neet_aineistokooste_05122017_nettiin.pdf. Viitattu 6.11.2020.
- Haapakoski, Kaisa 2018: Vapaus ja sosiaalisuus – sosiaalisen kuntoutuksen arvostukset. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 82–97.
- Harju, Sari & Pulju, Kaisu & Raappana, Mikko & Vuori, Emilia. 2020: Ohjaten osallisuuteen. Teoksessa Rätty, Rauni & Pietiläinen, Rauno (toim.) *Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia*. Lapin amkin julkaisuja. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1/2020, 39–50.
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/312718/B%201%202020%20R%20c3%a4ty%20Pietil%20c3%a4inen%20Palvelutarpeesta%20palvelutuotteeksi.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Viitattu 27.9.2020.
- Healy Karen 2005: *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. Palgrave MacMillan. Hampshire and New York. 2nd edition 2014.

- Hiilamo, Heikki & Mäntyneva, Päivi 2018: Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. *Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 83(1), 18–28.
- Hilli, Petri & Ståhl, Timo & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina 2017: Syrjäytymisen hinta – case investoinnin kannattavuuslaskemasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(6), 663–675. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135714/YP1706_Hilliym.pdf?sequence=2. Viitattu 29.11.2020.
- Hiltunen, Tarja 2015: Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 541. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47882/978-951-39-6408-5_väitös12122015.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 12.8.2020.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2014: Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2009: Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki.
- Hirvilampi, Tuuli 2015: Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 136. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Hirvonen, Onni 2020: Johdanto – Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Teoksessa Hirvonen, Onni (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka Hegelistä nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1458. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–24.
- Hitlin, Steven & Elder, Glen H. 2007: Time, self and the curiously abstract concept of agency. *Sociological Theory* 25 (2), 170–191.
- Hjerpe, Kauko 2001: Esipuhe. Tutkimuksessa: Ruuskanen Petri, 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntauksat ja mekanismit. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/148499/t81.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 14.11.2020.
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari & Pohjola ja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä, 315–337.
- Hokkanen, Liisa 2013: Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 55–86.
- Huovila, Eija 2013: Identiteettiä rakentamassa. Alle 25-vuotiaiden helsinkiläisten nuorten kokemuksia perussosiaalityöstä. *Lisensiaatintutkimus*. Helsingin yliopisto.
- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna 2006: Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. *Kasvatus* 37 (2), 162–173. <http://elektra.helsinki.fi.ezproxy.ulapland.fi/se/k/0022-927-x/37/2/fenomeno.pdf>. Viitattu 25.9.2020.
- Hyvönen, Ulla & Valtonen, Mikko 2014: Nuorisotakuu – ehjä kokonaisuus vai kasa toimenpiteitä? Teoksessa Gretscher, Anu & Paakkunainen, Kari & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) *Nuorisotakuun arki ja politiikka*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 150. Verkkojulkaisuja 76. Helsinki, https://www.youthresearch.fi/images/julkaisuja/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf#page=39. Viitattu 29.11.2020.
- Häggman, Erik 2007: Polarisaatiomuistio. 95 000 nuorta koulutuksen ja työelämän ulkopuolella 2004. Länsi-Suomen lääninhallitus. <https://www.slideshare.net/Haggman/polarisaatiomuistio>. Viitattu 22.11.2020.
- Häkkinen, Kirsti 1996: Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. *Opetuksen perusteita ja käytänteitä* 21. Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä.

- Härkäpää, Kristiina & Järvikoski, Aila 2018: Sosiaalinen monialaisessa kuntoutuksessa. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press, Rovaniemi, 192–214.
- Inkilä, Jaana & Helminen, Mika & Kuosmanen, Taru & Paavilainen, Eija 2016: Moniammatillinen toimintamalli lasten kaltoinkohteluun puuttumisessa. *Janus* 24(1), 62–78.
- Isoherranen, Kaarina & Rekola, Leena & Nurminen, Raija 2008: Enemmän yhdessä- moniammatillinen yhteistyö. WSOY. Helsinki.
- Isoherranen, Kaarina 2012: Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellisen tiedekunta. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:18. Sosiaalipsykologia. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37493/isoherranen_vaitoskirja.pdf. Viitattu 1.11.2020.
- Juhila, Kirsi 2018: Aika, paikka & sosiaalityö. Vastapaino. Tallinna.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juvakka, Taru & Kylmä, Jari 2007: Laadullinen terveystutkimus. Editra Publishing Oy. Helsinki.
- Juvonen, Tarja 2015: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen ertsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 116. Väitöskirja. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/kuvat/verkkojulkaisut/sosiaalisesti_kontrolloitu.pdf. Viitattu 6.11.2020.
- Jyrkämä, Jyrki 2008: Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis- metodologiseksi viitekehykseksi. *Gerontologia* 22(4), 190–203.
- Jyrkämä, Jyrki. 2007: Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimukseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-Kustannus. Jyväskylä, 195–218.
- Järvikoski, Aila 2013: Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43. Helsinki.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2011: Kuntoutuksen perusteet. Näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen. WSOYpro. Helsinki.
- Järvinen-Tassopoulos Johanna & Raitasalo, Kirsimarja 2015: Ikärajoja ja rajojen kokeilua – raha-automaattipelejä pelaavien 9.-luokkalaisten alkoholin, kannabiksen ja tupakkatuotteiden käyttö vuosina 1995–2011. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:2, 160–172.
- Kananoja, Aulikki 1997: Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakesin raportteja 211. Helsinki. Stakes.
- Kankaanpää, Kirsi 2015: Auttaminen aktivointihaastattelussa - Foucaultlainen dispositiivin tapaustutkimus. Lapin yliopisto. Lisensiaatintutkimus.
- Kannasojä, Sirpa 2013: Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalitieteiden ja filosofian laitos. Väitöskirja. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42447/1/978-951-39-5459-8_vaitos23112013.pdf. Viitattu 25.9.2020.
- Kannasojä, Sirpa 2018: Sosiaalinen toimintakyky – käsitteen suomalainen kehityshistoria. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. Rovaniemi, 39–60.
- Karjalainen, Jouko 2017: Syrjäytymisestä sote-uudistuksen musta aukko? <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135034/Syrj%C3%A4ytymisest%C3%A4%20sote.pdf?sequence=1>. Viitattu 29.11.2020.
- Karjalainen, Pekka 2012: Realistinen arviointi kuntouttavan sosiaalityön vaikuttavuudesta. Artikkelit teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 162–198.

- Karjalainen, Pekka 2016: Sosiaalityön uusi asento: paikka, rooli ja orientaatio. Teoksessa Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2016, 119–136. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130515/URN_ISBN_978-952-302-648-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 25.9.2020.
- Karjalainen, Sirpa 2015: Ovesta Sisään Vai Ulos? Kuvaileva tutkimus nuorista aikuisasiakkaista ja sosiaalityöstä. Lapin yliopisto. Sosiaalityön laitos. Lisensiaatin tutkimus. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=6819458b-9e53-450c-91e1-fe0dbc28fc79>. Viitattu 27.8.2020.
- Karjalainen, Vappu 2004: Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tampere, 11–26.
- Kataja, Kati & Lantela, Pilvikki & Romakkaniemi, Marjo 2020: Dimensions of social rehabilitation: A qualitative interpretive meta-synthesis. *Journal of Social Work*. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1468017320979544>. Viitattu 19.12.2020.
- Kekoni, Taru & Mönkkönen, Kaarina & Hujala, Anneli & Laulainen, Sanna & Hirvonen, Jukka 2019: Moniammatillisuus käsitteinä ja käytänteinä. Teoksessa Mönkkönen, Kaarina & Kekoni, Taru & Pehkonen, Aini (toim.) Moniammatillinen yhteistyö. Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveystieteillä. Gaudeamus. Tallinna, 15–46.
- Kerckhoff, Alan, C. 1990: *Getting Started. Transition to Adulthood in Great Britain*. Westview Press. Boulder.
- Ketola, Tuija & Era, Taina & Moilanen, Johanna 2018: Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta työvalmennuksen arjessa. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.). Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. Rovaniemi, 291–317.
- Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina 2012: Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–33. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/muistiinpanoja_demokratiaoppitunnista.pdf. Viitattu 25.8.2020.
- Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2015 (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 74–88.
- Koivisto, Juha & Isola, Anna-Maria & Lyytikäinen, Merja 2018: Osallisuus kuuluu kaikille. Innokylän innovaatiokatsaus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 9/2018. Helsinki. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136074/URN_ISBN_978-952-343-077-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 13.8.2020.
- Kokkonen, Tuomo & Mattila, Maija-Liisa & Närhi, Kati & Puttonen, Päivi. 2018: Jaettu tieto hyvinvointipalvelujen kehittämisessä. Teoksessa Juvonen, Tarja & Lindh, Jari & Pohjola, Anneli & Romakkaniemi, Marjo (toim.) *Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Unipress. Helsinki, 228–248.
- Komonen, Katja 2008: Nuorten työpajat kasvatuksellisina instituutioina. *Janus* 16 (2), 167–174. <https://journal.fi/janus/article/view/50467/15260>. Viitattu 29.11.2020.

- Kuronen, Marjo 2004: Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Kuronen, Marjo & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-kustannus. Jyväskylä, 277–296.
- Lammintakanen, Johanna & Rissanen, Sari & Peronmaa-Hanska, Erja & Joensuu, Maarit & Ruottu, Tiina 2016: Johtaminen ja kehittäminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Monialaisen ja ammattiryhmäkohtaisen toiminnan käytännöt ja rakenteet. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79134/STMraportti_johtaminen%20ja%20kehitt%a3%a4minen%20sosiaali-%20ja%20terveydenhuollossa23123016.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 26.11.2020.
- Laurila, Marianne 2020: Monitoimisuus sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän kehittämisessä. Työkirja korkeakouluopetukseen ja täydennyskoulutukseen. Muova. Education 1/2020. http://www.muova.fi/fi/yhteistyö/julkaisut/monitoimisuus_sosiaali-ja_terveydenhuollon_palvelujarjestelman_kehittamisessa_laurila.pdf. Viitattu 27.11.2020.
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija 2016: Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 586–594.
- Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa 2018: Johdatus sosiaaliseen kuntoutukseen. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press, Rovaniemi, 7–15.
- Lindh, Jari & Lappi, Carita 2018: Hallinnan rationaliteetit sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kuntoutussäätiön julkaisu 41(4), 20–33.
- Liukko, Eeva 2006: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCA:n ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 9/2006. SOCCA. Helsinki.
- Louhela, Ulla-Maija 2016: Nuorten osallisuuskertomuksia Juopulin yhteisössä. Lapin yliopisto. Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62320/Louhela_Ulla-Maija_Acta_E185_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 25.8.2020.
- Luhtasela, Leena 2009: Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaattitutkimus. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e7fa5820-ad67-4a88-9e11-1ee31427325c>. Viitattu 12.8.2020.
- Manninen, Sari 2010: Iso, vahva, rohkee – kaikenlaista. Maskuliinisuudet, valtahierarkiat ja väkivalta koulussa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Oulun yliopisto.
- Marton, Ference 1981: Phenomenography. Describing Conceptions of the World Around Us. *Instructional Science* 10(2), 177–200. https://www.ida.liu.se/divisions/hcs/seminars/cogsciseminars/Papers/marton_-_phenomenography.pdf. Viitattu 21.10.2020.
- Marton, Ference 1988: Phenomenography: Exploring different conceptions of reality. Teoksessa Fettermann David M (toim.) *Qualitative approaches to evaluation in education*. Praeger. New York, 176–205.
- Matthies, Aila-Leena 2017: Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sociologia* 54(2), 149–165.
- Mattila-Aalto, Minna 2012: Järjestöt ja sosiaalinen kuntoutus. Järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyö työikäisten kuntoutuksessa. *Kuntoutus* 35(4), 71–76.
- Mertanen, Katariina 2020: Not a Single One Left Behind. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/320548/mertanen_katariina_dissertation_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 25.11.2020.

- Metsämuuronen, Jari 2006: Laadullisen tutkimuksen tiedonhankinnan strategioita. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus. Jyväskylä.
- Metsämuuronen, Jari 2003: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus. Jyväskylä.
- Morel, Nathalie & Palier, Bruno & Palme, Joakim 2012: Beyond the welfare state as we knew it? Teoksessa Morel, Nathalie & Palier, Bruno & Palme, Joakim (toim.) Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges. The Policy Press. Bristol, 1–32.
- Morgan, Sonya & Pullon, Susan & McKinlay, Eileen 2015: Observation of interprofessional collaborative practice in primary care teams: An integrative literature review. *International Journal of Nursing Studies* 52(7), 1217–1230. https://www.academia.edu/21195254/Observation_of_interprofessional_collaborative_practice_in_primary_care_teams_An_integrative_literature_review. Viitattu 27.11.2020.
- Mäki-Kulmala, Airi 2013: Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(2), 217–218. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110415/maki.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 12.8.2020.
- Mäkinen, Sanna 2015: Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymissä ja suunnanotoissa. Teoksessa Kauppila, Päivi & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku. Itä-Suomen yliopisto, 103–128. <http://docplayer.fi/10607316-Toimijuus-ohjaus-jaelamankulku.html>. Viitattu 30.10.2020.
- Mäntyneva, Päivi 2019: Toimijuuden vahvistumisen edellytykset kuntouttavassa työtoiminnassa. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja* 20, 11–36.
- Määttä, Anne & Keskitalo, Elsa 2014: Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2), 197–207. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014061729300>. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116235/maatta.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 28.11.2020.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 209–236.
- Niemi, Petteri 2020: Tunnustussuhdeteoria sosiaalityössä. Teoksessa Hirvonen, Onni (toim.) Tunnustuksen filosofia ja politiikka Hegelistä nykypäivään. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1458. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, 271–287.
- Nieminen, Ari 2018: Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, kentät ja mahdollisuudet. Teoksessa Kostilainen, Ari & Nieminen, Ari (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak työelämä* 13. Helsinki, 10–24. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Ty-oelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 22.11.2020.
- Niikko, Anneli 2003. Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. *Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 85*. Joensuun yliopistopaino. Joensuu.
- Niiranen, Vuokko 2014: Johtamistyön sisältö ja johtamisen moniulotteisuus. Teoksessa: Niiranen Vuokko, Joensuu Minna, Lammintakanen Johanna & Kerkkänen Mervi (toim.) Johtajana muutoksissa. *Acta julkaisusarja* 253. Suomen Kuntaliitto. Helsinki, 43–82. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2014/1617-johtajana-muutoksissa-acta-nro-253>. Viitattu 26.11.2020.
- Nussbaum, Martha 2011: *Creating Capabilities. The human development approach*. Harvard University Press. Cambridge, MA.
- Nussbaum, Martha 2007: *The Frontiers of Justice*. Harvard University Press. Harvard.

- Nussbaum, Martha 1993: *Non-Relative Virtues: An Aristotelian Approach*. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford University Press. Oxford, 242–270.
- Nussbaum, Martha & Sen, Amartya 1993: *The quality of life. Studies in development economics*. Oxford University Press. Oxford.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 113–145.
- Omnia 2020: Nuorten työpajatoiminta. <https://www.omnia.fi/hae-oppimaan/nuorten-tyopaja-toiminta>. Viitattu 29.11.2020.
- Opintopolku 2020: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Erityinen tuki. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/tekstikappale/432692>. Viitattu 28.11.2020.
- Åkerblad, Leena & Haapakoski, Kaisa 2020: Hauras jaettu toimijuus ammatillisessa kuntoutuksessa. *Janus* 28(3), 220–236. <https://journal.fi/janus/article/view/83335/56223>. Viitattu 22.11.2020.
- Paahtama, Soile 2016: Hyvinvoinnin edistämisen käsite ja sisältö. *Arttu2-julkaisuohjelman julkaisusarja 7/2016*. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2016/1776-hyvinvoinnin-edistamisen-kasite-ja-sisalto-arttu2-tutkimusohjelman>. Viitattu 30.10.2020.
- Payne, Malcolm 2014: *Modern social work theory*. Third edition Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- Payne, Malcolm 2000: *Teamwork in Multiprofessional Care*. Palgrave. New York.
- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tietenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo 2005 (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Dialogia Oy. Helsinki, 115–162.
- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko 2018: Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen – tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 98–122.
- Pärnä, Katariina 2012: Kehittävä moniammatillinen yhteistyö prosessina. Lapsiperheiden varhaisen tukemisen mahdollisuudet. Turun yliopisto. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turku.
- Pösö, Tarja 2005: ”Kun paikka menee tutkijaan”. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) *Toinen tieto – kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes. Helsinki, 118–135.
- Pösö, Tarja 2008: Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Sévon, Eija & Notko, Marianne (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki University Press. Helsinki, 93–107.
- Raivio, Helka & Nykänen, Nina 2014: Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä – yhdenvertaisuutta vai aktivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden ristivetoa vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työllisyyden edistämässä. Työpäpaperi 14. 2014. Terveystieteiden tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-171-6>. Viitattu 15.11.2020.
- Rissanen, Päivi & Jurvansuu, Sari 2019: ”Haluan olla hyödyllinen ja aktiivinen yhteisön ja yhteiskunnan jäsen”. Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan suhde mielenterveys- ja päihdekuntoutujien hyvinvointiin. Tietopuu: Tutkimussarja 1/2019. Helsinki.
- Rittel, Horst W. J., & Webber, Melvin M. 1973: Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155–169.

- Robeyns, Ingrid 2003: Is Nancy Fraser's critique of theories of distributive justice justified *Constellations* 10 (4), 538–553.
- Romakkaniemi, Marjo & Järvikoski, Aila 2013: Jaetun toimijuuden rakentuminen mielenterveyspalveluissa. *Kuntoutus* 1/2013, 39–44. <https://kuntoutussaatio.fi/files/1422/1-13-valmis.pdf>. Viitattu 11.11.2020.
- Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja 2018: Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Helsinki. Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232086/Tutkimuksia147.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 26.8.2020.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija 2014: Tutkimuksen voimasanat. 1.-2. painos. Sanoma Pro Oy. Helsinki.
- Roos, Jea Pekka 1985: Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Roth, Abraham 2017: Shared agency. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition). Stanford University. Stanford. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/shared-agency>. Viitattu 15.11.2020
- Ruohonen, Marita 2010: Miten järjestösektori tukee nuoren hyvinvointia? Teoksessa Nuorten hyvin- ja pahoinvointi & Suomen Akatemia (toim.) *Konsensuskokous 2010*. Suomalainen lääkärisseura Duodecim. Helsinki, 100–103. <http://phturvallisuusverkosto.pbworks.com/w/file/66681228/konsensus2010artikkelikirja.pdf>. Viitattu 25.8.2020.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–38.
- Räty, Rauni 2020: Lukijalle. Teoksessa Räty, Rauni & Pietiläinen, Rauno (toim.) *Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia*. Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1/2020, 7–11. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/312718/B%201%202020%20R%20%20%20Pietil%20Pietil%20Palvelutarpeesta%20palvelutuotteeksi.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Viitattu 17.9.2020.
- Saastamoinen, Kari 1998: Yhteiskuntasopimusteorioiden kehityslinjat. Teoksessa Korkman, Petter & Yrjönsuuri, Mikko (toim.) *Filosofian historian kehityslinjat*. Gaudeamus. Helsinki, 265–288.
- Saikka, Peppi 2018: Hallinnan rajoilla: Monialainen koordinaatio vaikeasti työllistyvien työllistymisen edistämiseksi. *Valtiotieteellinen tiedekunta*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. *Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja* 74. Yhteiskuntapolitiikka.
- Saikka, Peppi 2016: Vaikeasti työllistyvien palvelurakenteet kunnissa: aktiivisuuden ja sosiaalisen työyhteisöjen muuttuvassa tilanteessa. Teoksessa Blomgren, Sanna & Karjalainen Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikka, Peppi (toim.) *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja* 4/2016. Tampere, 74–102.
- Salminen, Jarkko 2019: Artikkelit Nuoren kuntoutusrahan luoma osallisuus toimintamahdollisuuksina. *Yhteiskuntapolitiikka* 84:4, 393–402. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138587/YP1904_Salminen.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 1.10.2020.
- Schmid, Hans 2014: Plural self-awareness. *Phenomenology and the cognitive sciences* 13, 7–24.
- Sen, Amartya 1993: *Capability and Wellbeing*. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen. *The Quality of Life*. Oxford University Press. Oxford, 30–54.
- Sen, Amartya 1999: *Development as freedom*. Oxford University Press. Oxford.

- Sen, Amartya 1992: *Inequality Reexamined*. Russel Sage. New York.
- Sen, Amartya 2010: *The Idea of Justice*. Penguin Books. London.
- Siisiäinen, Martti 2014: Työtä vailla olevat nuoret. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet: haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 91–125.
- Sipilä, Jorma 2011: Hyvinvointivaltio sosiaalisena investointina: älä anna köyhälle kalaa vaan koulutus! *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (4), 359-372.
- Solomon, Barbara Bryant 1976: *Black empowerment: Social work in oppressed communities*. Columbia University. New York.
- Suurpää, Leena 2009: (toim.) Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 27. Helsinki. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>. Viitattu 22.11.2020.
- Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Vastapaino. Tampere.
- Tani, Sirpa & Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi. 2019. Artikkelit Toimintavalmiusajattelu nuorisotyön, kasvatuksen ja opetuksen kentillä: kokonaisvaltainen näkökulma nuorten hyvinvoinnin edistämiseen? *Kasvatus & Aika* 13(3), 4–25.
- Thompson, Neil 2007: *Power and empowerment – Theory into practice*. Russell House Publishing Ltd.
- Toimintalinjan 5 hankkeet 2020: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/hankkeet-ja-hanketuki/toimintalinjan-5-hankkeet>. Viitattu 12.12.2020.
- Toiviainen, Sanna 2019: Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus. Väitöskirja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura Ry. Nuorisotutkimusverkosto.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. TENK. <https://tenk.fi/fi> Viitattu 24.10.2020.
- Tuusa, Matti 2005: Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Tutkimuksia 74/2005. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014: Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Tuusa, Matti & Seppänen-Järvelä, Riitta & Henriksson, Mikko & Juvonen-Posti, Pirjo & Pesonen, Sanna & Syrjä, Vesa & Savinainen, Minna: Yhteistoiminta ja toimijuus kuntoutumista edistävinä vaikutusmekanismeina. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 125–148.
- Uljens, Michael 1991: *Phenomenography – a qualitative approach in educational research*. Teoksessa Syrjälä, Leena & Merenheimo, Juhani (toim.) *Kasvatustutkimuksen laadullisia lähestymistapoja*. Oulun kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 39, 80–81.
- Varto, Juha 1992: *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Kirjayhtymä. Tampere.
- Virtanen, Juha 2006: *Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana*. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. International Methelp. Helsinki, 151–213.
- Väisänen, Raija 2018: *Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet*. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 19–38.

- Värtinen, Veera 2013: Kipinä syttyy työpajoilla. Nuorten työpajat Kaakkois-Suomessa 2013. Elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskuksen raportti 90/2013. <https://core.ac.uk/download/pdf/39958859.pdf>. Viitattu 29.11.2020.
- Väyrynen, Sanna & Lindh, Jari 2013: Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 405–426.
- Xiang, Wei-Ning 2013: Working with wicked problems in socioecological systems: Awareness, acceptance, and adaptation. *Landscape and Urban Planning*, 110(1), 1–4.

Virallislähteet

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

LIITTEET

Liite 1: Haastattelurunko 1

SOKU2 - Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää

Haastattelurunko

Ensimmäinen haastattelukierros, jossa tavoitteena kartoittaa lähtötilannetta tarpeineen ja toiveineen: Mikä on se maaperä, josta lähdetään liikkeelle? Sekä miten sosiaalisen kuntoutumisen asiakkuus lähtökohtaisesti ymmärretään: Kenelle tarjottu palvelu soveltuu – kenelle ei?

Hanketoimijoille/yhteistyökumppaneille:

I Mitä sosiaalisella kuntoutuksella ymmärretään?

-Minkälaisia tavoitteita näkisitte nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa, mihin pyritään? Minkälaiseksi heidän elämänsä ja arkensa muotoutuisi toiminnan onnistuessa?

-Mitä ajattelette, millaisia suunnitelmia ja tavoitteita nuoret itse asettavat tulevaisuudelle? Minkälaisia ajatuksia heillä on koulutuksesta, ammatista, työstä ja työelämästä?

-Ovatko nuorten toiveet ja suunnitelmat yleensä mielestänne realistisia ja mahdollista toteuttaa, jos olisi olemassa toimiva kuntoutus?

-Mitä seikkoja näkisitte pahimpina esteinä sosiaalisen kuntoutuksen onnistumisessa?

(tärkeää kartoittaa, näkevätkö haastateltavat ne nuoreen itseensä vai järjestelmään liittyvinä)

-Minkälaisia odotuksia nuorilla on ollut teitä kohtaan?

-Oletteko mielestänne osanneet vastata nuorten tarpeisiin ja odotuksiin? Jos tässä on ollut ongelmia, mistä ne ovat johtuneet? (sama juttu, onko ongelma yksilössä vai yhteisössä)

-Mitä nuoret saavat hankkeen toiminnasta? Millaisia vaikutuksia tällä toiminnalla on heidän tilanteeseensa? Millaista hyötyä he saavat?

-Onko jotain sellaista, mitä nuoret tarvitsisivat, mutta mitä ei tämän hankkeen toiminnalla pystytä saavuttamaan? Mitä syitä arvioisitte tälle?

-Miten nuoret ovat itse voineet vaikuttaa toimintaan? Onko heitä kuunneltu, onko heidän toiveitaan otettu huomioon? Mitä voitaisiin tehdä, että nuoret tulisivat paremmin kuulluiksi näissä asioissa?

-Miten paikallisuus vaikuttaa toiminnan onnistumiseen?

II Ymmärrys asiakkuudesta

- Miten nuoret löytävät mukaan tähän toimintaan? Miten heitä etsitään ja lähestytään?
- Millä perusteella päätetään, kenelle tämä toiminta on kohdistettu? Millä kriteereillä nuoren tarvetta arvioidaan? Mitä ominaisuuksia erityisesti kartoitetaan, mitä pannaan merkille?
- Tavoitetaanko kaikki toimintaa tarvitsevat nuoret? Jääkö joku ulkopuolelle?
- Miten ulkopuolelle (mahdollisesti) jääviä nuoria voisi paremmin tavoittaa? Mitä voitaisiin tehdä, jotta saataisiin toiminnan piiriin kaikki ne nuoret, jotka hyötyisivät tästä avusta?
- Päätyykö toiminnan piiriin nuoria, jotka eivät joko toiminnasta hyödy tai sitä erityisesti tarvitse? Mistä tämä mielestänne johtuu?
- Toimiiko eri ammattiryhmien välinen yhteistyö? Miksi? Miksi ei? Miten yhteistyötä voitaisiin tehostaa?

Vapaa keskusteluosio

- Jäikö teille mieleen jotain muuta, jota haluaisitte kertoa? Heräsikö jotain kysymyksiä - kysykää?
- Millaisia terveisiä haluaisitte lähettää niille, jotka päättävät nuorten asioista ja kehittelevät palveluja, jotka vastaisivat paremmin nuorten tarpeisiin?

Liite 2: Haastattelurunko 2

SOKU-haastattelu, 2. haastattelukierros

Työntekijöille ja nuorille samat kysymykset:

Ohjeistus

Esittelykierros

Lämmittelyä:

- o Miten SOKU2-projekti näkyy omassa työssäsi/ arjessasi /elämässäsi?
- o mahdollisimman monia seikkaperäisiä kuvauksia
- o minkälainen mielikuva projektista on syntynyt. Perusteluja?
- o koetko, että se onnistuu tavoitteessaan? Mitä ajattelet näiden tavoitteiden olevan?
- o minkälaisia haasteita näet nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelun muotoutumisessa?

Sosiaalitoimelta erityisesti:

- o miten näkevät sosiaalisen kuntoutuksen paikan sosiaalitoimen kokonaisuudessa
- o onko sk:n tuleminen lakiin tuonut uusia toimintatapoja, uudenlaista ajattelua, keitä asiakkaita sosiaalinen kuntoutus koskee
- o miten mieltää sosiaalitoimen sosiaalisen kuntoutuksen toimijoiden kentässä
- o onko sosiaalisen kuntoutuksen toteutuksessa pulmia, millaisia

Edellisen kerran haastattelujen pohjalta:

- viimeksi puhuttiin sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä, että se on hämärä, epäselvyydestä ja epämääräisestä asemasta, onko jäsentynyt?
- puhuttiin virallisesta asemasta, onko jäsentynyt? soku-hankkeelle asetettu odotuksia, että se kehittää – missä tän suhteen mennään
- puhuttiin et sitä on aina tehty, onko asema jotenkin kirjastunut jai jäsentynyt siitä, mitä ennekin on tehty
- sosiaalisen kuntoutuksen tuotteistaminen, missä vaiheessa ollaan menossa
- missä vaiheessa ollaan menossa juurruttamisessa
- onko suhde kuntouttavaan työtoimintaan selkiintynyt

Tällä kertaa mietitään kuvitteellisten hahmojen mahdollisia soku-polkuja; esitämme kolme asiakasprofiilia ja mietitään yhdessä heidän kulkuaan.

Profiilit:

Sissi

Sissi on ollut koko ikänsä piinallisen ujo ja kärsinyt sosiaalisista tilanteista aiheutuvista paniikkihäiriöistä. Sosiaalinen jännittäminen on invalidisoiva ja johtanut erilaisten sosiaalisten tilanteiden välttelyyn ja ennen pitkää erakoitumiseen. Peruskoulun jälkeiset ammattiopinnot ovat keskeytyneet tämän ongelman vuoksi. Tilanteesta johtuen myös Sissin sosiaaliset taidot ovat heikot, sillä hänelle ei ole kertynyt kokemuksia sosiaalisissa tilanteissa toimimisesta siten kuin hänen ikätovereillaan.

-Millaista palvelua Sissi tarvitsisi? Kuka tätä tarjoaisi? Onko tällaista palvelua tällä hetkellä riittävästi tarjolla? Jos ei, mistä johtuu?

-Mitä kautta Sissi löytäisi SOKU-toiminnan tai muun palvelun piiriin?

-Mitä erityisiä haasteita näkisitte Sissin tilanteen parantamisessa? Miten nämä haasteet voitaisiin poistaa?

-Kenenkään polku ei ole suoraviivainen: mitä yllätyksiä ja sattumia Sissin kuntoutuksen varrelle saattaisi osua? Miten näitä voitaisiin estää/korjata?

-Mistä arvelette Sissin ongelmien lähtökohtaisesti kumpuavan? Mikä hänen tilanteestaan tekee hänelle itselleen erityisen vaikean?

-Pitäisikö Sissin jotenkin oleellisesti muuttua, jotta hän pääsisi yli haasteistaan? Miten? Entä mitä häntä ympäröivien ihmisten pitäisi toimia häntä auttaakseen ja tukeakseen?

-Kenen pitää erityisesti aktivoitua, Sissin itsensä vai palveluntuottajien? Kenellä on viime kädessä vastuu Sissin kuntoutuksesta?

-Jos Sissi aloittaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelun, mitä tavoitteita hänelle asettaisitte? Minkälaisessa tilanteessa katsotaan, että hän ei enää tarvitse palvelua? Ovatko mainitsemanne tavoitteet mielestänne realistisia? Jos ei, miksei? Perusteluja?

Anselmi

Anselmilla on hiljattain diagnosoitu ADHD. Diagnoosi on helpotus, sillä hän saa samalla vastauksen moniin itseään hämmentäviin kysymyksiin, kuten kyvyttömyyteen keskittyä ja jatku-

vaan tärkeiden asioiden unohteluun. Hänellä on kuitenkin paljon kiinni kurottavaa, sillä peruskoulutodistus on heikko eikä juurikaan avaa ovia paikkakunnan jatkokoulutusmahdollisuuksiin. Hän on myös huonosti perillä siitä, mistä saa tietoa koulutukseen hakeutumisesta. Strateginen tiedonhaku on hänelle haastavaa, sillä oleellisen erottaminen kaikesta tarjolla olevasta informaatiosta on aina ollut hänelle ylivoimaista.

-Millaista palvelua Anselmi tarvitsisi? Kuka tätä tarjoaisi? Onko tällaista palvelua tällä hetkellä riittävästi tarjolla? Jos ei, mistä johtuu?

-Mitä kautta Anselmi löytää SOKU-toiminnan tai muun palvelun piiriin?

-Mitä erityisiä haasteita näkisitte Anselmin tilanteen parantamisessa? Miten nämä haasteet voitaisiin poistaa?

-Kenenkään polku ei ole suoraviivainen: mitä yllätyksiä ja sattumia Anselmin kuntoutuksen varrelle saattaisi osua? Miten näitä voitaisiin estää/korjata?

-Mistä arvellette Anselmin ongelmien lähtökohtaisesti kumpuavan? Mikä hänen tilanteestaan tekee hänelle itselleen erityisen vaikean?

-Pitäisikö Anselmin jotenkin oleellisesti muuttua, jotta hän pääsisi yli haasteistaan? Miten? Entä mitä häntä ympäröivien ihmisten pitäisi toimia häntä auttaakseen ja tukeakseen?

-Kenen pitää erityisesti aktivoitua (ottaa itseään niskasta kiinni), Anselmin itsensä vai palveluntuottajien? Kenellä on viime kädessä vastuu Anselmin kuntoutuksesta?

-Jos Anselmi aloittaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelun, mitä tavoitteita hänelle asettaisitte? Minkälaisessa tilanteessa katsotaan, että hän ei enää tarvitse palvelua? Perusteluja?

Ville-Veikko

Ville-Veikon taustaa sävyttävät ongelmien monimuotoisuus. Hänet on huostaan otettu 12-vuotiaana ja teinivuodet hän on asunut eri lastensuojelulaitoksissa; sosiaalityöntekijät ovat vaihtuneet tiuhaan. Hän ei ole saanut peruskoulua suoritettua jatkuvien poissaolojen ja luokalle jäämisten vuoksi. Hänen tilillään on näpistyksiä, pahoinpitelyä ja ilkivaltaa. Lastensuojelun jälkihuollon jälkeen hän on 21-vuotiaana jäänyt omilleen, sillä hänellä ei ole yhteyksiä vanhempiinsa. Hän viettää päivänsä hengailemalla julkisissa tiloissa muiden nuorten muodostamassa ryhmässä, käyttää päivittäin päihteitä ja on haluton miettimään tulevaisuuttaan.

-Millaista palvelua Ville-Veikko tarvitsisi? Kuka tätä tarjoaisi? Onko tällaista palvelua tällä hetkellä riittävästi tarjolla? Jos ei, mistä johtuu?

-Mitä kautta Ville-Veikko löytäisi SOKU-toiminnan tai muun palvelun piiriin?

-Mitä erityisiä haasteita näkisitte Ville-Veikon tilanteen parantamisessa? Miten nämä haasteet voitaisiin poistaa?

-Kenenkään polku ei ole suoraviivainen: mitä yllätyksiä ja sattumia Ville-Veikon kuntoutuksen varrelle saattaisi osua? Miten näitä voitaisiin estää/korjata?

-Mistä arvelette Ville-Veikon ongelmien lähtökohtaisesti kumpuavan? Mikä hänen tilanteestaan tekee hänelle itselleen erityisen vaikean?

-Pitäisikö Ville-Veikon jotenkin oleellisesti muuttua, jotta hän pääsisi yli haasteistaan? Miten? Entä mitä häntä ympäröivien ihmisten pitäisi toimia häntä auttaakseen ja tukeakseen?

-Kenen pitää erityisesti aktivoitua, Ville-Veikon itsensä vai palveluntuottajien? Kenellä on viime kädessä vastuu hänen kuntoutuksestaan ja tulevaisuudestaan?

-Jos Ville-Veikko aloittaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelun, mitä tavoitteita hänelle asettaisitte? Minkälaisessa tilanteessa katsotaan, että hän ei enää tarvitse palvelua? Perusteluja?

Kokoavaa keskustelua

-Ovatko Sissi, Anselmi ja Ville-Veikko teille tuttuja hahmoja? Herättikö äskeinen keskustelu jotain uusia tapoja nähdä heidän tilanteensa?

-Tuleeko mieleenne jotain muita tällaisia tyypillisiä asiakastyyppejä, joita erityisesti tapaa palveluissanne? Kertokaan niitä. + muita niihin liittyviä jatkokysymyksiä.

Liite 3: Haastattelurunko 3**SOKU2 / työntekijät / 25.11. ja 17.12.2019**

Haastattelurunko 3/3: SOKU-palvelun juurruttaminen

1. Alustus ja esittäytymiskierros**2. Tuotteista**

- a. palvelutuotteet alkavat olla valmiita, mitä tuotteita? Kuvailkaa?
 - i. mikä tuotteistamisessa oli helppoa? miksi?
 - ii. mikä haastavaa? miksi?
- b. miten näissä tuotteissa on huomioitu asiakkaiden tarpeet?
 - i. mitä tarpeita?
 - ii. miten konkretisoituvat tuotteissa?
 - iii. miten huomioidaan asiakkaiden keskenään hyvin erilaiset tarpeet?
- c. missä vaiheessa palvelupolkua peliä pelataan / kortteja käytetään (palveluun kiinnittyminen ja sitoutuminen pitkä ja hidas prosessi)
- d. mitataanko palvelun tavoitteiden saavuttamista jotenkin, miten?
 - i. seurataanko palvelun lopettaneiden elämää?
 - ii. olisiko syytä/ mielenkiintoista? Miten siitä viisastuisimme?
- e. onko SOKU-palvelulla jokin selkeästi määritelty alku ja loppu?
 - i. miksi/miksi ei?
 - ii. milloin todetaan, että nuori ei enää tarvitse ko. palvelua?

3. Palvelun integroiminen olemassa olevaan palvelurakenteeseen (tarkennuksia ed.

haastatteluissa nousseisiin kysymyksiin)

- a. millaisella sopimuksella SOKU-palveluun tullaan?
- b. palveluohjaus: kuka lähettää?
- c. millä kriteereillä päätetään
 - i. kuka tarvitsee palvelua?
 - ii. kenen kohdalla päätetään jättää tämä vaihtoehto käyttämättä?
 - iii. riittääkö resurssit kaikille tarvitseville?
- d. miten varmistetaan työnjako ja vastuut?

- i. kuka kokonaisuutta johtaa?
- ii. miten kokonaisuutta johdetaan?
- e. miten optimoidaan resurssit (ettei jokainen tee samaa asiaa)?
- f. miten varmistetaan, että tieto asiakkaasta siirtyy asiakkaan mukana?

4. Palvelun markkinointi ja viestintä

- a. keille kaikille SOKU-palvelu tulee 'myydä'?
 - i. mitä tulisi korostaa eri tahoille markkinoitaessa?
 - ii. miten vaikutetaan parhaiten asiakkaisiin?
 - iii. ...tilaajaan/kuntaan?
 - iv. ...päättäjiin? kuinka korkealle?
- b. meneekö viestintä perille?
 - i. miksi /miksi ei?
 - ii. miten asian perille menoa voisi tehostaa?
 - iii. miten paljon on kyse rahasta?
 - iv. ... arvoista/politiikasta?
 - v. ...tietämättömyydestä / virheellisistä olettamuksista?
 - vi. mistä muusta voisi kiikastaa?
 - vii. mikä auttaisi?

5. Rakenteet ja niihin vaikuttaminen makrotasolla

- a. ymmärretäänkö SOKU-palvelun rooli ja mitä paikkaa se tilkitsisi nykyisessä tai tulevaisuuden yhteiskunnallisessa tilanteessa?
 - i. mikä se tilanne on? (työmarkkinoiden rakenne vaatii koulutustaus-
tan/huoltosuhdevaje: julkinen talous tulee olemaan kovilla)
 - ii. minkä ongelman SOKU-palvelu ratkaisee?
 - iii. onko SOKU-palvelulla tulevaisuutta? onko se innovaatio, joka ratkaisee
keskeisiä yhteiskunnallisia haasteita?
- b. pystytäänkö SOKU-palvelulla vastaamaan työmarkkinoiden odotuksiin?
- c. istuuko palvelu työmarkkina- ja koulutusrakenteisiin?
 - i. mitä pitäisi muuttaa, jotta systeemiä saataisiin toimivammaksi?
 - ii. miten niihin voisi vaikuttaa?
 - iii. onnistuuko? miksi ei?

- d. miten yleiset asenteet (esim. osatyökykyisiä kohtaan) vaikuttavat?
 - i. millaisia asenteita on olemassa?
 - ii. onko asenneilmapiiri palvelun tavoitteita tukeva/ niitä estävä?
 - iii. miten niihin voisi vaikuttaa?
 - iv. onnistuuko? / miksi ei?
- e. mikä rooli on kotitaustalla (kiintymyssuhde, luottamus, perusturvallisuus)?
 - i. mitkä mahdollisuudet SOKU-palvelulla on tarjota korvaavia kokemuksia?
 - ii. miten heikon luottamuksen kehittymistä voisi yhteiskunnallisella tasolla ehkäistä?
 - iii. tuleeko mieleen muita interventioita, joilla voisi ehkäistä SOKU-palvelutarpeen syntymisen syitä?

6. Kiitokset ja terveiset